

Magyar BŰNÜLDÖZŐ

A Magyar Bűnöldözők Szakmai Egyesületének tudományos-szakmai folyóirata

Alapítva: 2010

VII. évfolyam 1–2. szám

2016/1–2.

A TARTALOMBÓL

Dr. Kovács Gyula

Géza bácsi

Dr. Kovács Gyula

Kriminalisztikátörténeti tanulmányok (Recenzió)

Beke Ágnes Zsuzsanna

Se tettes, se áldozat – Felvetések a tisztaeszlári perről

Dr. Lénárd-Komjáthy Kitti Katalin

A Nemzetközi Büntetőbíróság felállításának történeti előzményei

Mindum Luca

Tehetsz róla, tehetsz ellene? Nemierőszak-ellenes kampányok tartalomelemzése

Dr. Petréttei Dávid

A helyszíni tevékenység akkreditálása

Török Eszter

A DNS szerepe a nyomozásban

Dr. Virágné dr. Balázs Tímea

A szexuális erőszak nyomozásának speciális szabályai: a sértett orvosi vizsgálata

Magyar
BÜNÜLDÖZŐA MAGYAR BÜNÜLDÖZŐK SZAKMAI EGYESÜLETÉNEK
TUDOMÁNYOS-SZAKMAI FOLYÓIRATA

Megjelenik: negyedévente
Elektronikus megjelenés: <http://www.bunuldozok.hu/>

Kiadja:	Magyar Bűnüldözők Szakmai Egyesülete
Felelős kiadó:	Jakab György elnök
Szerkeszti:	a Szerkesztőbizottság
Elnök-főszerkesztő:	Dr. Kovács Gyula LL. M.
Főszerkesztő-helyettes:	Hóbor Zsolt
Szerkesztőbizottság tagjai:	Prof. Dr. Blaskó Béla PhD Dr. Bócz Endre CSc Dr. Kovács Lajos Dr. Lakatos János
Olvasószerkesztők:	Keglovicsné Mester Györgyi Dr. Mackó Mária Óri-Kiss Gyöngyi
Szerkesztőség:	1048 Budapest, Külső Szilágyi út 120. Telefon: +36 (30) 378-1119 Telefax: +36 (1) 380-9694 E-mail: magyar.bunuldozo@gmail.com sajto@upcmail.hu
Nyomdai munkák:	Palatia Nyomda és Kiadó Kft. Győr
Lapnyilvántartási szám:	163/0474/2/2010 HU ISSN 2061-8727 (nyomtatott) HU ISSN 2062-1078 (online)

KÖZLÉSI FELTÉTELEK

A lap olyan írásokat közöl, melyek a bűnüldözési szakterület problémáival, a szakterületet befolyásoló jogalkotási kérdésekkel foglalkoznak, és a társadalmi devianciákat, a bűnüldözés problémakörét kriminalisztikai, kriminológiai, kriminálszociológiai, büntetőjogi és rendészeti szempontból elemzik, értékelik. ♦ A szerzők szakmai véleményét a lap híven közli, azok tartalmáért teljes mértékben a szerző felel, ezért a közölt tanulmányokban megjelenő vélemények és következtetések nem feltétlenül azonosak a lapalapító véleményével. ♦ A szerkesztőség – az érdemi mondanivaló érintetlenül hagyása mellett –, fenntartja a jogot a kéziratok stilizálására, korrigálására és tipografizálására. ♦ A szerkesztőségnek nem áll módjában a kéziratokat megőrizni, és visszaküldeni. ♦ A szerkesztőség másodközlést alapvetően nem vállal.

Mottó: „Nincs olyan rebellis gondolat,
amelyet ne lenne érdemes megismerni!”¹

Tartalomjegyzék

Dr. Kovács Gyula Géza bácsi.....	4
Dr. Kovács Gyula Kriminalisztikatörténeti tanulmányok (Recenzió).....	6
Beke Ágnes Zsuzsanna Se tettes, se áldozat – Felvetések a tiszaszlári perről (Részletek).....	9
Dr. Lénárd-Komjáthy Kitti Katalin A Nemzetközi Büntetőbíróság felállításának történeti előzményei	23
Mindum Luca Tehetsz róla, tehetsz ellene? Nemierőszak-ellenes kampányok tartalomelemzése	35
Dr. Petrétei Dávid A helyszíni tevékenység akkreditálása.....	71
Török Eszter A DNS szerepe a nyomozásban	78
Dr. Virágné dr. Balázs Tímea A szexuális erőszak nyomozásának speciális szabályai: a sértett orvosi vizsgálata	93

¹ Részlet dr. Lakatos János alapító főszerkesztő expozéjából. Magyar Bűnüldöző 2010/1. szám, 7. oldal (Magyar Bűnüldözők Szakmai Egyesülete, Budapest, 2010).

Főszerkesztői gondolatok

Dr. Kovács Gyula
a Szerkesztő Bizottság elnöke
főszerkesztő²

Géza bácsi

Hévíz, 2016. április 1-je, kora délután. Visszavonhatatlanul kitavaszkodott: szűrt nap-sütés, langymeleg, fűszeres levegő, pattanó rügyek, lombozódó fák és madárcsi-csergés. Teljesen rendben vagyok, homeosztatisztikus állapotom néhány napos hévízi tartózkodásom alatt helyreállt.

Ufó kávézóbeli borozgatós múltba révedésemből SMS riaszt, majd néhány másodperc múlva még egy üzenet érkezik. Olvasom, és próbálom nem elhinni. Reménykedem, csupán csak április 1-jei tréfa, miközben legbelül érzem, hogy a szomorú hír igaz...

Az interneten és a Rendőrség hivatalos weboldalán semmi információ, a Facebook portálon is néma csend honol. Lehet, hogy mégis egy rossz, sőt nagyon rossz vicc áldozata vagyok? Még mindig bizakodom... Az első SMS küldőjét megcsörgetem, de csak egy újabb üzenetet kapok válaszul: „*Megbeszélésen vagyok, visszahívlak*”. Néhány perc múlva kettő e-mail érkezik: a lesújtó hír más forrásokból is megerősítést nyert...

Újabb bort rendelek, azt kortyolgom, miközben töprengem...

Géza bácsi... A köztünk lévő jelentős korkülönbség ellenére, volt szerencsém személyesen ismerni Őt, sőt abban a kitüntetésben részesülhettem, hogy ha csak rövid időn keresztül is, de együtt dolgozhattam vele.

Legelőször a kilencvenes évek első harmadában találkoztunk. Ő akkoriban már nyugdíjasként a Rendészeti Vezetőképző, Továbbképző és Kutatóintézet munkatársaként tevékenykedett, jómagam pedig Finszter tanár úrnál írtam a rendőrtisztai főiskolai szakdolgozatomat. Ők ketten, közös irodában dolgoztak.

Soha nem felejttem el, amikor a kétezres évek elején, egy konferencián hivatalosan is bemutatott neki. A kézfogás után a következő szavakkal illetett: „*Mi személyesen ugyan nem igazán ismerjük egymást, de a műveidet olvasva, pontosan tudom, hogy ki vagy*”.

Eszembe ötlök egy nagyjából tíz évvel ezelőtti előadása, amikor a Rendőrség Igazgatási Központjának (mi csak „*Teveháznak*” neveztük) auditoriumában azt fejtette, hogy a nyílt terepen végrehajtott helyszíni szemlére történő felkészülés részeként, célszerű a bűncselekmény helyszínét és környékét a Google Maps-ban is

² A szerző szakvizsgázott jogász, gazdasági büntetőjogi szakjogász, kriminalista, szakíró, tudományos újságíró, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának megbízott oktatója, képzési szakértő.

ellenőrizni. A hallgatóság nem kis részének fogalma sem volt arról, hogy miről esik szó, hiszen a Google Maps internetes programot az idő tájt tették elérhetővé... Miközben bizonyos szakkönyvekben még évek múlva is munkatérképről, pauszpapírról és színes fejű gombostűkről írtak, Ő korát megelőzve a helyszíni szemle, illetve egyéb nyomozási cselekmények tervezéséhez és szervezéséhez az interneten (is) közzétett műholdfelvételeket hívta segítségül. (Azt pedig szó szerint zárójelben jegyzem meg, hogy a „*Valós vagy valótlan?*” című könyvében³ már 1990-ben meghatározta a bizonyítási folyamat informatikai fogalmát.)

A Belügyminisztérium megbízásából a 2013/14-es években tagja lehettem egy általa vezetett csoportnak, amelynek feladata egy rendészeti fogalomtár kidolgozása volt. Emlékszem, sokat vitatkoztunk (mert vele lehetett), „szakmáztunk”, az összes elektronikus levelezésünket megőriztem. Személyesen legutóbb 2014 tavaszán, egy munkaértekezleten találkoztunk, de utána is gyakran váltottunk e-mailt, Facebook, illetve Skype üzenetet...

Ufó kávézóbeli tűnődésemet egy újabb SMS szakítja meg: úgy tűnik, a rossz hír hamarabb szárnyra kap, mint a jó. Belépek a Facebook oldalamra, ujjaím a laptopom billentyűzetén keresgélnek a betűket, majd újraolvasás után, útjára engedem a szomorú üzenetet:

Ismét szegényebb lett a világ...

Dr. Katona Géza ny. r. dandártábornok, címzetes egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, a kriminalisztika „*nagy öregje*”, életének 91. esztendejében elhunyt. Halála pótolhatatlan veszteség, nem csak családjá és szerettei számára, hanem a bűnügyi tudományok művelőinek körében is.

Drága Géza bácsi!

Azt, hogy milyen kiváló tudós és remek ember voltál, mások majd részletesen megírják, habár műveid „*beszélnek*” helyettük is. Emlékünkben és írásaidban tovább élsz. Legyen neked könnyű a föld.

Egy utolsó, virtuális öleléssel: [KGyul@]

Fotó: dr. Kovács Gyula

³ Katona Géza: *Valós vagy valótlan? Értékelés a büntetőperbeli bizonyításban*, 47–50. oldal (Közzgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990).

Beszámolók, tudósítások és vélemények

Dr. Kovács Gyula

Kriminalisztikatörténeti tanulmányok (Recenzió)

Dr. Ibolya Tibor⁴ *Kriminalisztikatörténeti tanulmányok* (Patrocinium Kiadó, Budapest, 2015) című könyve, jól párosítható a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán folyó Bűnügyi szakjogász szakirányú továbbképzéshez, pontosabban az ott oktatott „*Híres bűnügyek, híres kriminalisták*” tantárgy tematikájához. (A bűnügyi szakjogász-képzésről lapunk hasábjain⁵ 2014 decemberében már beszámoltunk.)

A ***Kriminalisztikatörténeti tanulmányok*** nem csupán tankönyv, illetve szakkiadvány. A mű ugyan tudományos alapossággal dolgozza fel a századforduló (1900-as évek) utáni néhány évtized híres, vagy inkább hírhedt bűnügyeit, de közérthetősége, lendületes meseszövése, és nem mellesleg témája miatt bátran ajánlhatom a nem szakmabeli olvasóközönségnek is.

A könyv hét fő részből áll:

I. A tetoválás mint a kriminalisztikai azonosítás eszköze a magyar kriminalisztika történetében – itt megtudhatjuk többek közt azt is, hogy már Ötztinek, a Tirolban megtalált kb. 5300 éves jégmúmiának is voltak koromfestékből készült tetoválásai;

II. Az első magyar kriminalisztikai tankönyv szerzője – a kérdéses mű 1897-ben jelent meg Losoncon, és Endrődy Géza csendőr főhadnagy szakírói munkásságát dicséri;

III. Dr. Gábor Béla, a daktiloszkópia első magyar szakértője – ő volt az, aki a Pekáry⁶ által „felfedezett” daktiloszkópiát Magyarországra adoptálta;

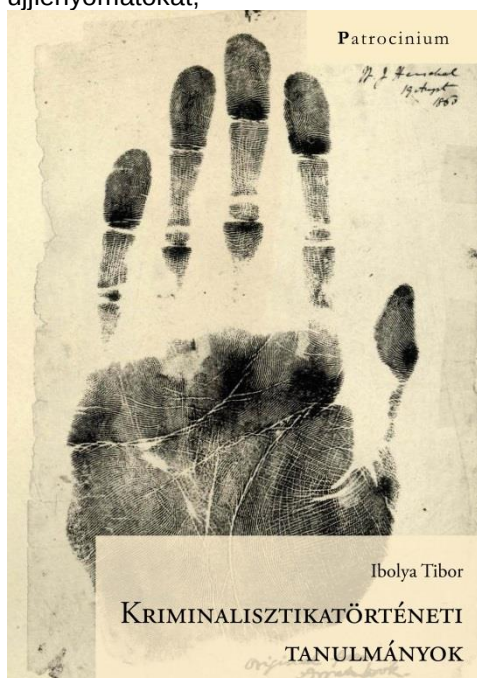
IV. A dánosi rablógyilkosság a korabeli jogi szakirodalomban – az 1907. július 19-ről 20-ra virradóra elkövetett dánospusztai négyes rablógyilkosság az első

⁴ Dr. Ibolya Tibor szakvizsgázott jogász, gazdasági büntetőjogi és kriminalisztikai szakjogász, szakíró, címzetes egyetemi docens, fővárosi főügyész.

⁵ Dr. Kovács Gyula: Bűnügyi szakjogász-képzés a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán. Magyar Bűnöldöző 2014. évi 3–4. szám, 9–10. oldal (Magyar Bűnöldözők Szakmai Egyesülete, Budapest, 2014).

⁶ Dr. zebegnyői Pekáry Ferenc (1859–1925), a modern állami rendőrség „első apostola”, 1906-tól 1912-ig Budapest rendőrfőkapitány-helyettese volt. Pekáryról részletesebben dr. Anti Csaba László: A modern állami rendőrség apostola, dr. zebegnyői Pekáry Ferenc. Dr. Szomor Sándor (szerk.): Jubileumi Emlékalbum a 125. éve alakult Budapesti Detektívtestület tiszteletére, 199–205. oldal (Országos Rendőrfőkapitányság, Budapest, 2011).

olyan ügyek egyike volt, amelyben az elkövetők azonosítására felhasználták az ujjlenyomatokat;

ró bűnügyből „Félvilág” címmel 2015-ben tévéfilm készült, amelyet ugyanez év decemberében a Duna Televízió (is) sugárzott.⁷

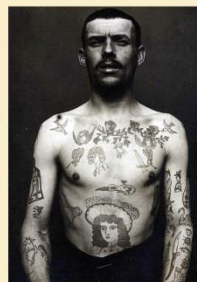
VII. Sztojka Párnó – egy „kóborcigány” bűnöző élete – Sztojka Párnó (eredeti nevén Lakatos Balogh János) a dánosi négyes rablógyilkosság egyik tettese. Kalandregénybe illő életében 1942 őszén sajátos fordulat következett be: a váci fegyházból önként jelentkezett katonának. Annak a fegyencszázadnak a tagjait, ahol szolgált, a Don mentén harcoló gyalogászólaljak puskásszázadainak veszteségpótlására osztották be. Sztojka Párnó, a hírhedt bűnöző, a többszörös gyilkos, a magyar királyi honvédség egyenruhájában – nagy valószínűséggel – valahol az egykori Szovjetunióban hősi halált halt, vagy fogságba esett...

A könyv a szerző szakmai életrajzával zárul.

V. Az első magyarországi bankrablás, Újpest, 1908. október 28. – az elkövetőket – Antosevics Gyulát és Piaszkovszki Józsefet (eredeti neve Josef Piaskowsky) – 24 órán belül elfogták. A történelem fura fintora, hogy a jelenlegi számozása szerint az Árpád út 21. szám alatt álló épület, ma a Generali Biztosító újpesti központja, a bűncselekmény elkövetésekor pedig a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank újpesti fiókjaként a Generali biztosította;

VI. Mágnás Elza meggyilkolása – Mágnás Elza, eredeti nevén Turcsány Emília élete és halála tipikusan „kurtizánkarrier”. A nyomozás során az ismeretlen holttest azonosítása érdekében először vették igénybe a lakosság segítségét és a tömegtájékoztató eszközöket (az áldozatról készült fényképet még a bécsi mozik filmhíradójában is bemutat-ták). A maga idejében nagy port felkava-

A magyar kriminalisztika története tele van fehér foltokkal, fétgasságokkal és tévedésekkel. A második világháború előtti kriminalisztikai szakirodalom – talán az időbeli közelség miatt – tudományos igényrel nem igazán foglalkozott korábbi konkrét bűntüvegekkel, az akkori kriminalisták pedig érthető okokból nem, vagy keveset írtak saját magukról. A háború után pedig ideológiai alapon tagadták eredményeiket, mellőzték személyüket. Így nem csak a korabeli konkrét bűntüvegek valódi történeteiről és azok kinyomozásáról, majd az azt követő bírósági eljárásról tudunk megdöbbszentően keveset, de sajnos az ügyeken dolgozó korabeli nyomozók, ügyészek és bírák alakja is a múlt homályába vész.

Ibolya Tibor címzetes egyetemi docens, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának kriminalisztika oktatója (nem mellékesen fővárosi főügyész) különböző szakfolyóiratokban már megjelent, illetve ebben a kötetben először publikált tanulmányaiban tudományos igényességgel, a laikus olvasó számára is érthető módon, hazai és külföldi levéltári kutatásai és egyéb források alapján dolgozott fel több régi híres magyar bűntüveget. Olvashatunk a kötetben a tetoválások kriminalisztikátörténeti jelentőségéről épügy, mint hírhedt bűnözőkről, de olyan szakemberekről is, akik a maguk idején elméleti és gyakorlati munkásságukkal sokat tettek a magyar kriminalisztika ügyéért.

⁷ Rendező: Szász Attila; forgatókönyvíró: Köbli Norbert; főszereplők: Kovács Patrícia, Kulka János és Gryllus Dorka.

Dr. Ibolya Tibor munkája nem csak remek szakkönyv, hanem hiteles kordokumentum is: felidézi a „*boldog békeidők*” utolsó két évtizedét, valamint az utána következő két világháború közti időszakot. A kiadványt számos korabeli fénykép, újságcikk, levéltári irat, valamint a szerző néhány saját készítésű fotója illusztrálja.

A könyv nem csupán kriminalisták számára kötelező irodalom: minden büntetőjogásznak, vagy a téma iránt érdeklődőnek ajánlatos elolvasni.

***Szakmai tudományos közlemények –
dolgozatok,
szakcikkék és
tanulmányok***

Dr. Kovács Gyula rovata

Beke Ágnes Zsuzsanna⁸

***Se tettes, se áldozat – Felvetések a tiszaezlári perről
(Részletek)⁹***

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA

A tiszaezlári vérvádként elhíresült per, nem csupán büntető anyagi- és eljárásjogi szempontból volt jelentős, hanem politikai nézőpontból is. E perhez köthető ugyanis 1883. október 6-án – Európában elsőként – az Országos Antiszemita Párt megalakulása (alapítók: Istóczy Győző, Ónody Géza, Simonyi István és Széll György).

A per, amely számos szépíróat megihletett (pl. Krúdy Gyulát), 1882 és 1883 között Tiszaezsláron (itt lényegében csak a nyomozás folyt), majd Nyíregyházán zajlott. Lényege: egy tiszaezlári illetőségű cseléd lány, a 15 esztendőes Solymosi Eszter „gyanús” eltűnése ügyében, rituális gyilkossággal vádolták meg a helyi zsidóságot.

Az Európa-szerte hatalmas vihart kavart ügyben 1883. augusztus 3-án hirdetett ítéletet a Nyíregyházi Törvényszék Korniss Ferenc törvényszéki elnök által vezetett tanácsa: a bíróság felmentette ugyan a vérvád alól a tiszaezlári zsidó közösség 15 tagját, de Eötvös Károly¹⁰ után szabadon, a nagy pernek, amely ezer éve folyik, még napjainkban sincs vége...¹¹

Beke Ágnes Zsuzsanna szakdolgozatában azt mutatja be, hogy az ismeretlen, másképpen: Solymosi Eszternek vélt holttest azonosítása miképpen történt akkor, amikor a nyomozó hatóságoknak még nem álltak rendelkezésére a mai kor modern krimináltechnikai eszközei, illetve nem léteztek egzakt krimináltaktikai és kriminálmódszerek.

A szerző azt a kérdést is feszegeti, hogy a Tiszából kifogott női tetem, lehetett-e Solymosi Eszter, és amennyiben nem, kinek a holttestét találták meg a tiszadadai

⁸ A szerző Egyesületünk könyvelője (tevékenységét mindenféle ellentételezés nélkül végzi), alapító tagja, valamint a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának végzős hallgatója.

⁹ A szerző azonos című szakdolgozatát 2016. március 18-án védte, jeles eredménnyel. Lapunk hasábjain részleteket olvashat belőle a tisztelt érdeklődő. Szerkesztő-lector: dr. Kovács Gyula.

¹⁰ Ráczkevi Eötvös Károly (1842–1916) politikus, ügyvéd, író, publicista, országgyűlési képviselő. Korának egyik legnevesebb ügyvédje és legismertebb közéleti személyisége. A tiszaezlári perben a vádlottak védője (a szerkesztő-lector megjegyzése).

¹¹ Eötvös Károly: A nagy per, amely ezer éve folyik s még mindig nincs vége (Révai Testvérek Irodalmi Intézet R.-T. Budapest, 1904).

füzesben, végül – nem mellékesen – valójában mi történhetett a 15 éves cseléd-lánnyal?

A szerző a mű elkészítése érdekében számos kutatási módszert alkalmazott: tanulmányozta a korabeli dokumentumokat (újságcikkeket, tudósításokat), a nyomozás és a tárgyalás anyagát, valamint a tiszaezlári vérváddal kapcsolatos szépirodalmi alkotásokat. Összehasonlította a per idején hatályban volt és a napjainkban hatályos jogszabályokat, sőt, kíváncsi volt a laikus közönség véleményére is, ezért kérdőíveket tett közzé, különböző internetes portálokon.

Az eredeti dolgozat bevezetéssel kezdődik, forrás és irodalomjegyzékkel, valamint mellékletekkel zárul. E részek között a következő fejezetcímek olvashatók: Történeti bevezetés (1. fejezet); Solymosi Eszter életkörülményeinek, illetve eltűnésének ismertetése (2. fejezet); Megindul a nyomozás (3. fejezet); Megtalálják a holttestet (4. fejezet); A holttest azonosításával kapcsolatos anomáliák (5. fejezet); A korabeli jogi szabályozás (6. fejezet); Befejezés (7. fejezet); Epilógus (8. fejezet); Az internetes közvélemény-kutatás eredményei (9. fejezet).

Itt és most Krúdy Gyula szép szavaival és veretes kifejezéseivel megírt Prológus és Epilógus közé foglalva, a szakdolgozat első és második fejezetének szerkesztett változatát tesszük közzé.

PROLÓGUS

„A Fehér Hattyú lovagjai

1883. augusztus 7-én, egy keddi napon két jelentőségteljes dolog történt a világon. Az egyik az, hogy Shapira angol régiségkereskedő a Tízparancsolatnak egy ismeretlen példányát állította ki Londonban; a másik nevezetesség az volt, hogy egy Scharf József nevű, negyvenegy esztendőes tiszaezlári zsidó egyházfi, a miskolci vonattal a fővárosba érkezett fiával és feleségével.

Az újonnan feltalált Tízparancsolat juhbőr szalagokra volt írva, és a Krisztus előtti 9-ik századból származott: az a tíz ember, aki ennek a kornak betűit ismerte a földkerekségen, már meg is fejtette a láthatatlan írás tartalmát. És Londonból világgá repítette a hír a Tízparancsolatot, amelyet Mózesnek diktált az Úristen.

A tiszaezlári utas, aki börtönszagú, ócska télikabátjában a józsefvárosi pályaudvaron szállott a miskolci vonatról, és komoly, kemény tekintettel körülnézett a hordárokon: ugyancsak arra volt predesztinálva, hogy másnap a földkerekség valamennyi újságjában megírják az ő csodálatos, börtönből való kiszabadulását, >>babiloni fogságának<< végét. Hordásra nem volt szüksége a reggeli utasnak, ott volt mögötte a felesége, egy parasztnyecsckésen öltözött zsidóasszony, aki a tekintélyes, megtermett külsejű Scharf úr ládáját cipelte. Ott volt mellette pufók képű, szalmakalapos, béméskodó kamaszfi, aki a vörös sapkás vasúti hordárokat >>öreg katonáknak<< nézte, és szalmakalapjával visszaköszöngött a barátságosaknak, akik mindenáron a >>Lencsi<< kezéből akarták a faládát kisegíteni. De >>Lencsi<< nem engedett.

Az újonnan felfedezett Tízparancsolat szövege nem sokban különbözött a régen ismert mózesi Tízparancsolatétól. Ezt sem nagyon tartották meg az emberek: valószínűleg az új Tízparancsolat se lesz nagyobb hatással a világra, még akkor se, ha a régiségkereskedő megkapná érte a tízmillió forintot, amit az angol múzeumtól kér.

A tiszaezlári utas is eltűnt volna abban a tömegben, amely reggelenként a világ fennállása óta a miskolci vonattal a fővárosba szokott érkezni, de egy lelkes, hangos, kerekarcú pesti úriember már messziről örömteljesen integetett az idegenül nézelődő eszlári egyházfi felé:

– Isten hozta Pestre, Scharf bácsi! Nagyon derék dolog, hogy a Móric fiát és a feleségét is magával hozta.

Nem fogadtak még a miskolci vonattal érkezett zsidót ilyen örömmel Pesten, mint ahogy az orsz. izr. iroda kiküldött titkára ünnepelte a börtönéből akkor szabadult Scharf bácsit. Talán beszédet is intézett volna a szabadlábra helyezett egyházfihoz, ha Weinberger úr, az ugyancsak tiszaezlári bérlő, aki egy kupében utazott a zsidó családdal, meg nem szólal:

– Gyerünk már, Scharf József, mert mindjárt megvernek itt a hordárok!

Weinbergernek ugyanis eszébe jutott, hogy vidéki zsidó módjára elbeszélte néhány utasnak a hosszú éjszakai utazás folyamán, hogy milyen nevezetes társaság utazik a vonaton. Az az öreg Scharf József senki más, mint éppen az eszlári zsidó, akit Solymosi Eszter meggyilkolásával is gyanúsítottak; az a szeplős fiú mellette senki más, mint a fia, aki a bíróság előtt apjának szemébe mondta a gyilkosságot, de most már elmúlt minden baj, kibékültek apa és fia, és mint a pesti zsidók vendégei szórakozni a fővárosba utaztak.

Sokan tudtak Scharfék viselt dolgairól, még a vasúti hordárok is. És ezek a durva teherhordók nem nagyon örültek, amikor híre futamodott a vonattal érkezett családnak. Fenyegetőleg vették körül a társaságot.

– Éljen Istóczy!¹² – kiáltotta el magát egy hang a pályaudvar zsongó népei között.

Most már valóban itt volt az ideje a léptek gyorsításának, mert Istóczy nevének emlegetése ebben az időben csak bajt hozott minden született zsidóra.

De már rikkantott egy másik hang is:

– Éljen Scharf Móric!

Könnyen megy az éljenzés az ilyen tömegben, amely a miskolci vegyesvonattal a fővárosba érkezik. Scharfék egyszerre csak azon vették magukat észre, hogy körül vannak véve éljenző és fenyegető emberektől.

Az országos izraelita iroda titkára azonban jó előre gondoskodott kocsiról, amely a pályaház előtt várja vendégeit. Kétlovas pesti fiáker volt az. Ebbe ültette be a titkár apát és fiát, maga pedig óvatosan a bakra ugrott. Mikor már javában robogott a fiáker, akkor vették észre, hogy a parasztmenyecskésen öltözött zsidóasszony elmaradt a tömegben.

– Nem kell búsulni – mondja a bakról a titkár hátrafordulva. – Weinberger >>Lencsi nénivel<< utánunk jön egy másik kocsin.

A Pestre érkezett zsidócsalád a Kerepesi úti Fehér Hattyúhoz címzett fogadóban kapott szállást, amely fogadóban a vidéki zsidók az idő tájt szerettek megszállni. Egyemeletes, ódon épület a fogadó, szemközt a hajdani Nemzeti Színházzal. Weingrubernek hívták a fogadóst, aki nagy örömmel üdvözölte ugyan hajlékában a nevezetes zsidócsaládot, de mégis azt tanácsolta Scharf Józsefnek, hogy legjobban teszi, ha kirándulni megy Mórival és a csakugyan megkerült >>Lencsi nénivel<<.

– De hát hová menjünk?

– Legjobb lesz az Állatkertbe! – felelt a fogadós.

A lóvonat a fogadó előtt járt el a Kerepesi úton. A fogadós elkísérte a lóvonat megállóhelyéig a családot, fel is ültette őket a kocsira, de sorsát már nem kerülhette el. Meg volt jelölve ő és háza, ahol Scharfék darabideig meghúzódtak.

Nem az Állatkertben, hanem a Fehér Hattyúban kereste Scharf Mórict az a pesti lakos, aki a lábára tudott állni.¹³

¹² Istóczy Győző (1842–1915): ügyvéd, politikus, aki 1883. október 6-án – a tiszaezlári per hatására – megalapította az Országos Antiszemita Pártot, amely az 1884-es választásokon 17 képviselőt delegálhatott a Parlamentbe. Csekei Varjú Elemér (szerk.): Révai kis Lexikona A–Z, 491. oldal. Hasonmás kiadás (Merhavia Kft. Budapest, 1991).

BEVEZETÉS

E fejezetben a kriminalisztika korabeli fejlettségéről, a személyazonosítás lehetséges módjairól, valamint az akkori zsidóság magyarországi és európai helyzetéről lesz röviden szó.

A kriminalisztika fejlettsége Magyarországon, az 1880-as években

A kriminalisztika fogalma: több fogalom-meghatározás ismert, elsősorban bűnügyi nyomozást jelent, amely a latin *crimen* (bűncselekmény) szóból alakult ki. Viski László meghatározása szerint: „*A kriminalisztika a bűncselekmények nyomozásának, felderítésének tudománya. Célja, hogy a tételes jog által meghatározott keretekben olyan módszereket és eljárásokat dolgozzon ki, amelyek a segítségével a készülő bűncselekmények leleplezhetők, megakadályozhatók, a már elkövetett bűncselekmények felderíthetők, elkövetőjük megállapítható és felelősségre vonható.*”¹⁴

A kriminalisztika – és ezen belül a személyazonosítás módszereinek – *vázlatos története:* a tiszaszlári vérvád idején a kriminalisztika igen csak gyerekcipőben járt. Magyarországon és Európa-szerte is, még csak akkortájt éledezett ez a tudomány.

A személyazonosítás a történelem kezdete óta fontos kérdésnek számít. A társadalmak kialakulásával és fejlődésével egyre több esetben merült fel az igény a megbízható azonosításra. Régóta ismert, hogy az emberek testi jellegükben különböznek egymástól, ám nem mindegyik tulajdonság alkalmas a biztos elkülönítésre. Viszonylag egyszerű és könnyen kivitelezhető, biztonságos személyazonosításra volt szükség. Az ujjléc rajzolatot régóta ismeri az emberiség, sőt a különbséget is észrevették a különböző személyek ujjlenyomatai között. Az ókori népek az ujjlenyomatos agyagpecséteket használták a személyek azonosítására. Az asszírok és a babilóniaiak fontos okmányaikra agyagból készített pecsétet tettek, amibe bele nyomták a hüvelykujjuk első percét. Kínában a hivatalos aktusok csak akkor voltak érvényesek, ha azt agyagpecséttel hitelesítették. Ujjlenyomattal igazolták a szerződéseket, üzletkötéseket. Noha az ujjlenyomatok azonosításának története több évezredes múltra tekint vissza, tudományos elemzésük csak pár száz éve kezdődött el. A kriminalisták a XIX. század elejétől foglalkoztak a bűnözők azonosításával, és elsődleges feladatuknak egy megbízhatóan működő személyazonosítási rendszer megalkotását tartották. A tudományok fejlődése világszerte megindult, ennek jegyében születtek az alábbi azonosítási módszerek.

A *daktiloszkópia* elnevezése két görög szó a *daktylos* (ujj) és a *skopien* (nézni, szemlélni) összevonásából ered.

Miközben Franciaországban és Európa több országában még a „*bertillonage*”¹⁵ volt a hivatalos személyazonosítási módszer, ezzel szemben Indiában, Japánban, Argentínában és az Egyesült Királyságban már egyre inkább az ujjrajzolat-mintázatok tanulmányozása, felhasználhatósága került előtérbe. Az utóbbi területen

¹³ <http://mek.oszk.hu/12500/12542/12542.htm> (2015. február 13.). Krúdy Gyula: A tiszaszlári Solymosi Eszter (elektronikus változat), 4. oldal (Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya, Budapest, 2014).

¹⁴ Finszter Géza: A kriminalisztika elmélete és a praxis a büntetőeljárás reform tükrében, 11. oldal (Kézirat, Budapest, 2005–2007).

¹⁵ Alphonse Bertillon (1853–1914) módszerének kiindulópontja, hogy az ember csontváza 21 éves kora után alig változik, és méreteit olyan aránykombinációk jellemzik, amelyek egyedi sajátosságok. Ennek alapján dolgozta ki mérési módszerét, az antropometriai rendszert, ami 11 jellemző adaton alapult: a fej szélessége, hossza, járomcsont szélessége, bal lábfej, bal kéz középujj, kisujj, bal alkar hossza, jobb fül hossza, testmagasság, ülő magasság, kartávolság.

Sir William Herschel (1833–1917) érdemel kiemelést, ugyanis 1858-ban ő volt az első európai, aki gyakorlati célra használta az ujjlenyomatokat. A híres csillagász, Herschel (1738–1822) fia, bengáli birodalmi megbízottként megfigyelte, hogy az írástudatlan indiaiak az ujjlenyomatot egyfajta aláírásként használják, ezért úgy döntött, hogy a zsold, illetve a nyugdíjak kiosztásakor a fizetési listákon az ujjakról vett lenyomattal igazolja a pénzes borítékok átvételét. Észrevette, hogy az ujjlenyomatok nem változtak, vagyis a módszer megbízhatóan használható a személyek azonosítására. A brit Henry Faulds (1843–1930) ugyancsak hasonló következtetésre jutott. Miután látta, hogy egy betöréses lopás helyszínén talált ujjnyom alapján miként lehet az elkövetőt azonosítani, cikket írt és felhívta a figyelmet hasznosíthatóságukra a bűnügyi azonosításban. A cikk Sir Francis Galton (1822–1911) érdeklődését is felkeltette. Galton felfedezte a legfontosabb törvényszerűségeket, leírta a legfontosabb ujjnyomat típusokat. Kidolgozta az ujjnyomatok osztályozásának első rendszerét (ez a rendszer nem vált be).

Galtonnak 1892-ben megjelent az „*Ujjlenyomatok*”¹⁶ című könyve. Sir Edward Henryvel konzultálva, kialakították a ma is használatos, róluk elnevezett Galton–Henry tízujjas ujjlenyomat osztályozási rendszert.

A *kriminalisztikai fényképezés* alatt a bűncselekmények felderítése és bizonyítása szempontjából releváns tények, helyzetek, személyek vagy tárgyak, nyomok, anyagmaradványok rögzítését, valamint vizsgálatát biztosító fényképezési módszerek és eljárások összességét értjük. Jelentősége a bűncselekmény felderítése és bizonyítása szempontjából fontos, mert valamennyi lényeges körülményt egységben rögzíti, és hosszú ideig megőrzi. Több vizsgálat keretében is felhasználható, egy-egy jelenség, helyzet utólag többször is ellenőrizhető. 1843-ban a brüsszeli rendőrség először készített fényképet bűnözőkről. Az 1860-as években már elterjedt a rendőrségeken a kriminalisztikai fényképezés. Párizsban 1872-ben létrejön a rendőrség fotográfiai műhelye, amely ugyancsak Alphonse Bertillon nevéhez fűződik. Magyarországon az első helyszíni (sztereó) fényképek 1861. május 7-én, Pesten, gróf Teleki László öngyilkosságának helyszínén készültek.¹⁷

Magyarországon az államszervezet kialakulása után a királyi, majd a nádorispáni bíráskodás színvonala lényegében nem különbözik a korabeli más feudális államokétól. Az új vallás és a tulajdon, egyaránt a törvény igen szigorú védelme alatt áll. A korabeli bírák törvényt napokat tartottak; az előttük megjelenő felek maguk terjesztették elő a bizonyítékokat. Az állam „*hivatalból*” is eljár: a királyi nunciusok (megbízottak) feladata volt, hogy a királyi vármegyéket sorra járva, tömeges meghallgatást tartsanak, és a lakosság közreműködésével „*nyomozzák ki*” a tolvajokat. A Várad Regestrum (tüzes-vas próba lajstrom) arról tanúskodik, hogy az ítékezés nálunk sem nélkülözte a korban szokásos módszereket.

Pesten 1793-ban önálló tanszéket kap az orvosi karon az államorvostan, ezzel megkezdődik az igazságügyi orvostan oktatása; egy évvel később kiadják az első magyar nyelvű tankönyvet. 1890-ben Budapesten megnyitja kapuit az Igazságügyi Orvostani Intézet.

1861 tavaszán megszervezik Pest város polgári rendőrségét, ekkor még mindig bevett módszere a nyomozásnak az ismert rovott múltú személyek, az idegenek, csavargók összegyűjtése és vallatása. Öt év múlva központosítják a bűnügyek kezelését, 1871-ben felállítják a királyi bíróságokat és ügyészségeket, rövidesen megkezdik a nyilvántartás felállítását a kihágási ügyekről. 1872-ben létrejön a fővárosi

¹⁶ Francis Galton: *Finger Prints* (London, MacMillan & Co. & New York, 1892).

¹⁷ <http://kriminalisztika.lap.hu/kre-ajk/hallgatoknak/25634697> (2016. február 14.). Lásd még Debreczeni-Droppán Béla (szerk): Teleki László, az országgyűlés halottja – Pesti helyszínelők (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2011).

államrendőrség, 1886-ban munkába állnak az első detektívek. A székesfőváros első detektívfőnöke báró miháldi Splényi Ödön (1842–1909) volt.¹⁸ 1885-ben a nagyrészt magán jellegű feljegyzéseket felváltja az első hivatalos nyilvántartás, 1890-ben pedig megkezdődik annak rendszeres vezetése és fejlesztése. A nemzetközi zsebmetszőkről már külön kézi, fényképes nyilvántartást is készítenek.

Az ujjnyomat azonosítási módszer elterjedése zebegnyői dr. Pekáry Ferenc (1859–1925), egykori budapesti főkapitány-helyettesnek köszönhető,¹⁹ aki 1902-ben magánúton tartózkodott Londonban, és a Scotland Yard vendégeként ismerkedett meg a módszerrel. 1904-ben létrejön az első magyar ujjnyomat nyilvántartás, ahol kb. 6.000 bűnöző ujjnyomatát tárolták.

Az ujjnyomat azonosítást 1907-ben alkalmazták először a dánosi rablógyilkosság tettesének felderítésénél sikerrel,²⁰ ez meggyőzte a hatóságokat a módszer hasznosságáról. 1909-ben létrejön az országos bűnügyi nyilvántartás, ami már több mint 75.000 személy adatait tartalmazza.

Az ókori Kínában használt ujjlenyomat

A második világháború időszakában komoly csapást szenvedett el az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal és a Bűnügyi Laboratórium. A fejlődés 1948-tól indul el: 1950-ben létrejön (országos hatáskörrel) a Budapesti Főkapitányság Bűnügyi Technikai Alosztálya; 1953-ban a Belügyminisztérium Országos Rendőr-főkapitányságának Krimináltechnikai Alosztálya, a mai Bűnügyi Szakértői Kutatóintézet elődje. Időközben a dakti-

loszkópia használata Európa-szerte elterjedt, az első világháború idejére ennek a rendszernek a bűnügyi alkalmazása általánossá vált. Később, mivel a bűnözőkre nem jellemző a „tízujjas” bűnjel hátrahagyása, kialakították az egyujjas nyilvántartási rendszert, majd a '90-es évek informatikai fejlődésének eredményeként megjelent az automatizált ujjlenyomat azonosító rendszer [Integrált Automatizált Ujjlenyomat Azonosító Rendszer – angolul: Automated Fingerprint Identification System (AFIS)].

A személyazonosítás lehetséges módjai napjainkban

A személyazonosítás, koronként változó eszközökkel és módszerekkel ugyan, de mindig azt a célt szolgálja, hogy az egyes embereket megkülönböztethessük egymástól. A személyazonosítás napjainkban alkalmazott hatékony módszereinek kialakulásáig nagyon sok időnek kellett eltelnie. A személyazonosításra azért van mód, mert nincs két egyforma ember, akinek személyi adatai és biológiai jellemzői megegyeznének egymással.

A személyazonosítás leggyakrabban alkalmazott lehetséges módjai a következők:

- az iratok alapján történő azonosítás (ebben az esetben alapvető szempontként kell figyelemmel lenni a hitelesség kérdésére. A különféle okmányvédel-

¹⁸ Lásd dr. Kovács Gyula: Báró Splényi Ödön, a főváros első detektívfőnöke. Obsitos Detektívek Lapja 3014. évi 3–4. szám, 4–7. oldal (Obsitos Detektívek Egyesülete, Budapest, 2014).

¹⁹ Lásd dr. Anti Csaba László: A modern állami rendőrség apostola – Dr. zebegnyői Pekáry Ferenc. Dr. Szomor Sándor (szerk.): Jubileumi Emlékalbum – A 125 éve alakult Budapesti Detektívegyesület Tiszteletére, 199–205. oldal (Országos Rendőr-főkapitányság, Budapest, 2011).

²⁰ A dánosi rablógyilkosság (1907. július 20.) Magyarországon valóban az első olyan ügyek egyike, de nem a legelső volt, ahol a tettes azonosítása során az ujjlenyomatot felhasználták (a szerkesztő megjegyzése). A témáról részletesebben lásd Ibolya Tibor: A dánosi rablógyilkosság a korabeli jogi szakirodalomban. Kriminálisztikatörténeti tanulmányok, 64–78. oldal (Patrocinium Kiadó, Budapest, 2015).

mi elemek közül a lehetőséghez képest minél többnek a vizsgálatát célszerű elvégezni);

- a fénykép alapján történő azonosítás (felhasználhatók a modus operandi nyilvántartásban levő fényképek. Szakértő bevonására is van mód – pl. annak eldöntésére, hogy két különböző fénykép ugyanarról a személyről készült-e, vagy, hogy egy, a hatóság rendelkezésére álló fénykép származhatott-e az ismeretlen kilétű személytől);
- a biológiai sajátosságok alapján történő azonosítás (pl. ujjlenyomat összehasonlítása, DNS-profil meghatározása, hanganalízis és azonosítás, valamint szagazonosítás);
- helyszíni elváltozások vizsgálat révén (pl. ismeretlen holttestek esetében) és a felismerésre való bemutatás során.²¹

Áttekintés a zsidóság helyzetéről Magyarországon és Európában

A török kiűzése után megindult az ország betelepítése. A XVII. század végéig a magyarországi törvények nem tették lehetővé zsidó vallásúak szabad lakhelyválasztását az országon belül. Ennek ellenére, a kedvezőtlen politikai helyzet miatt, a környező országokból (elsősorban Csehország és Németország területéről) újabb és újabb zsidó bevándorlók jöttek Magyarországra. A csehországi és a németországi zsidók legnagyobb számban Magyarország nyugati határterületein, míg a Galíciából érkezők az ország északkeleti vidékein telepedtek le. Előbb a nagybirtokközpontokban, majd a kereskedelmi utak csomópontjában kialakuló, megerősödő városokban. A korabeli törvények szerint ugyanakkor a zsidók csak a városfalakon kívül, a számukra kijelölt, elkülönített negyedben, az úgynevezett gettóban lakhattak. Magyarországon az 1700-as évek végére már kb. 80.000 főre tehető a létszámuk.

Mezőgazdasági termék-kereskedelemmel foglalkoztak, ők értékesítették a nagybirtokok, falvak termékeit. Általában a falvak és a városok közötti gazdasági kapcsolatok képviselőiként jelentek meg a feudalizmusban. Magyarország északkeleti részén a XVIII. század végétől nagy zsidó hitközségek alakultak ki.

II. József császár türelmi rendelete (1781) lehetővé tette, hogy a zsidók a szabad királyi városokba költözhessenek. Engedélyezte számukra a földvásárlást, a földművelést és az iparűzést. Továbbá előírta nekik gyermekeik világi oktatását, a német nyelv használatát és a német családnevek felvételét. A XVIII. századi felvilágosodás eszméi utat nyitottak a későbbi egyenjogúsítási, beilleszkedési törekvések felé. A XVIII. század végén megjelentek az első konfliktusok a keresztények és a zsidók között. Az Alföld egyes településein vérvádakra is sor került. A kiegyezés után megszületett az *1867. évi XVII. törvénycikk az izraeliták egyenjogúsításáról*. Ennek értelmében, a zsidó lakosok a keresztény lakosokkal a polgári és a politikai jogok gyakorlásában egyenlők lettek. A zsidók saját kezükbe vették egyházi és iskolai ügyeik vezetését.

A kelet-európai zsidóság tömeges érkezése a XIX. század második felében, Magyarország újabb kori történetének legnagyobb arányú bevándorlása volt. A bevándorlókat a reformkor és a szabadságharc örökségét folytató liberális politikai-társadalmi légkör, a gazdasági fejlődés, és a kínálkozó jobb megélhetés vonzotta Magyarországra. 1850 és 1900 között a zsidóság száma megháromszorozódott, miközben a magyarországi népesség egésze csak 50%-kal nőtt.

²¹ Dr. Lakatos János (szerk.): Kriminálisztikai Alapismeretek, 88–89. oldal (Rendőrtiszt Főiskola, Budapest, 2005).

Konfliktusok (vérvád)

A tömeges bevándorlás hatására megnőtt a zsidóellenesség. Az idegen szokásokat és vallást követő népcsoport tagjainak mind gyakoribb szereplése, bizonyos ellen-szenvet váltott ki a hazai lakosok körében. Különösen azok tekintettek féltékenyen az új jövevényekre, akik saját foglalkozási és társadalmi pozíciójukat veszélyben érezték, például a városok jelentős részben németajkú kisiparosai, értelmiségei. A második nagy konfliktus a tisaeszlári vérvád volt: 1882. április 1-jén eltűnt Solymosi Eszter, egy fiatal keresztény szolgálólány. Április végén az ügyben rituális gyilkossággal vádolták meg a helyi zsidókat. A per rövidesen a magyar politikai erők összecsapásává vált. Európa-szerte nagy figyelmet kapott az ügy, amely nagy hatással volt a magyarországi antiszemitizmus alakulására. 1883. október 6-án megalakult az Országos Antiszemita Párt, amely tizenhét mandátumot szerzett a Parlamentben. Később azonban fokozatosan kiszorult, elvesztve támogatottságát.

A per kirobbanása után, több olyan röplap is megjelent, amelyekben a tisaeszlári vérvád elkövetőivel azonosították az összes zsidót. Az antiszemitizmus roppant bonyolult jelenség, amely több különféle hitet, filozófiát, gondolkodás- és cselekvésmódot foglal össze. Az antiszemitizmus szót általában a zsidók iránti ellenszenv, fajgyűlölet megnevezésére használják. Antiszemita hangulat uralkodott a per alatt, több helyen pedig zavargások törtek ki az országban. Nagy felháborodást váltott ki az emberekből ez az ügy, amire Európa is felfigyelt, és foglalkozni kezdett vele. Megbotránkozást keltett az emberekből. E szemlélet ellen a zsidók is erőteljesen tiltakoztak. Hazánk számos kíméletlen kritikát kapott, és az ellentétek kiéleződtek a zsidóság és a kereszténység között. A legtöbben középkori, sötét gondolkozásmóddal vádolták Magyarországot, s nem értették, hogyan történhet ilyen a század végén. A szélsőséges reakció képviselői vették elő a rituális gyilkosság babonáját a középkorból, megtévesztve a népet. A tisaeszlári pert a zsidók és antiszemiták harcára szűkítik le. A vérvádjelenséget a zsidóság történetéhez kapcsolják.

„A vérvád az az állítás, hogy zsidók nem zsidókat, általában keresztényeket gyilkolnak meg azzal a céllal, hogy vért szerezzenek pészachra,²² vagy más rituális célokra. A vérvád szándékos hazugságok, koholt vádak és népi hiedelmek összessége a zsidók gyilkolási vágyáról és vérszomjasságáról, amely azon felfogáson alapul, hogy a zsidók gyűlölik a keresztényeket és általában az emberiséget.”²³

Miközben olvastam Kende Tamás Vérvád című könyvét, amelyben nem csak a tisaeszlári vérvádról, hanem számos jelentősebb európai eseményről ír, felmerült bennem a kérdés, miképpen lehetséges ez, hiszen Mózes könyvei tiltják a vérfogasztást: *„Örök törvény legyen ez számotokra, minden lakóhelyeteken, hogy semmiféle faggyút és semmiféle vért ne fogyasszatok.”²⁴* A vérfogasztás tilalmának mózesi törvényét később a próféták is következetesen hirdették. Az állati hús fogyasztását ugyan megengedi a zsidó hagyomány, de úgy kell levágni az állatot, hogy az állat ne szenvedjen, és vére kifolyjék. Éppen ezért alkalmaznak az egyes hitközségek hozzáértő, vallásos érzelű metszőket, úgynevezett *sakterokat*. A kifolyt vért a metszőnek, áldásmondás kíséretében kötelessége elföldelni, akár egy holttestet. A hús vértelenítése mindmáig a kóser háztartás egyik legfontosabb alappillére, hiszen, az előírások szerint, az ételbe egy szemernyi vér sem kerülhet, és ezt napjainkban is nagyon szigorúan veszik. Miért támadták a vérvád elképzelésével a zsidóságot, amikor ennyire ódzkodnak a vértől? Kétségtelen, hogy a római eredetű európai kultúrában nem értették e nép különös szokásait. Nem kétséges szá-

²² *Pészach*: zsidó húsvét.

²³ Kende Tamás: Vérvád, 15. oldal (Osiris Kiadó, Budapest, 1995).

²⁴ Biblia: Mózes III. könyve 3. fejezet 17. vers.

momra, hogy a vérvádaknak főként politikai indítékai voltak. 1882 tavaszán, Tisza-eszláron, de másutt is erős hatást gyakorolt a XIX. század végén és a XX. század első felében az antiszemitizmus kialakulására.

SOLYMOSI ESZTER ÉLETKÖRÜLMÉNYEINEK, ILLETVE ELTŰNÉSÉNEK ISMERTETÉSE

Előzmények

1882. április 1-je egy szombati nap volt, ráadásul a zsidóknak egy fontos napot jelentett: „*Sabbat Hagadol*” (a Peszachot közvetlenül megelőző szombat neve), más néven: a zsidó húsvétot megelőző szombat.²⁵ Tiszaeszláron ezen a napon metészóválasztást (és előimádkozó választást is) tartottak. Erre a posztra három jelentkező volt: Svarcz Salamon, Buxbaum Ábrahám és Braun Lőbi, majd végül ezt a posztot Svarcz Salamon nyerte el. Ez az esemény az ország más területein élő zsidókat is Tiszaeszlárra csábította. A Peszach előtti napot teljes egészében az ünnepre való előkészület tölti be (a *Peszach a zsidó nép szabadságának ünnepe is, hogy megszabadultak az egyiptomi rabságból*).²⁶

Ezt az ünnepet a kovásztalan kenyér ünnepének is nevezik. A kovásztalan kenyér a pászka. A pászkához kóser (tiszt) lisztre van szükség. Az istentiszteleten a rabbi megáldja a lisztet, mint a tisztaság jelképét. Elkészítéskor, a hagyományok és a babonák szerint, tizenhárom zsidónak kell jelen lenni, és egy ártatlan keresztény szűzlány vérének porát is bele kell keverni. A megmaradt vérből haza is visznek, és bekenik vele házaik kapuját, a holttestet pedig feldarabolják és eltüntetik. Az áldozaton a metszést a sakter végzi. Sokak szerint, ez a folyamat képezi a vérvád alapját. A legtöbb esetben az eltűnések előtti estéken a zsinagógákban mindig éjjelig égett a lámpa, és a zsidók késő éjszakáig együtt voltak. Ez pontosan így történt Tiszaeszláron is.

Solymosi Eszter életkörülményei

Solymosi Eszter 1867. december 9-én, egy szegény család harmadik gyermekeként látta meg a napvilágot. Édesanyja hamar megözvegyült, napszámból tartotta el négyüket. Szegény volt a sora az özvegyasszonynak és a gyermekeinek is. Solymosi Eszter tizenkét éves koráig édesanyja mellett élt, utána viszont elszegődött cselédnek. Szinte még gyermek volt. Ebben a korban még az élet felfedezésével kellene foglalkoznia egy gyermeknek. Élvezni a napsütést, magába szívni a tanulás nyújtotta ismereteket, játszani a pajtásaival. Neki ez nem adatott meg.

A négy elemi elvégzése után, szinte gyermekként cselédlány lett a csendes, szelíd lányka. Először Tiszaeszláron Pap Albertnél szolgált, ahol alig pár koronát, ennivalót és némi ruhát kapott fizetségül. Egy esztendővel később, egy falun kívüli tanyaára került. Itt Solymosi Eszter a tehenek mellett szolgált. 1882-ben kilépett ebből a szolgálatból, és hazament, de nem tölthetett sok időt édesanyja védőszárnyai alatt. 1882 március 1-jén, eltűnése előtt egy hónappal, Hurai Andrásnél szolgált. Többnyire jól bántak vele – attól függ mit nevezünk jónak –, bár éppen eltűnésének napján dorgálták meg az akkor már 15. évében lévő gyermeket.

²⁵ <http://mek.niif.hu/04700/04749/html/zsidounnepek0006.html> (2016. február 18.)

²⁶ <http://www.zsido.hu/vallas/peszach.htm> (2016. január 17.).

Solymosi Eszter

„Eszter eddig amolyan rongyos, fekete csirkéhez hasonlított inkább, amely nyomorékságával, ügyetlenségével nem is nagyon illett az életrevaló világba.”²⁷

Szomorú, mosolytalan, szürke, mezítlábas kis cseléd lány volt. A lányok ebben a korban nyiladoznak, kamaszodnak, nevetgélnek, álmodoznak, vágyakoznak. A cseléd lányok általában nótáztak, énekeltek munka közben, így is könnyebben ment a munka, hamarabb telt az idő, de Esztert soha, senki nem hallotta énekelni, csendes, magának való teremtes volt.

Tiszaeszlár három részből állt. A Tisza partján terült el a legnagyobb része, az Ófalu, ettől körülbelül egy kilométernyire, délre, a Tótfalu, és ettől még délebbre, a település új része, az Újfalu. Huraiék háza Újfaluban volt.

„Hurai Andrásné házánál ezen a nevezetes napon, április 1-jén meszelés folyt, a közelgő húsvéti ünnepekre való tekintettel.

Dél előtt tíz óra tájban Hurainé elküldte Esztert festékért és koromért az Ófaluba, a keresztény Kohlmayer József boltjába, mivel a közeli zsidó boltos üzlete szombat lévén zárva volt. Az eszlári zsidók szigorúan betartották a szombati munkaszünetet. A közelgő húsvéti ünnepek alkalmából a falu több lakója is háza kifestésére készült. Eszter a másik két szomszédasszonytól is megbízást kapott, hogy a kereskedésből vásároljon részükre. Dél előtt tizenegy óra tájban megérkezett Ófaluba, ahol találkozott nővérével, Zsófiával, aki éppen gazdájával bort vitt Taub Emmanuel (körülmetelő) lakására. Beszélgetésükből kiderült, hogy a lány a boltba megy festékért. Nem volt olyan közel az Ófalu. A kettő közötti távolság a kissé kanyargós utcákon bőven megvolt harmadfél kilométer. Oda-vissza tehát a lánykának több mint öt kilométernyi utat kellett megtennie.”²⁸

Útközben találkozott még néhány emberrel: Jakab Jánossal, Szabó Juliannával és Tanyi Gáborral. Miután megvásárolta a kereskedésben a festéket, hazafele vette útját. Az úton megint találkozott nővérével, Zsófiával, akivel beszélgetésbe bonyolódott Rozenberg Hermann lakása előtt. Nővérétől elválva, sietősre vette lépteit és igyekezett haza. Nővére szemével követte, miközben az Ófalu végén lévő malom felé haladt. Ugyanezen malom mellett látták elhaladni az öreg Tanyi Gábort, Hajdú Józsefet, kicsit később pedig Tapasztó Miklóst, továbbá Kaposi Józsefet. A zsina-góga az Ófalu és Újfalu között fekszik, előtte egy töltésről leforduló kis ösvény vezet el. Ezen az ösvényen látták utoljára Solymosi Esztert, és azután nyoma veszett.

Mi történhetett: bűncselekmény, baleset, vagy a „Tiszának ment”?

Solymosi Eszter délután kettő óráig sem tért haza. Hurai Andrásné a cselédjének felkeresésére indult az Ófaluba. Itt Solymosi Zsófiától, Eszter nővérétől azt az információt kapta, hogy húga volt a boltban, és még mielőtt delet ütött volna az óra, sza-

²⁷ A tiszaeszlári Solymosi Eszter (elektronikus változat), 23. oldal.

²⁸ Eötvös Károly: A nagy per, mely ezer éve folyik s még nincs vége I. kötet, 81. oldal.

porázva lépteit hazafelé indult. Hurai Andrásné hazatért lakására azt gondolván, hogy Eszter talán már közben visszaért a boltból. Azonban otthon sem találta. Értesítette özvegy Solymosi Jánosnét, hogy leánya nem érkezett vissza a festékkal a boltból, és nem tudja elképzelni a késedelmének okát. Az anya miután tudomást szerzett leánya eltűnéséről, aggódva a keresésére indult. Hiába járta be az egész falut, sehol sem akadt leánya nyomára. Az eredménytelen keresés után estefelé özv. Solymosi Gáborné társaságában sírva hazatért. Azon a bizonyos ösvényen, amin Eszter haladt el utoljára, Scharf József zsinagógafelügyelő, és a felesége Müller Lényi, a zsinagóga közvetlen közelében lévő lakásukról kijött, és a kétségbeesett asszonyoktól kétségbeesésük okáról kérdezősködött. Az asszony elpanaszolta, hogy leánykáját keresi, akit idáig láttak jönni. Scharf ezzel vigasztalta az asszonyt: *„Ne búsuljon, szomszéd asszony, megkerül a lánya, csak valahova elbódorgott. Történt már ilyen eset Hajdú-Nánáson is, ott is elveszett egy gyermek, már, a zsidókra kezdték ráfogni, hogy ők emésztették el, de azután csak hazajött a gyermek, valahol a zombékok közt aludt hosszú ideig.”*²⁹

Scharf kihívó és szívtelen cinizmusa gyanút ébresztett az anya szívében. A következő napokban híre ment az egész faluban, hogy leányát a zsidók emésztették el. Azonban ezt a falubéliek maguk sem hitték el, miszerint általuk veszett el a lányka. Április 4-én özv. Solymosiné elment Vencsellőre, és felkereste a járási szolgabíró, Jármay Jenőt, akinek bejelentette lánya eltűnését. Megkérte a szolgabíró, hogy a zsinagógát vizsgálja meg, mert véleménye szerint a zsidók emésztették el az ő gyermekét. A szolgabíró próbálta megnyugtatni, sőt felhívta a figyelmét arra, hogy ne higgyen el mindent a szóbeszédnek. A szolgabíró kiadta Solymosi Eszter országos körözését, és megkísérelte lecsillapítani a felzaklatott özvegyasszonyt. Napok teltek el és a lánykának semmi nyoma nem volt. Az eltűnésének több oka is lehetett: baleset, öngyilkosság, elhurcolás vagy ismeretlen helyre való távozás, bár annak elég kevés a valószínűsége, hogy egy tizenöt éves cselédlány mezítláb nekivág a nagyvilágnak. Eközben a zsidók elleni gyűlölködés a tetőpontjára hágott. A sajtó napi szinten tárgyalta az ügyet. A parlamentben fenyegető kérdéseket intéztek a kormányhoz. A képviselők azzal vádolták az igazságszolgáltatást, hogy nem teszi a kötelességét. A közvélemény számára világossá vált, hogy a zsidók vérért vették ennek a szegény lánynak. Az újságok felhozták a korábbi vérvád eseteket is. Ezzel az ügygel foglalkozott egész Magyarország. Németországban a középkor utolsó századaiban feljegyezték több vérvád esetet is. Vitathatatlan bizonyossággal kiáltották ki, hogy ha a múltban lehetett vérvád, akkor miért ne lehetne a jelenben is. Persze Tiszaeszláron is akadtak olyan okosok, akik szent meggyőződéssel elhitték, vagy szerették volna elhinni, hogy a vérvád nem csupán egy babonás felfogás, hanem a szent valóság, aminek újabb áldozata Solymosi Eszter.

Lehet, hogy ennek hatására történt, miszerint Solymosiné május 4-én elment újra Jármay Jenő szolgabíróhoz, és nyomatékosan kijelentette: már az egész ország tudja, mi történt az ő kis Esztikéjével, ezért éppen itt lenne az ideje megindítani a nyomozást. Erről a beszélgetésről a szolgabíró levelet írt Farkas Gábornak, a községi bírónak, hogy az eltűnt lányka ügyében, és a híresztelések fényében, tartson nyomozást. A levelet maga Solymosiné vitte el a bíróhoz.

²⁹ A nagy per (...) I. kötet, 82. oldal.

EPILOGUS

„Hová lett Solymosi Eszter?

Sok esztendeig gondolkoztak ezen a kérdésen az emberek Magyarországon, még az eszlári vérvádpör befejezése után is.

Ha azt az ötezer forintot, amelyet annak idején Solymosi Eszter előkerítőjének tűztek ki jutalmul (amelyet sohasem adtak ki senkinek), megtízszerezték volna; ha a földön, föld felett és föld alatt csak Solymosi Esztert keresték volna: akkor se vezetett volna ezekben az években eredményre a nyomozás.

Manapság már megnyugszunk a tudósok döntésében, a törvényszék ítéletében, hogy Solymosi Eszter volt az, akinek holttestét a Tisza kivetette hullámaiból Dadánál, a füzesben. Nem is lehetett más. Akár önszántából, akár véletlen szerencsétlenség folytán a Tisza áldozata lett, mint annyian, akik a folyóba temetkeztek.

Sírhalma, temetője nincs Solymosi Eszternek semerre, mert holttestét felboncolták, az orvosi múzeumokban, laboratóriumokban vizsgálták feldarabolt testi tagjait.³⁰

Józsa András, a Szabolcs vármegyei főorvos például sokáig őrizte Solymosi Eszter spirituszba tett lábát. De síremléke ott van az érző szívekben, a múlt idők kutatóinak emlékeiben, az emberi lelkiismeretben, amely akármilyen vallás szerint imádkozik, végeredményben az igazság vallását tartja legnagyobbra a földi életben. Ott egy sírhant a Solymosi Eszteré, amely sírhant mindig arra fogja inteni az embereket, hogy a vallás miatt ne gyűlöljék egymást, mert végeredményében egy igaz Isten van felettünk.

Ez a legigazabb emléke Solymosi Eszternek, aki rendkívüli szüzi halálával, búbánatos sorsával darabidőre megváltotta az embereket a vérengző gyűlölködésből, az okatlan fogcsikorgatásból, a dühös szenvedésekből.

A mendemonda persze nem hallgatott el nyomban az ítélet kihirdetése után. A fantáziák hatalmasan dolgoztak úgy Solymosi Eszter sorsának kitalálása, mint a vádlottak további életmódjának megállapítása körül.

Solymosi Eszterről volt egy legenda, amely szerint Ónody Géza egyik tanyáján rejtegette őt a tárgyalás és a vizsgálat alatt, aztán külföldre vitte.

Ónody Gézának, szegény fejének nemigen volt olyan sok tanyája, hogy ott valakit elrejtethetett volna. Később már egyetlen tanyája se volt, csak annyi, ahová sorsüldözött fejét lehajthatta. A politika megemésztette földi vagyonát, egészségét, de még lelke békéjét is. Öregségére a fővárosban éldegélt, képviselői mandátum nélkül, mert az emberek felejtének, és a harcos, bátor Ónody Géza igen rossz anyagi körülmények közé jutott.

Üldögélt a pesti kávéházakban, és ha az eszlári pörről kérdezték őt: csak legyintett, mintha az egész világot és életet elintézné e kézlegyintéssel.

Egy másik mendemonda Solymosi Eszterről azt találta ki, hogy igazi sorsa az lett volna, hogy a Tisza-parton kószálásában vándorcigányok ellopták, mint valami gyermeket, de ellophatták lengyel-zsidó leánykereskedők, akik Galíciába vitték Esztert. Egy szerencsétlen, elmeháborodott magyar származású leányzóról tudtak Galíciában, aki néha Solymosi Eszternek mondta magát. Volt is egy tanú a törvényszék előtt, aki Esztert két kaftános zsidó társaságában látta szekéren az Eszlárt környező falvakban.

³⁰ Solymosi Eszter tiszzaeszlári síremléke, amelyet egy, a megvádolt zsidók bűnösségében ma is hívő spanyolországi magyar házaspár állíttatott, egyfajta antiszemita kegyhellyé vált, halálának évfordulóján a számos szélsőjobboldali szervezet rendszeresen megemlékezik a „bűntényről” (a szerkesztő-lector megjegyzése).

A harmadik mendemonda az volt, hogy Eszter leány szégyenletében ment a Tiszának, miután ártatlanságát elveszítette. Erről a mendemondáról, amely leginkább megfelelt volna a falusi nép fantáziájának, még az orvosok nyilatkozata után is sokat beszéltek.

Teremtek gombamódra a dajkamesék, amikor minden lecsendesedett, és a szerencsétlen rabokat többé nem lehetett látni őrök között a nyíregyházi piacon.

Az öreg Scharfnak kívánsága teljesült: visszakapta a fiát, akit Eötvös Károly közbenjárására kiadott neki a >>vármegye<<, illetőleg Henter Antal, a várnagy, aki úgy megszerette a fiút, hogy még azután is nevelni akarta, amikor az a bizonyos Pálffy gróf, aki a fiúért hópénzt fizetett, az ítélet kihirdetése után beszüntette a fiúért való fizetséget.

Scharf József azonban hallani sem akart arról, hogy fia távol legyen tőle. Négy-száz forintot kapott kezéhez az eszlári templomszolga a jóemberek gyűjtéséből, amikor a börtönből kiszabadult. Azonkívül meghívása volt a budapesti országos izraelita irodától, hogy Budapesten gondoskodnak róla mindaddig, amíg az életerős férfi valahol elhelyezkedik megint az életben, hogy kenyeret tudjon keresni magának és családjának.

Dehogyan hagyta volna a fiát idegen kézen a >>gazdag<< Scharf József. Azért volt neki fontos a kiszabadulás, hogy a fiát megint >>visszanevelje<< a maga fiának. És egy apától nem is lehet megtagadni a gyermekét, >>aki miatt annyit szenvedett<<.

Móric elbúcsúzott Henteréktől, elbúcsúzott bolondos, gyermekkori álmaitól, hogy majd <<megyei úr<< lesz belőle valaha, az apa nagy szeretettel fogadta vissza fiát, keblére ölelte abban a kis nyíregyházi zsidószálláson, ahol a börtönből való kiszabadulása után megtelepedett.

Innen már csak egy lépés volt a Pestre való utazás, amit az öreg Scharf, fia és felesége meg is valósított, amikor a Kerepesi úti Fehér Hattyú-fogadóban jelent meg a Scharf család, hogy milyen eredménnyel, azt már tapasztalhatták azok, kik e feljegyzéseket olvasták. Olyan nagy bottal nem vártak még >>vendéget<<, amint Pesten fogadták Scharf Józsefet.

A gonosz fogadtatás után azonban jött Scharf József második pesti utazása, amelyet már szülőfalujából, Nánásról intézett a főváros felé. Ekkor már csendesebb körülmények között érkezett meg Scharf József fiával a fővárosba, nem vették őt nyomban észre ama ezernyi idegen között, aki naponként ellepi a budapesti pályaudvarokat. Nem is lett bántódása, hanem rövidesen szolgai állást kapott a pesti izraelita hitközségnél, amelyet hűséggel, becsülettel szolgált még huszonöt esztendeig.

Ezalatt Móric fia is mesterséget tanult. Köszörűs lett. Isten tudná, hogy miért választotta ezt az életpályát. Mintha a saját életén esett csorbát akarná kiköszörölni végig az egész életén.

Egy hollandus úr egyszer Pesten jártában megismerkedett a kalandos múltú fiúval, és azt mondta, hogy ő tudna jobb köszörűnivalót Móric számára a sakterkések-nél. Elvitte magával Amszterdamba, ahol Móric a gyémántköszörűsséget tanulta meg.

A többi vádlottak? A pör többi nevezetességei?

Amint a törvényszék kapui bezárultak mögöttük: egyszerre elmúlt nevezetességük. Éppen olyan névtelen, ismeretlen, szegény emberek lettek, amilyen van millió és millió a földön. A névtelen emberek lakhelye ez a világ, ahol napról napra kell dolgozni mindenkinek, hogy helyét megtarthassa az életben.

A híres eszlári vádlottak is igyekeztek elvegyülni a dolgos emberi rajban, anélkül hogy felemlegették volna szenvedéseiket, viszontagságaikat. Mint egy rossz álom, múltott el a földről a tiszAESzlári vérvád emléke. Felébredtünk, megdörzsöltük a szemünket, hogy a pokolbeli látományok elmúljanak tekintetünk elől. Nagy felszabadu-

lása volt az a lelkiismeretnek, hogy sehol remegve nem szenved senki az igazságtalanság miatt, amelyet majdnem véghezvittek.

Ma már nagyrészüket a temetőikben oszlik az eszlári pör hőseinek. Ők most már valamennyien tudják, hová lett Solymosi Eszter, aki vöröscsíkos köténykéjéből egykor titkok homokját szórta a világra.³¹

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

1. Anti Csaba László: A modern állami rendőrség apostola – Dr. zebegnyői Pekáry Ferenc. Dr. Szomor Sándor (szerk.): Jubileumi Emlékalbum – A 125 éve alakult Budapesti Detektívegyesület Tiszteletére (Országos Rendőrfőkapitányság, Budapest, 2011)
2. Biblia: Mózes III. könyve 3. fejezet 17. vers
3. Csekei Varjú Elemér (szerk.): Révai kis Lexikona. Hasonmás kiadás (Merhavia Kft. Budapest, 1991)
4. Debreczeni-Droppán Béla (szerk.): Teleki László, az országgyűlés halottja – Pesti helyszínelők (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2011)
5. Eötvös Károly: A nagy per, mely ezer éve folyik s még nincs vége (Révai Testvérek Irodalmi Intézet R.–T. Budapest, 1934)
6. Finszter Géza: A kriminalisztika elmélete és a praxis a büntetőeljárás reform tükrében (Kézirat, Budapest, 2005–2007)
7. Francis Galton: Finger Prints (London, MacMillan & Co. & New York, 1892)
8. http://kriminalisztika.lap.hu/kre-ajk_hallgatoknak/25634697
9. <http://mek.niif.hu/04700/04749/html/zsidounnepek0006.html>
<http://www.zsido.hu/vallas/peszah.htm>
10. <http://mek.oszk.hu/12500/12542/12542.htm>
11. Ibolya Tibor: A dánosi rablógyilkosság a korabeli jogi szakirodalomban. Kriminalisztikatörténeti tanulmányok (Patrocinium Kiadó, Budapest, 2015)
12. Kende Tamás: Vérvád, 15. oldal (Osiris Kiadó, Budapest, 1995)
13. Kovács Gyula: Báró Splényi Ödön, a főváros első detektívfőnöke. Obsitos Detektívek Lapja 3014. évi 3–4. szám (Obsitos Detektívek Egyesülete, Budapest, 2014)
14. Krúdy Gyula: A tisztaeszlári Solymosi Eszter (Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya, Budapest, 2014).
<http://mek.oszk.hu/12500/12542/12542.htm>
15. Lakatos János (szerk.): Kriminalisztikai Alapismeretek (Rendőrtiszt Főiskola, Budapest, 2005)

³¹ A tisztaeszlári Solymosi Eszter, 277–279. oldal.

Dr. Lénárd-Komjáthy Kitti Katalin³²

A Nemzetközi Büntetőbíróság felállításának történeti előzményei³³

„A legsúlyosabb bűncselekmények, így az emberiség elleni bűncselekmények jogi szabályozása nélkül, nem születhetne az egész világra kiterjedő igazságosság. Korszakunkban, jobban mint valaha, felismerhettük, hogy a genocídium büntette egy ember ellen, valójában egy bűncselekmény az egész emberiség ellen. A Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozása biztosítani fogja, hogy az emberiség válasza gyors és igazságos legyen.”³⁴

(Kofi Annan)³⁵

BEVEZETÉS

A Nemzetközi Büntetőbíróság létrejöttét megelőző események két szempontból csoportosíthatók. Egyrészt vizsgálhatók a közvetlen előzményeknek tekinthető, a bíróság létrehozására irányuló törekvések. Másrészt megfigyelhetők az ezt megelőző, illetve párhuzamosan futó események is, amelyek a cselekmények nemzetközileg büntetendővé válásához vezettek. A nemzetközi bűncselekmények feltételei voltak a nemzetközi törvényszékek felállításának. E tanulmányban a hangsúlyt a bíróság felállítására vonatkozó törekvésekre helyezem, a nemzetközi bűncselekményekre nem térek ki.

Az ENSZ a Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozásával kísérelt meg megoldást nyújtani egy több évszázados problémára. A természetes személyek által elkövetett, és az egész emberiséget érintő bűncselekmények megtorlása mindig gondot jelentett a világ számára, hiszen nem létezett olyan bírói szerv, amelynek működése állandó volt, és joghatósága szinte minden nemzet állampolgárára kiterjedt. Annak ellenére, hogy ezek a büntettek a nemzetközi jogszabályok megsértését jelentik, az elbírálásuk mindeközéig kizárólag az egyes államok hatáskörébe tartozott. Ez a rendszer azonban nem működött megfelelően, mivel az államok nem mutattak hajlandóságot, vagy nem voltak abban a helyzetben, hogy a nemzetközi jogi normák megsértését büntetőjogi úton szankcionálják. Az előkészületek hosszú sora után az államok a cél elérése érdekében önként lemondtak szuverenitásuknak erről a jelen-

³² A szerző a Nagykúti Járásbíróságon bírósági titkár.

³³ A cikk eredetileg azonos címmel, a Collega 2009. évi 1–2. számában jelent meg: Collega. Jogi szakmai folyóirat, 109–114. oldal (Accursius Jogász Egylet, Budapest, 2009). Lapunk hasábjain a szerkesztett (átdolgozott és hatályosított), valamint kiegészített változat olvasható. Szerkesztő-lector: dr. Kovács Gyula [KGyul@].

³⁴ A hivatkozás eredeti, angol változata: „There can be no global justice unless the worst of crimes – crimes against humanity – are subject to the law. In this age more than ever we recognise that the crime of genocide against one people truly is an assault on us all – a crime against humanity. The establishment of an International Criminal Court will ensure that humanity’s response will be swift and will be just.” A szerző fordítása. Forrás: <http://icc-alliance.org/home/> (2016. február 29.).

³⁵ Kofi Atta Annan (Kumasi, Ghána, 1938. április 8.) ghánai diplomata, az Egyesült Nemzetek Szervezetének (a továbbiakban: ENSZ) hetedik főtitkára, Nobel-békedíjas (2001). Forrás: <https://www.google.hu/#q=kofi+annan> (2016. február 29.).

tős szegmenséről. Ez minden kétséget kizáróan nagy jelentőséggel bírt. A Times of India tudósítója szerint, fontosságát az ENSZ 1945-ös megalapításához lehetne hasonlítani.³⁶

A nemzetközi jogban a természetes személy két vonatkozásban tekinthető jogalany: egyrészt az emberi jogok, másrészt pedig a természetes személyek nemzetközi jogon alapuló büntetőjogi felelősségre vonása kapcsán. Ez utóbbihoz, a *delicta iuris gentium*hoz³⁷ kapcsolódik a Nemzetközi Büntetőbíróság és a két ad hoc törvényszék tevékenysége. Alapvető különbség közöttük, hogy míg a két törvényszék meghatározott időre jött létre, és a joghatósága csak egy körülhatárolt területre terjed ki, addig a Nemzetközi Büntetőbíróság permanens, és az univerzalitásra törekszik. Éppen ezért tekinthető hatalmas lépésnek a törvényszékekhez képest. Kofi Annan 1998. július 18-i beszédében hangzott el, hogy a Büntetőbíróság „a remény ajándéka a jövő generációknak, hatalmas lépés az egyetemes emberi jogok, és a rule of law felé vezető úton”.³⁸

A Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumát az ENSZ által összehívott diplomáciai konferencia fogadta el 1998. július 17-én Rómában. A Statútum 2002. július 1-jén lépett hatályba, amikor a hatvanadik ratifikációs okmányt is letétbe helyezték. A közel másfél évtizede működő Büntetőbíróság előtt azóta több ügy is fekszik.

ÓKORI ÉS KÖZÉPKORI ELŐKÉPEK

Mielőtt kialakult volna egy nemzetközi büntetőbíróság igénye, végbement az a folyamat, amely az egyes cselekmények kriminalizációjához és nemzetközivé válásához vezetett. Ennek oka, hogy a cselekmények nemzetközileg védett értékeket támadnak.

Több, ezzel a témakörrel foglalkozó tanulmány szerint, az első ilyen cselekmény a kalózkodás volt, azonban ezt sokan vitatják. Az ókorban sem Görögországban, sem Rómában nem tekintették ellenségnek a kalózokat. Thuküdidész *A peloponnészoszi háború* című művéből kiderül, hogy a görögök csupán sajátos életformának tartották.³⁹ A római jog pedig az ilyen magatartást tanúsító személyeket „mindössze” törvényen kívülinek nyilvánította. Ténylegesen csak a felvilágosodás idején kezdték üldözni a kalózokat.⁴⁰

Az első nemzetközi bűncselekmények a háborúban alkalmazandó jog (*ius in bello*) megsértésével kapcsolatban alakultak ki. Ahogy fejlődött a *ius in bello*, úgy nevesítettek egyre több bűncselekményt. Már az ókorban fontossá vált, hogy a háború minél kevesebb ember és anyagi érték pusztulásával járjon. A Kr. e. V. századi Kínában, Szun-Cu *A hadviselés művészete* című munkájában a humánus bánásmód gyakorlására szólította fel az embereket az ellenséges haderő sebesültjeivel, betegeivel és a hadifoglyokkal szemben.⁴¹ Indiában Manu törvényei tilalmazták az elrejtett, a mérgezett, az égő vagy horgos fegyverek használatát.⁴²

³⁶ Csapó Zsuzsanna: *Delicta iuris gentium*, a természetes személyek nemzetközi jogon alapuló büntetőjogi felelőssége és a felelősségre vonás folyamata. JURA – A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos lapja 2002. 1. szám, 141. oldal (Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2002).

³⁷ A *delicta iuris gentium* alatt a természetes személyeknek a nemzetközi jogon alapuló büntetőjogi felelőssége értendő (crimes under international law).

³⁸ „The Court is still a gift of hope to future generations, and a giant step forward in the march towards universal human rights and the rule of law” (Kofi Annan). A szerző fordítása. Forrás: <http://www.un.org/press/en/1998/19980720.i2890.html> (2016. február 29.).

³⁹ Thuküdidész: *A peloponnészoszi háború* I. kötet, 5–9. és 23. oldal (Osiris Kiadó, Budapest, 1999).

⁴⁰ M. Nyitrai Péter: *Nemzetközi és európai büntetőjog*, 41. oldal (Osiris Kiadó, Budapest, 2006).

⁴¹ Sun-Tzu: *The Art of War*. Samuel B. Griffiths trans., 1971, 78. page.

⁴² *Nemzetközi és európai büntetőjog*, 41. oldal.

Az ókori Rómában és Hellaszban is kialakultak a hadviselés bizonyos korlátai. Így például Rómában tiltották a források és kutak megmérgezését, Hellaszban tilos volt elvágni az ellenség ivóvíz-utánpótlását, és lehetőséget kellett adni ez ellenségnek, hogy eltemethesse halottait.⁴³

A középkori Európában elsősorban a lovagiasság szabályai által került előtérbe a humanitárius értékrend, természetesen az egyházi szabályok mellett. A lovagiasság szabályain alapuló *ius militare* a XIV. századra fejlődött ki. Egyik legteljesebb összefoglalása az 1407-ben született és Christine de Pisan által írt *Le livre des faits d'armes et de chevalerie*⁴⁴ című munkája.⁴⁵ A középkori egyházi zsinatokon is törtek előrelépések. Az 1139-es második lateráni zsinat például megtiltotta a számszerű használatát a keresztény államok egymás között viselt háborúiban.⁴⁶

A zsinat által hozott rendelkezés nemzetközi kötelezettséget jelentett a keresztény államokra nézve, de ekkor még nem volt olyan nemzetek közötti összefogás, szervezet, amely nemzetközi felelősségre vonást eredményezhetett volna. A háborús bűncselekmények elkövetőit, így általában az az ellenséges állam vontat felelősségre, ahol a cselekményt elkövették. Természetesen csak akkor, ha sikerült elfogni a bűnöst.

Az első dokumentált nemzetközi ad hoc törvényszék 1474-ben jött létre, és a feladata az volt, hogy Peter von Hagenbachot felelősségre vonja a Breisachban elkövetett bűneiért. A törvényszék Franciaország, Ausztria, Bern és a felső-rajnai városok nemeseinek részvételével alakult. Peter von Hagenbach a felső-rajnai Breisach város burgundi helytartója és Merész Károly burgundi herceg feltétlen híve volt. Terroruralmat létesített városában és annak környékén. A Merész Károly ellen vezetett hadjárat alkalmával azonban a koalíciós seregek (Franciaország, Ausztria, Bern és a felső-rajnai városok) elfogták. Az ad hoc törvényszék pedig halálra ítélte és az ítélet azonnali végrehajtását rendelte el.⁴⁷

A FELVILÁGOSODÁSTÓL AZ I. VILÁGHÁBORÚIG

A felvilágosodás kezdeti szakaszától szintén a *ius in bello* fejlődése figyelhető meg. Egyre több rendelkezés születik a háborúban alkalmazandó jog kapcsán. A XVIII. században a Rousseau–Portalis-doktrína elvetette a háború idején elkövetett erőszak korlátlanságát, s csak annyiban tekintette az erőszak alkalmazását jogosnak, amennyiben az a háború céljának eléréséhez szükséges. Csak addig lehet az ellenséges állam védelmezőit jogosan megölni, amíg azok fegyvert viselnek. Ha már nincs náluk fegyver, senki nem rendelkezhet az életük felett.⁴⁸

1863-ban Lincoln elnök rendeletben szabályozta az USA hadseregének háború idején tanúsítandó magatartását. Ez a rendelet kidolgozója után *Lieber-kódex* néven vált ismertté. Jogellenesnek minősítette a megszállt területek lakossága ellen elkövetett erőszakos közöszlést, csonkítást, polgári javak megsemmisítését és fosztogatását. Ezeket a szabályokat később több nemzet is átvette.⁴⁹

⁴³ Nemzetközi és európai büntetőjog, 42. oldal.

⁴⁴ Christine de Pisan (Velence 1365 – Poissy 1430), francia író, költő és filozófus. Művének címe szabad fordításban: *Könyv a hőstettekről, a fegyverekről és a lovagiasságról* (a szerkesztő megjegyzése). Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Christine_de_Pisan (2016. február 29.).

⁴⁵ Contamine, P.: War in the Middle Ages. Michael Jones trans., 1984, 270–277. pages.

⁴⁶ Nemzetközi és európai büntetőjog, 43. oldal.

⁴⁷ M. Cherif Bassiouni: A Draft International Criminal Code and Draft Statute for an International Criminal Tribunal. Martinus Nijhoff Publishers, 1987, 2. page; Nemzetközi és európai büntetőjog, 53. oldal.

⁴⁸ Nemzetközi és európai büntetőjog, 45. oldal.

⁴⁹ Baxter, R. R.: The First Modern Codification of the Laws of Armed Conflict. International Review of the Red Cross, 1963, 171. page.

Henry Dunant⁵⁰ *Solferino emléke* című munkájában a sebesültek védelmének elvét fogalmazta meg. Dunant javaslatára, az 1864-ben megszületett Genfi Egyezmény a szárazföldi haderők sebesültjei és betegei sorsának megjavítását tekintette feladatának, s a sérelmükre elkövetett erőszakot jogellenesnek minősítette.⁵¹

Ebben az időszakban erősödött fel ismét az igény, hogy nemzetközi szinten vonják felelősségre a háborúban alkalmazandó jogot megsértő személyeket. A fent említett Genfi Egyezményt több esetben megsértették az 1870/71-es porosz-francia háború alatt. Ennek hatására 1872-ben Gustave Moynier⁵² sürgette, hogy állítsanak fel egy nemzetközi büntetőtörvényszéket, a melynek joghatósága elsősorban a Genfi Egyezmény megsértőire terjedt volna ki. Nemzetközi támogatás hiányában ez azonban nem vált valósággá.⁵³

A háború szabályait azután az 1899-es és az 1907-es hágai békekonferenciákon igyekeztek írásba foglalni. Témánk szempontjából az 1899-ben elfogadott II. egyezmény és az 1907-ben elfogadott IV. egyezmény a jelentős. Az 1899-es egyezmény az 1864-es Genfi Egyezmény elveit rendeli alkalmazni a tengeri háborúban is. Az 1907-es egyezmény pedig a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szól. Mindkét egyezmény preambuluma tartalmazza a megfogalmazójáról, *Fjodor Fjodorovics Martens* (1845–1909) orosz jogtudósról elnevezett klauzulát, mely szerint: „Addig is tehát, míg a háború törvényeiről kimerítőbb Törvénykönyv lesz alkotható, a magas szerződő Felek helyénvalónak tartják megállapítani, hogy azokban az esetekben, amelyekről az ezúttal elfogadott Szabályzat nem rendelkezik, a lakosság és a hadviselők azoknak a nemzetközi jogi elveknek oltalma és uralma alatt maradnak, amelyek a civilizált nemzetek között megállapított szokásokból, a humanitás törvényeiből és a közlelkiismeret követelményeiből folynak.”⁵⁴ A Martens-klauzulának is nevezett záradék tehát egyértelműen jelezte: a háborúban nem minden megengedett, ami nincs kifejezetten tiltva.⁵⁵

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAK

Az I. világháborút követően több olyan egyezmény látott napvilágot, amely az egyes háborús vagy emberiség elleni bűncselekményeket a nemzetközi értékeket sértő cselekményeknek nyilvánította. Az I. világháború során történtek újabb lendületet adtak e cselekmények kriminalizációjára, és a nemzetközi büntetőbíróóság intézményesítésére irányuló törekvéseknek.

A háborúban győztes szövetséges és társult hatalmak⁵⁶ elhatározták, hogy megbüntetik a háborús bűncselekmények elkövetőit. A Németországgal 1919-ben kötött Versailles-i békeszerződés 227. cikke kimondta, hogy II. Vilmos volt német császárt vád alá helyezik a „nemzetközi erkölcsök és a szerződések szentségének

⁵⁰ Jean Henry Dunant (Genf, Svájc, 1828. május 8. – Heiden, Svájc, 1910. október 30.): Nobel-békedíjas svájci közéleti személyiség, üzletember, a Nemzetközi Vöröskereszt alapítója (a szerkesztő megjegyzése). Forrás: <https://www.google.hu/#q=henri+dunant> (2016. február 29.).

⁵¹ Nemzetközi és európai büntetőjog, 45. oldal.

⁵² Gustave Moynier (Genf, Svájc, 1826. szeptember 21. – 1910. augusztus 21.): ügyvéd, a Nemzetközi Vöröskereszt egyik alapító tagja, később elnöke (a szerkesztő megjegyzése). Forrás: <https://www.google.hu/#q=gustave+moynier> (2016. február 29.).

⁵³ Szemesi Sándor: A Nemzetközi Büntetőbíróóság intézménye a nemzetközi jogban. Jogelméleti szemle 2006/2. szám, 11. oldal (Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi kar, Budapest, 2006); <http://www.iccnw.org/?mod=icchistory> (2016. február 29.).

⁵⁴ Lásd: 1913. évi XLIII. törvénycikk „az első két nemzetközi békeértékezőt megállapított több egyezmény és nyilatkozat beczikkelyezése tárgyában”. Forrás:

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7239>

⁵⁵ Nemzetközi és európai büntetőjog, 46. oldal.

⁵⁶ Amerikai Egyesült Államok, Brit Birodalom, Franciaország, Olaszország és Japán.

megsértése miatt”. Ebből a célból létrehoztak volna egy speciális nemzetközi bíróságot, amely őt, a hatalmak által delegált tagból állt volna. A felelősségre vonás azonban nem járt sikerrel, mivel a császár Hollandiába menekült, és ott menedéket kapott.⁵⁷

A Versailles-i békeszerződés 228. cikke szerint, a német kormány köteles volt kiadni minden olyan személyt a szövetséges hatalmaknak, akik megsértették a háború szokásait és törvényeit, azzal a céllal, hogy a Szövetséges Katonai Törvényszékek vagy bármely szövetséges hatalom nemzeti katonai bírósága elé állítsák őket. Mivel azonban a felelősségre vonás nem történt meg nemzetközi szinten (politikai okokból kifolyólag), ezért a szövetségesek átadták az ügyeket a német Legfelsőbb Bíróságnak. Ténylegesen csupán néhány eset került elbírálásra.⁵⁸

Az igény egy nemzetközi büntetőbíróság felállítására azonban még mindig élt, sőt erősödött, mivel az első világháború tapasztalata után nagyobb hangsúlyt fektettek a béke fenntartására. Ennek érdekében hozták létre például a Nemzetek Szövetségét is, és e törekvés keretében a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság 1926-ban tervezetet dolgozott ki egy nemzetközi büntetőbíróság felállításáról.⁵⁹

A következő próbálkozás egy büntetőbíróság létesítésére a Nemzetek Szövetségéhez köthető. 1934-ben Marseille-ben horvát usztasák merényletet követtek el Jean Louis Barthou francia külügyminiszter és II. Karagyorgyevics Sándor jugoszláv király ellen. Ennek hatására a Nemzetek Szövetsége Tanácsa elhatározta egy bizottság felállítását, amelynek feladata egy olyan nemzetközi konvenció kidolgozása volt, amely alkalmas a politikai terrorizmus céljából elkövetett bűncselekmények üldözésére és megbüntetésére. Végül az 1937. november 1. és november 16. között, Genfben tartott kormányközi értekezleten két egyezményt és egy záróközleményt fogadtak el: a terrorizmus elnyomásáról, illetőleg egy nemzetközi büntetőbíróság felállításáról. Azért kettőt, mert a szövegezők attól tartottak, hogy a meglehetősen forradalminak számító büntetőbíróságtól való idegenkedés több államot is visszatartott volna a másik egyezmény ratifikálásától. A nemzetközi büntetőbíróságról szóló egyezmény végül nem is lépett hatályba.

A II. VILÁGHÁBORÚTÓL 1989-ig

A béke fenntartására irányuló törekvések sem tudták megakadályozni a második világháború kitörését. Az ezzel járó borzalmak ugyanakkor minden korábbinál jelentősebb jogalkotási hullámot váltottak ki a nemzetek közösségéből.

A második világháború során már 1942. január 13-án a szövetséges hatalmak részvételével megalakult az Egyesült Nemzetek Háborús Bűnöket Vizsgáló Bizottsága,⁶⁰ amely számtalan adatot gyűjtött az elkövetett cselekményekkel kapcsolatosan, s ezek egy részét a nürnbergi és a tokiói perekben is felhasználták.⁶¹

A Churchill, Roosevelt és Sztálin által 1943 októberében aláírt moszkvai deklarációban pedig egyértelműen állást foglaltak a háborús bűnösök, különösen a náci rezsim vezetőinek háború utáni megbüntetésével szemben. A nyilatkozat – többek között – szól a háborús főbűnösökről, *„kiknek bűne nem kapcsolódik egy meghatározott földrajzi helyhez, és kiket a szövetségesek kormányainak közös elhatározása alap-*

⁵⁷ M. Cherif Bassiouni: A Draft International Criminal Code and Draft Statute for an International Criminal Tribunal. Martinus Nijhoff Publishers, 1987 2. page.

⁵⁸ A Draft International Criminal Code (...), 2. page.

⁵⁹ A tervezet szövegét lásd: Ferencz, Benjamin B.: An international criminal court, a step toward world peace I, Oceana Publications, 1980, 252–268. pages.

⁶⁰ M. Cherif Bassiouni: Introduction to International Criminal Law. Transnational Publishers, 2003, 434. page.

⁶¹ Nemzetközi és európai büntetőjog, 58. oldal.

ján fognak megbüntetni”.⁶² Ez előrevetíti a későbbi törvényszék felállítását, és a háborús főbűnösök megbüntetését. Az erre vonatkozó konkrét megállapodás azonban csak a londoni konferencián született meg, ahol 1945. augusztus 8-án elfogadták a háborús főbűnösök megbüntetéséről szóló egyezményt, amely az aláírással hatályba is lépett.⁶³

A Londoni Egyezmény hozta létre a Nemzetközi Katonai Törvényszéket, amelynek székhelyéül Nürnberget jelölték ki. A Törvényszék joghatóságát, szervezeti rendjét és eljárási szabályait az egyezményhez csatolt jegyzőkönyvben rögzített Statútum foglalta össze. Az alapszabály megszövegezése azért bizonyult különösen nehéz feladatnak, mert az egyes alapító államok büntetőeljárásai és büntetőjogi szabályai jelentős eltéréseket mutattak (ütközött egymással a common law, a kontinentális jog és a szocialista jog). Ennél is nagyobb gondot jelentett az egyes bűncselekmények tényállásainak a meghatározása.⁶⁴ Végül a Statútum három bűncselekményi kategóriát tartalmazott: a béke elleni bűncselekmények, a háborús bűncselekmények és az emberiség (az akkor használt terminológia szerint emberiség) elleni bűncselekmények kategóriáját. A népirtás kifejezése is alkalmazásra került a per során, de ekkor még csak az emberiség elleni bűncselekmények egyik elkövetési magatartása volt.

A Törvényszék négytagú testületként működött, amelynek bírái természetesen a négy nagyhatalom saját bírái közül jelölte ki. Emiatt sokan megkérdőjelezték az eljárás igazságos voltát, többen „politikai pernek”, „rezsimpernek” tartották. A Törvényszék bírái 1946. október 1-jén hirdették ki az ítéleteket, s ezzel a törvényszék gyakorlatilag be is fejezte a működését.⁶⁵

A japán háborús bűnösök felelőssége vonása ugyanakkor nem nemzetközi szerződésen, hanem politikai megállapodáson alapult: a négy szövetséges hatalom (Amerikai Egyesült Államok, Szovjetunió, Nagy-Britannia, Kína) Douglas McArthur tábornokot bízta meg a Távol-Keleti Katonai Törvényszék létrehozásával.⁶⁶ McArthur tábornok, főparancsnoki minőségével élve 1946. január 19-én egy rendelettel hozta létre a törvényszéket, amelynek alapokmányát még ezen a napon elfogadták. A törvényszék székhelye Tokió lett. A nürnbergi törvényszékhez hasonlóan az eljárás itt sem felelt meg teljes mértékben a tisztességes eljárás kívánalmainak. Az egész eljárás a szövetséges hatalmak által megbízott McArthur tábornok kezében összpontosult, mivel jogköre még a kegyelem megadására is kiterjedt.⁶⁷

A perek 1949-ben fejeződtek be. A más országokban büntetésüket töltő katonák az 1951-es békeszerződés⁶⁸ aláírása után hazájukban tölthették le fennmaradó büntetésüket. Azonban hazatérve mégsem kellett börtönbe vonulniuk, mivel Hirohito császár minden háborús bűnösnek kegyelmet adott. A nemzetközi közösség pedig lemondott a japánok felelőssége vonásáról.⁶⁹

A két törvényszék alapokmányában foglaltak ugyanakkor nagy hatással voltak a későbbi törvényszékekre és a Nemzetközi Büntetőbíróság statútumára. Ezt követően az ENSZ, a globális béke és biztonság jövőbeli megerősítésének egyik jelentős

⁶² Szabó Imre: A nürnbergi per és a nemzetközi büntetőjog, 12. oldal (Officina Nyomda és Kiadó Vállalat, Budapest, 1946).

⁶³ Nemzetközi és európai büntetőjog, 58–59. oldal.

⁶⁴ M. Cherif Bassiouni: A Draft International Criminal Code and Draft Statute for an International Criminal Tribunal. Martinus Nijhoff Publishers, 1987, 3. page.

⁶⁵ Nemzetközi és európai büntetőjog, 60. oldal.

⁶⁶ A Nemzetközi Büntetőbíróság intézménye a nemzetközi jogban, 14. oldal.

⁶⁷ Nemzetközi és európai büntetőjog, 63–64. oldal.

⁶⁸ A Japánnal kötött békeszerződés; 1951. szeptember 8-án San Franciscóban írta alá negyvennyolc ország.

⁶⁹ Nemzetközi és európai büntetőjog, 64. oldal.

biztosítékeként, a nemzetközi bűncselekmények átfogó kodifikációját és a nemzetközi büntetőbíráskodás intézményének állandósítását tűzte ki célul. 1946-ban az ENSZ Közgyűlése határozatban erősítette meg a „*Nürnbergi Törvényszék Alapokmányában elismert nemzetközi jogi elveket és a Törvényszék ítéleteit*”.⁷⁰ Ezután több olyan egyezményt is elfogadtak az ENSZ égisze alatt, amelyek pontosították a háborús, a béke elleni és az emberiség elleni bűncselekmények kategóriáját, illetőleg sikerült elérni, hogy a legsúlyosabb háborús és emberiség elleni bűntettek el nem évülő bűncselekményekké váljanak.

A Nemzetközi Jogi Bizottság 1949-ben elkezdte a nürnbergi elvek kodifikációját, majd 1950-től a nemzetközi büntetőbíróság felállításával kapcsolatos kérdésekkel is foglalkozott. 1950-ben és 1951-ben több beszámoló is készült e tárgyban.⁷¹ 1950-ben az ENSZ Közgyűlése 17 ország képviselőiből álló speciális bizottságot hozott létre, amelynek feladata az állandó nemzetközi büntetőbíróság alapszabályát tartalmazó konvenció tervezetének kidolgozása lett. A tervezetet 1953-ra dolgozták ki.⁷² Később ezt a Közgyűlés elé terjesztették, de a megvitatását elhalasztották. A hidegháborús időszak pedig nem kedvezett a büntetőbíróság létrehozásának, így csak ezt követően, 1989-ben került ismét az ENSZ elé.

1989-TŐL NAPJAINKIG

A Közgyűlés 1989-ben a kábítószer-kereskedelem tárgyában rendkívüli ülést tartott, ahol Trinidad, Tobago és néhány karibi állam azt a javaslatot terjesztette elő, miszerint a bűnelkövetők felelőssége vonása egy speciálisan e célból létrehozandó nemzetközi büntetőbíróság feladata kell hogy legyen. Ennek alapján a Közgyűlés felkérte a Nemzetközi Jogi Bizottságot, készítsen beszámolót az elképzelés megvalósíthatóságáról.⁷³

A következő esemény, amely a Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozásában szerepet játszott, az 1991-ben kirobbant jugoszláv konfliktus. A jugoszláviai események során több ízben súlyosan megsértették a nemzetközi humanitárius jogot. Az e cselekményekre vonatkozó bizonyítékok felkutatása és összegyűjtése céljából az 1992. október 6-án elfogadott 780. számú biztonsági tanácsi határozat⁷⁴ létrehozta a Szakértők Bizottságát.⁷⁵ A Szakértők Bizottságának elnöke ekkor M. Cherif Bassiouni volt. Az adatgyűjtő munka eredménye 65.000 oldalnyi katalogizált dokumentum, több mint 300 órányi videofelvétel, valamint közel 3.300 oldal dokumentumanalízis. Ahogy azonban egyre több politikai és katonai vezető került a vizsgálódás középpontjába, a munka veszélyessé vált. Ezért az ENSZ értesítette a Bizottságot, hogy tevékenységét 1994. április 30-ig fejezze be.⁷⁶

A nemzetközi közvélemény azonban gyors és határozott lépéseket követelt annak érdekében, hogy a bűncselekmények elkövetőit minél előbb bíróság elé állítsák. Ennek hatására az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1993. május 25-én a 808-as és 827-

⁷⁰ A Nemzetközi Büntetőbíróság intézménye a nemzetközi jogban, 14. oldal.

⁷¹ Report of the International Law Commission on Question of International Criminal Jurisdiction Doc. A/CN.4/15, Report of the International Law Commission Doc. A/CN.4/20 IN: Ferencz, Benjamin B.: An international criminal court, a step toward world peace II., Oceana Publications, 1980.

⁷² Report of the Committee on International Criminal Court Jurisdiction Doc. A/26645 IN: Ferencz, Benjamin B.: An international criminal court, a step toward world peace II., Oceana Publications, 1980.

⁷³ Nemzetközi és európai büntetőjog, 66. oldal.

⁷⁴ Ferencz, Benjamin B.: An international criminal court, a step toward world peace II., Oceana Publications, 1980.

⁷⁵ M. Cherif Bassiouni: The Commission of Experts Established pursuant to Security Council Resolution 780: Investigaton of Violations of International Humanitarian Law in the Former Yugoslavia. Criminal Law Forum, Vol. 5. 1994, 279–340. pages.

⁷⁶ Nemzetközi és európai büntetőjog, 67. oldal.

es számú határozataival végül létrehozta a volt Jugoszlávia területén 1991 óta elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekményekért felelős személyek megbüntetésére hivatott Nemzetközi Törvényszéket.⁷⁷ A törvényszék 1993. május 25-én hágai székhellyel elkezdte működését.⁷⁸ A Szakértők Bizottsága által feltárt minden adat és dokumentum a bíróság rendelkezésére állt, így a főügyész⁷⁹ a hivatalba lépését követő néhány hónapon belül 22 személy ellen emelt vádat.

Alig egy évvel később, 1994-ben a Biztonsági Tanács 935-ös számú határozatával elrendelte egy másik Szakértők Bizottságának a felállítását, amely a ruandai polgárháború során elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekményekre, s különösen a népirtásra vonatkozó bizonyítékok felkutatása és összegyűjtése céljából jött létre. Ez a Bizottság azonban nem volt képes hatékonyan ellátni a feladatát, ugyanakkor előkészítette a talajt a Biztonsági Tanács számára, hogy az 1994. évi 955. számú határozatával létrehozza az 1994. január 1. és 1994. december 31. között Ruanda területén elkövetett népirtásért és a nemzetközi humanitárius jog egyéb súlyos megsértéséért felelős személyek, valamint a szomszédos államok területén elkövetett népirtásért és más hasonló jogsértésekért felelős ruandai állampolgárok megbüntetésére hivatott Nemzetközi Büntető Törvényszéket.⁸⁰

A 955. számú határozat a törvényszék alapokmányát is tartalmazta, amely nagyon hasonló volt az ICTY alapokmányához, azonban az elfogadásához vezető út különbözik. Az ICTR elkészítésének idején Ruanda a Biztonsági Tanács tagja volt, így érdemben beleszólhatott a tervezet szövegének alakításába. Ezért az ICTR alapokmánya inkább konszenzuson alapult.

Az ICTR és az ICTY két önálló törvényszékként alakult meg ugyan, de közös főügyésszel és Fellebbviteli Tanáccsal rendelkeznek. Az ENSZ főtitkára 1995-ben úgy látta, hogy a szervezeti kötődések a joggyakorlat egységességét lesznek hivatva biztosítani, továbbá a Törvényszékek működéséhez szükséges források gazdaságos és hatékony felhasználását fogják biztosítani.⁸¹

A Törvényszékek hatékonyságának és a joggyakorlatnak köszönhetően egyre nagyobb támogatást élvezett egy állandó nemzetközi büntetőbíróság létrehozásának a gondolata. Olyan előzményeket biztosítottak a Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozására, amelyre később a bíróság a státútumában és gyakorlatában bátran támaszkodhatott.

A Nemzetközi Jogi Bizottság 1994-ben – egy módosítás után – terjesztette elő a Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozására irányuló szövegtervezetet. Később ezt a Közgyűlés elé terjesztette, amely 1994. december 9-én hozott 49/53. számú határozatával a Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozásáért felelős ad hoc bizottság felállításáról rendelkezett. Feladata az egyes államok alapokmánnyal szemben támasztott igényeinek összehangolása, konszenzus megtalálása és a tervezet elfogadását célzó miniszeri konferencia összehívása volt. Bár végül nem járt sikerrel, de a későbbi részes államok megismerhették a szövegtervezetet.⁸²

Az ENSZ Közgyűlése 1995-ben elfogadott 50/46. számú határozatával életre hívta a Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozásáért felelős Előkészítő Bizottságot,⁸³ amelynek feladata lényegében ugyanaz volt, mint az ad hoc bizottságé. Az Előkészítő Bizottság e munkájáról 1996. október 28-án terjesztett a Közgyűlés elé jelen-

⁷⁷ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY).

⁷⁸ Kussbach Erich: Nemzetközi és európai büntetőjog, 69–70. oldal (Szent István Társulat, Budapest, 2005).

⁷⁹ Az első főügyész Richard Goldstone volt.

⁸⁰ International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR).

⁸¹ Nemzetközi és európai büntetőjog, 69–70. oldal.

⁸² Nemzetközi és európai büntetőjog, 71. oldal.

⁸³ Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court (PrepCom).

tést, s egyben kérte mandátumának meghosszabbítását, hogy elkészítse az Állandó Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumát tartalmazó egyezmény széles körben elfogadható egységes szövegét. A Közgyűlés meghosszabbította a Bizottság mandátumát, s feladataként határozta meg, hogy fejezze be a konferencia összehívásához szükséges szövegezési munkálatokat.⁸⁴

Az Előkészítő Bizottság 1998. április 3-án 116 cikkből álló, 173 oldal terjedelmű egységes szöveget fogadott el, amelyet a Római Konferencia elé terjesztett. A tárgyalásokat követően az Állandó Nemzetközi Büntetőbíróság⁸⁵ Statútumát tartalmazó Római Egyezmény 1998. július 18-án nyílt meg aláírásra, és 2002. július 1-én lépett hatályba. A tárgyalásokon 160 állam, 33 kormányközi szervezet és 236 nem kormányközi szervezet szövetsége vett részt. Az államok közül 120 megszavazta, 7 ellene voksolt és 21 tartózkodott.⁸⁶

A hét ellene szavazó állam között volt többek között az Amerikai Egyesült Államok is. Az Amerikai Egyesült Államok több érveléssel is indokolta a nemleges szavazatát. Egyrészt az USA szerint a főügyész jogköre meglehetősen széles, és félő, hogy ezt politikai célokra is fel tudja használni. Ennél is lényegesebb volt viszont azon érv, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság az univerzális joghatóság miatt akkor is eljárhat amerikai katonákkal és civilekkel szemben, ha az USA nem részese a Statútumnak, ami megítélése szerint ellentétes a szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény 34. cikkelyével („A szerződés harmadik állam számára – annak beleegyezése nélkül – sem kötelezettségeket, sem jogokat nem keletkeztet”). Az USA az előkészítő munkálatok során megkísérelte a Statútum ennek megfelelő módosítását, sikertelenül. Végül Clinton elnök 2000. december 31-én este 11 órakor aláírta a Statútumot. De az USA tagsága nem tartott sokáig, mivel Bush elnök 2002. május 6-án az aláírást is visszavonta, tekintettel arra, hogy „az Amerikai Egyesült Államok nem kíván az Egyezmény részesévé válni”.

Napjainkra az Egyesült Államok több mint 80 országgal kötött kétoldalú megállapodást (ezek közül az országok közül közel 40 a Statútumnak is részese), amelyben az adott állam kötelezettséget vállal arra, hogy az USA állampolgárait, illetve szolgálatban lévő katonáit nem adja át az ICC-nek. Ez nagymértékben ronthatja a Bíróság hatékonyságát.⁸⁷

A Részes Államok Közgyűlése a 2003. február 3–7-i ülésen megválasztotta az ICC első bírúit, akik hivatali beiktatásának ceremóniája 2003. március 11-én történt meg.⁸⁸

A Nemzetközi Büntetőbíróság létrejötté ugyanakkor sokak szerint nem jelent végleges megoldást az elkövetők felelősségre vonása tárgyában. Ugyanis minden konfliktusnak megvan a maga sajátos jellege, ezért a nemzetközi béke és biztonság megteremtése különböző stratégiák, különösen pedig ad hoc megoldások alkalmazását igényli. Ezért jött létre 2002. január 16-án a Sierra Leone Nemzetközi Speciális Bíróság, amelynek alapja az ENSZ és Sierra Leone között megkötött egyezmény.⁸⁹ Ezen kívül több speciális bíróság is született, amelyek leginkább a nemzeti igazságszolgáltatási modell testeseit meg, nemzetközi elem csak részben jelenik meg bennük. Ilyen bírói szervek voltak vagy vannak Kelet-Timoron, Koszovóban, Kambodzsában és Irakban.⁹⁰

⁸⁴ M. Cherif Bassiouni: Observations Concerning the 1997–98 Preparatory Committee's Work A.I.D.P. – Nouvelles Études Pénales, Vol. 13. 1997, 5–36. pages.

⁸⁵ International Criminal Court (ICC).

⁸⁶ https://www.icc-cpi.int/EN_Menus/icc/Pages/default.aspx (2016. március 1.).

⁸⁷ A Nemzetközi Büntetőbíróság intézménye a nemzetközi jogban, 14–15. oldal.

⁸⁸ Nemzetközi és európai büntetőjog, 72. oldal.

⁸⁹ Kussbach: Nemzetközi és európai büntetőjog, 70. oldal.

⁹⁰ Nemzetközi és európai büntetőjog, 73. oldal.

A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG ÉS A MAGYAR JOG KAPCSOLATA⁹¹

A Magyar Köztársaság Kormányának T/4490. számú törvényjavaslata szól az Egyesült Nemzetek Diplomáciai Konferenciája által, a Nemzetközi Büntetőbíróság Rómában, 1998. július 17-én elfogadott Statútumának kihirdetéséről. A Magyar Köztársaság a Statútum kidolgozásának aktív résztvevője volt, és a Statútumot 1999. január 15-én magyar részről aláírták. A Statútumot az Országgyűlés a 72. számú, 2001. október 7-én kelt Országgyűlési Határozattal megerősítette. A Magyar Köztársaság megerősítő okiratának letétbe helyezése 2001. november 30-án megtörtént. A hatvanadik megerősítő okiratnak az ENSZ Főtitkáranál történő letétbe helyezésére 2002. április 11-én került sor, a Statútum így 2002. július 1-jén lépett hatályba. A Statútumot törvénnyel kellett (volna) kihirdetni; e követelményt célozta a T/4490. számú törvényjavaslat (2003 júliusa).⁹²

Ugyancsak a Nemzetközi Büntetőbíróság és a magyar jog vonatkozásában kell megemlíteni a Magyar Köztársaság Kormányának T/4491. számú törvényjavaslatát (2003 júliusa), amely a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának kihirdetésével összefüggésben szükséges egyes közjogi tárgyú törvények módosításáról szól⁹³ (a Nemzetközi Büntetőbíróság már hatályba lépett Statútumából egyenesen következik több közjogi tárgyú törvény módosítása).⁹⁴

Dacára annak, hogy a Magyar Köztársaság a Római Statútumot 1999. január 15-én aláírta, majd az Országgyűlés azt 2001. november 6-án ratifikálta [72/2001. (XI. 7.) OGY határozat], a Statútum szövege magyar nyelven a mai napig nincsen kihirdetve. A T/4490. számú (és a T/4491. számú) törvényjavaslat 2003–2006 között folyamatosan az Országgyűlés előtt hevert, ám azokat a 2006. áprilisi országgyűlési választásokat követően visszavonták. Így a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának formálisan a mai napig nincsen hivatalos, jogszabály-erejű magyar nyelvű szövege, így a törvényjavaslathoz csatolt hivatalos fordítást tekinthetjük annak.

Megjegyzem, ez azért is különösen aggályos, mert a Magyar Köztársaság történetében akadt már arra példa, hogy az Országgyűlés egy nemzetközi szerződés késedelmes kihirdetése miatt mulasztásos alkotmányértéssel követelt el, mivel a belső jogban visszaható hatállyal kellett (volna) az adott nemzetközi szerződést alkalmazni. Pontosan a jelzett problémák jövőbeni előfordulásának kiküszöbölését szolgálta a 2005. évi L. törvény, amely újrakodifikálta a nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárás szabályait a magyar jogban.

Az inkriminált törvényjavaslatok visszavonása nem akadályozta meg az Országgyűlést abban, hogy megalkossa a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma Részleges Államainak Első Közgyűlése által, 2002. szeptember 10-én, New Yorkban elfogadott, a Nemzetközi Büntetőbíróság kiváltságairól és mentességeiről szóló Megállapodás kihirdetéséről rendelkező 2006. évi XXXI. törvényt. A törvényt 2006. február 23-án hirdették ki, a hatálybalépítéséről pedig a 29/2006. (XII. 8.) KÜM határozat gondoskodott. Eszerint a Megállapodás, pontosabban a 2006. évi XXXI. törvény 2–3. §-ai 2006. április 21-től hatályosak.

Végezetül egy 2015. március 11-i újsághír: „A hágai székhelyű Nemzetközi Büntetőbíróságon (ICC) kedden ünnepélyesen beiktatták tisztségébe a bíróság tavalý

⁹¹ A szerkesztő-lector kiegészítő megjegyzései.

⁹² <http://www.parlament.hu/irom37/4490/4490.htm> (2016. március 1.).

⁹³ <http://www.parlament.hu/irom37/4491/4491.htm> (2016. március 1.).

⁹⁴ http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/4_2006/a_nemzetkozi_buntetobirosag_es_a_magyar_jog_v_iszonya/ (2016. március 1.).

december 16-án megválasztott hat új bíróját, köztük Kovács Pétert, az ICC első magyar tagját. Kovács Péter 2005-től 2014. szeptember 2-áig a magyar Alkotmánybíróság bírója volt. Magyarország 2014 májusában jelölte a Nemzetközi Büntetőbíróság tagságára.

A magyar bíró mellett a francia Marc Perrin de Brichambaut, a lengyel Piotr Hofmański, a Kongói Demokratikus Köztársaságból delegált Antoine Kesia-Mbe Mindua, a német Bertram Schmitt, valamint a dél-koreai Chang-ho Chung vált most kilenc esztendőre az ICC tagjává. Az új bírák által letett eskü szövegében az áll, hogy >>tiszteletesen, hűségesen, pártatlanul és lelkiismeretesen<< fogják ellátni tisztségüket, a nyomozati titkot megőrzik, és a zárt tanácskozások bizalmas jellegét tiszteletben tartják.

Az ICC-t az úgynevezett római statútummal hozták létre 2002-ben azzal a céllal, hogy a népi erővel, emberiség elleni bűncselekményekkel, valamint háborús bűncselekményekkel vádolt emberek ügyeiben igazságot szolgáltatson. Az ICC nem tévesztendő össze a hágai Nemzetközi Bírósággal, amely államok közötti jogvitákban hivatott az ítélezésre, illetve azzal az ENSZ által létrehozott ítélező fórummal (ICTY), amely szintén hágai székhelyű, és szintén a fenti kategóriába tartozó bűnökkel megvádoltakkal szemben jár el, de kifejezetten csak az 1990-es évek délszláv háborúiban elkövetett cselekményekkel összefüggésben.⁹⁵

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Felhasznált irodalom (magyar)

1. Collega. Jogi szakmai folyóirat 2009. évi 1–2. szám (Accursius Jogász Egylet, Budapest, 2009)
2. Csapó Zsuzsanna: Delicta iuris gentium, a természetes személyek nemzetközi jogon alapuló büntetőjogi felelőssége és a felelősségre vonás folyamata. JURA – A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos lapja 2002. 1. szám (Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2002)
3. Kussbach Erich: Nemzetközi és európai büntetőjog (Szent István Társulat, Budapest, 2005)
4. M. Nyitrai Péter: Nemzetközi és európai büntetőjog (Osiris Kiadó, Budapest, 2006)
5. Szabó Imre: A nürnbergi per és a nemzetközi büntetőjog (Officina Nyomda és Kiadó Vállalat, Budapest, 1946)
6. Szemesi Sándor: A Nemzetközi Büntetőbíróság intézménye a nemzetközi jogban. Jogelméleti szemle 2006/2. szám (Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi kar, Budapest, 2006)
7. Thuküdidész: A peloponnészoszi háború I. kötet (Osiris Kiadó, Budapest, 1999)

Felhasznált irodalom (nem magyar)

1. Baxter, R. R.: The First Modern Codification of the Laws of Armed Conflict. International Review of the Red Cross, 1963
2. Contamine, P.: War in the Middle Ages. Michael Jones trans., 1984

⁹⁵ <http://www.jogiforum.hu/hirek/33418> (2016. március 1.); Sereg András Kovács Péterrel készített riportja itt olvasható: <http://www.jogiforum.hu/interju/130> (2016. március 1.).

3. Ferencz, Benjamin B.: An International Criminal court, a step toward world peace I, Oceana Publications, 1980
4. Ferencz, Benjamin B.: An international criminal court, a step toward world peace II., Oceana Publications, 1980
5. M. Cherif Bassiouni: A Draft International Criminal Code and Draft Statute for an International Criminal Tribunal. Martinus Nijhoff Publishers, 1987
6. M. Cherif Bassiouni: Introduction to International Criminal Law. Transnational Publishers, 2003
7. M. Cherif Bassiouni: Observations Concerning the 1997–98 Preparatory Committee's Work A.I.D.P. – Nouvelles Études Pénales, Vol. 13. 1997
8. M. Cherif Bassiouni: The Commission of Experts Established pursuant to Security Council Resolution 780: Investigation of Violations of International Humanitarian Law in the Former Yugoslavia. Criminal Law Forum, Vol. 5. 1994
9. Report of the Committee on International Criminal Court Jurisdiction Doc. A/26645 IN: Ferencz, Benjamin B.: An international criminal court, a step toward world peace II., Oceana Publications, 1980
10. Report of the International Law Commission on Question of International Criminal Jurisdiction Doc. A/CN.4/15, Report of the International Law Commission Doc. A/CN.4/20 IN: Ferencz, Benjamin B.: An international criminal court, a step toward world peace II., Oceana Publications, 1980
11. Sun-Tzu: The Art of War. Samuel B. Griffiths trans., 1971

Internetes hivatkozások

1. <http://www.un.org/press/en/1998/19980720.I2890.html> (2016. február 29.)
2. https://www.icc-cpi.int/EN_Menus/icc/Pages/default.aspx (2016. március 1.)
3. http://www.debrecebijogimuhely.hu/archivum/4_2006/a_nemzetkozi_buntetobi_rosag_es_a_magyar_jog_viszonya/ (2016. március 1.)
4. https://hu.wikipedia.org/wiki/Christine_de_Pisan (2016. február 29.)
5. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7239> (2016. február 27.)
6. <http://icc-alliance.org/home/> (2016. február 29.)
7. <https://www.google.hu/#q=kofi+annan> (2016. február 29.)
8. <https://www.google.hu/#q=henri+dunant> (2016. február 29.)
9. <https://www.google.hu/#q=gustave+moynier> (2016. február 29.)
10. <http://www.iccnw.org/?mod=icchistory> (2016. február 29.)
11. <http://www.parlament.hu/irom37/4490/4490.htm> (2016. március 1.)
12. <http://www.parlament.hu/irom37/4491/4491.htm> (2016. március 1.)
13. <http://www.jogiforum.hu/hirek/33418> (2016. március 1.)
14. <http://www.jogiforum.hu/interju/130> (2016. március 1.)

Mindum Luca⁹⁶

Tehetsz róla, tehetsz ellene? Nemierőszak-ellenes kampányok tartalomelemzése⁹⁷

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA

Az Index internetes hírportál⁹⁸ „szúrta ki” a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság bűnmegelőzési klipsorozatát, amelyben egy fiatal nő, „buli után” nemi erőszak áldozatává válik. A bűnmegelőzési klipsorozat szlogenje: „Tehetsz róla, tehetsz ellene!”⁹⁹

A „rendőrség buli ellenes spotjai” (copyright: Index), amelyeket „A biztonságos Pécsért” elnevezésű bűnmegelőzési projekt záró rendezvényén, Pécsen, 2014 novemberben mutattak be, bizonyos körökben, szinte közfelháborodást váltottak ki, mivel „a bűnmegelőzés köntösében van egy nagyon nyomasztó üzenetük. Az, ami eddig csak kocsmái szintű érvelésekben, szomorúan ostoba közterek társaságában került elő: hogy kihívó viselkedése és öltözképe miatt, a megerőszakolt maga is felelős azért, hogy megerőszakolták.”¹⁰⁰

A (köz)felháborodással vegyes tiltakozóhullám egyfajta (be)tetőzéseként, egy online petíciós oldalon,¹⁰¹ Nagy Anna, „Nyomásgyakorlás” címszó alatt, tiltakozólevelet tett közzé, és aláírásgyűjtést szervezett annak érdekében, hogy a „rendőrség az elkövetőt szólítsa meg videóiban, ne az áldozatot!”¹⁰²

A tiltakozólevélben (amelynek a szélrózsa minden irányába történő elküldésére buzdít szerzője) – egyebek mellett – olyan kinyilatkoztatások szerepelnek, hogy a filmek tartalma „sértő az áldozatokra nézve, mert azt sugallják, a nemi erőszakot elszenvedett áldozatok viselkedése váltotta ki az erőszakot, ezért szégyellniük kell magukat, és sértő a férfiakra nézve, mert ösztönvezérelt lényeknek mutatja be őket, akik képtelenek visszafogni magukat egy vonzó nő láttán. Ezzel az elkövető felelősségét elmaszatolják, az áldozatokat pedig elrettentik a feljelentés megtételétől.”¹⁰³

A bűnmegelőzési kisfilmek a hagyományos és az elektronikus sajtóban komoly publicitást kaptak, sőt, az ügyben még az ombudsman is megszólalt.¹⁰⁴

Jómagam e témában két cikket „követtem el”: az egyik „Valóban nem tehetsz róla?” címmel, 2014 decemberében jelent meg lapunk hasábjain (Magyar Bűnüldöző

⁹⁶ A szerző a budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Kar Kereskedelmi és marketing alapszak III. évfolyamos hallgatója.

⁹⁷ A mű eredeti formájában a szerző Tudományos Diákköri Dolgozata volt, amelyet 2015. március 24-én védett, jeles eredménnyel. Lapunk hasábjain a szerkesztett változatot olvashatja a tisztelt érdeklődő.

⁹⁸ http://index.hu/belfold/2014/11/21/itt_vannak_a_rendorseg_uj_buliellenes_spotjai/ – Az Index „Itt vannak a rendőrség új, buli ellenes spotjai” című cikke.

⁹⁹ <http://vs.hu/mind/osszes/a-pecsi-rendorseg-szerint-az-aldozat-tehet-a-nemi-eroszakrol-1122#s1> – Részlet a VS.hu internetes magazinban 2014. november 22-én megjelent – Bordás Gábor nevével fémjelzett – „A rendőrség szerint az áldozat tehet a nemi erőszakról” című cikkből.

¹⁰⁰ Az idézet az Index-cikkből származik.

¹⁰¹ <http://www.peticiok.com/>

¹⁰² http://www.peticiok.com/a_rendorseg_az_elkovetot_szolitsa_meg_videoiban

¹⁰³ <http://tiltakozom.tumblr.com/post/103749165825/nyomasgyakorlas> – A tiltakozólevél teljes terjedelmében a linkre kattintva olvasható.

¹⁰⁴ Az ombudsmani állásfoglalás itt olvasható: <http://www.ajbh.hu/-/tehetsz-rola-tehetsz-ellene-az-alapveto-jogok-biztosa-es-helyettesei-a-rendorseg-videoklipjere>

2014. évi 3–4. szám, 5–8. oldal), a másik, amelyik az előző írás lényegesen kiegészített változata volt, mondhatni egy mini tanulmány, az általam szerkesztett Dobos-könyvben látott napvilágot 2015 júniusában. Címe: „A szőnyeg alá söpört sértetti közrehatás”.¹⁰⁵

Mindkét írást a következő szlogennel vagy inkább mottóval engedtem útjára: „Ezt a cikket azok helyett írtam, akik a >>pécsi rendőrség buli ellenes spotjai<< (copyright: Index) bemutatását követő hisztériakeltéssel kapcsolatosan némák maradtak, pedig illett volna megszólalniuk; és azok helyett is, akik ugyan hangot adtak véleményüknek, de minek”...

Mindum Luca módfelett érdekfeszítő és továbbgondolásra érdemes tanulmányában az integrált társadalmi marketing elemzési, döntési és végrehajtási folyamatán keresztül vizsgál meg négy nemierőszak-ellenes kampányfilmet, köztük a kérdéses pécsi alkotást is. A szerző a magyar, a skót, a brit és az indiai klipek tartalmát a narratíván, a vizuális és verbális elemeken keresztül analizálja, valamint górcső alá veszi azt is, hogy az egyes alkotásoknak milyen az üzenetértéke és kapcsolata a statisztikai mutatókkal.

A szerző – aki egyébként nem (büntető)jogász – a „másik”, vagyis jellemzően a civil társadalom oldaláról közelíti meg a problémát. Tényfeltárása okszerű, alapos, megállapításai helytállóak (természetesen némelyik képezheti vita tárgyát) és figyelemreméltóak. Tanulmányát jó szívvel ajánlom minden érdeklődő figyelmébe.

Dr. Kovács Gyula

1. BEVEZETÉS

A szexuális erőszak¹⁰⁶ elleni küzdelem egyidős az emberiséggel. Minden korban és minden társadalomban követtek el nők elleni erőszakot, de ezt a legtöbbször szigorúan büntették. A középkori Magyarországon például halálbüntetés is járhatott érte, bár az ügy csak igen súlyos esetekben került a hatóság elé, és az áldozatnak mindig bizonyítania kellett az erőszakot, még ha a többi embertől távol történt is az eset, ezt például ruhája széttépésével és hangos siránkozással tehette meg (Mezey, 1998).¹⁰⁷ Azóta sokat változott a jogrendszer, a társadalmi normák is átalakultak, így egyre hangsúlyosabb terület lett az áldozatok védelme és a bűnmegelőzés. Személyesen több olyan kampányvideóval és egyéb felhívással találkoztam, amelyek célja, hogy a nemi erőszak visszaszoruljon Magyarországon, illetve, hogy az áldozatok helyett az elkövetőket hibáztassa a közvélemény, és hogy mindenkinben tudatosuljon: a nemi erőszak bűncselekmény, amiért börtönbüntetés jár. Mindemellett dolgozatomhoz olyan témát szerettem volna találni, ami időszerű, és ami olyan problémát vet fel, amelyre még nem találtak megfelelő megoldást az aktualitása ellenére, így döntöttem a nemierőszak-ellenes kampányok elemzése mellett.

A továbbiakban bemutatom az elméleti hátteret, így a társadalmi marketing legfőbb jellemzőit és egyes modelljeit, valamint ismertetem a témához kapcsolódó korábbi kutatások eredményeit, azok társadalmi és kulturális vonatkozásait. Dolgozatomban feltárom azokat a szempontokat, amelyeket egy társadalmi marketing-kampány tervezése, kivitelezése és értékelése során figyelembe kell venni, illetve

¹⁰⁵ Dr. Kovács Gyula (szerk.): DOBOS-KÖNYV – Emlékkönyv Dr. Dobos János születésének 80. évfordulója tiszteletére, 77–93. oldal (Patrocinium Kiadó, Budapest, 2015).

¹⁰⁶ Dolgozatomban a „szexuális erőszakot” és a „nemi erőszakot” szinonimaként használom.

¹⁰⁷ Részletesebben lásd a forrás- és irodalomjegyzéket.

bemutatom a saját kutatásom, amelyben a tartalomelemzés módszerével négy korábbi – egy magyar, két brit és egy indiai – videót is részletesen elemeztem. Az elemzés során vizsgáltam többek közt a videofelvételek készítésének háttérét, az általuk bemutatott történetet, az alkalmazott kommunikációs eszközöket, az üzenetet, és mindezek kapcsolatát.

Célom, hogy feltárjam az egyes hasonlóságokat és eltéréseket, illetve, hogy azonosítsam az esetleges problémákat és jó megoldásokat a vizsgált nemerőszak-ellenes kampányok esetében. Az elemzés során külön hangsúlyt fektettem a társadalmi sztereotípiák kezelésére, valamint az áldozatok és elkövetők bemutatásának sajátosságaira. Dolgozatom végén összegzem a kutatási eredményeket, illetve néhány ajánlást is megfogalmazok a későbbi, hasonló témájú kampányokhoz, amelyeket érdemes lenne átgondolni a hatékonyság növelése érdekében.

2. ELMÉLETI HÁTTÉR

E fejezet a következő nyolc alcímet tartalmazza: „A társadalmi marketing”; „A társadalmi marketingtervezés”; „A társadalmi marketingmix”; „A marketingkommunikáció >>5M<< modellje”; „Az attitűd és a magatartás megváltoztatásának eszközei”; „A nemi erőszak áldozatai és elkövetői a bűnügyi statisztikák alapján”; „A nemi erőszakra alkotott társadalmi vélemény”; „A nemi erőszak áldozatai és elkövetői a médiában”.

2.1. A társadalmi marketing

Az elméleti háttér felvezetését a társadalmi marketing definíciójának és jellemzőinek ismertetésével kezdem. A társadalmi marketing első meghatározása Philip Kotler és Gerald Zaltman (1971) nevéhez köthető, akik szerint a társadalmi marketing alatt olyan programok tervezését, megvalósítását és irányítását értjük, amelyek célja, hogy befolyásolják bizonyos szociális eszmék elfogadottságát; mindehhez pedig figyelembe veszik a terméktervezés, az árazás, a kommunikáció, a disztribúció, valamint a marketingkutatás szempontjait is. Az évek során az előbbi meghatározás valamennyire bővült, ám lényegét tekintve ugyanaz maradt. Erre építve határozta meg Piskóti István a következő, valamivel tágabb definíciót, amely szerint a társadalmi marketing „szervezetek, intézmények és azok együttműködését realizáló közös marketingstratégia és marketingaktivitások tervezése, szervezése, megvalósítása és kontrollingja, melyek közvetlenül vagy közvetetten társadalmi feladatok, problémák megoldására irányulnak” (Piskóti, 2012. 11. oldal.).

De mik azok a problémák, amelyekre a társadalmi marketing nyújthat megoldást? Az ilyen típusú akciók során olyan értékeket kell közvetíteni a célcsoportnak, amelyek a társadalom javát szolgálják, így ide tartozik az egészség, a biztonság, a környezetvédelem és a közösségek együttélése mint témakör (Kotler és Lee, 2008). A társadalmi marketinggel többnyire azok foglalkoznak, akik felelősek vagy érdekelték az előbb említett területek javulásában, a megvalósítói pedig lehetnek helyi, nemzeti vagy nemzetközi szervezetek, intézmények, például megyei rendőrségek, iskolák, kórházak, állami intézmények, vagy olyan kiterjedt szervezetek, mint a WHO.¹⁰⁸ Szintén a társadalmi marketinget alkalmazó szervezetek közé tarthatnak a nonprofit szervezetek vagy alapítványok, de olyan szakemberek is létrehozhatnak ilyen típusú kampányokat, akik üzleti vállalkozásoknál dolgoznak, mégis fontosnak tartják

¹⁰⁸ World Health Organization, magyarul: Egészségügyi Világszervezet.

az ebből származó társadalmi előnyöket, ezért egyedül vagy más szervezetekkel együttműködve tesznek a „jó ügy” érdekében.

A társadalmi marketing során a cél az, hogy egy csoport önkéntesen fogadjon vagy utasítson el, változtasson meg, vagy éppen szüntessen meg egy korábbi viselkedést, így érve el saját magának és/vagy az egész társadalomnak nagyobb hasznosságot. Ebből azonban az a probléma következik, hogy vajon képesek lehetünk-e arra, hogy eldöntsük, mi a jó az embereknek, tehát etikai szempontokat is figyelembe kell venni a tervezés során. Fontos elem továbbá az, hogy a célcsoport számára hangsúlyoznunk kell az új értékek elsajátításának előnyeit, így ismernünk kell a szükségleteiket, vágyaikat és preferenciáikat (Kotler és Lee, 2008). Ilyen szempontból tehát van hasonlóság a hagyományos és a társadalmi marketing között, hiszen a fogyasztóorientáltság mindkét terület fontos jellemzője.

A cél mellett azonban érdemes megkülönböztetni a főbb eszközöket is, amelyeket használhatunk annak elérése érdekében. Alapvetően 3 módszere lehet annak, hogy valamilyen szociális változást éadjunk el: a célcsoport tagjait taníthatjuk, motiválhatjuk, vagy javaslatot tehetünk a strukturális változásra (Donovan és Henley, 2010). Az oktatás során információkkal látjuk el a célcsoport tagjait, és az egyén kognitív képességeire bízunk, hogy megértse a változás szükségességét és hasznosságát. A nemerőszak-ellenes küzdelem példáján keresztül szemlélítve ekkor arra kellene törekednünk, hogy minél több emberrel ismertessük meg a főbb statisztikákat a probléma súlyosságával kapcsolatban. A második lehetőség az, hogy megpróbáljuk meggyőzni és arra motiválni őket, hogy válasszák a kívánatos viselkedésformát, például azzal, hogy hangsúlyozzuk, hány év börtönbüntetés járhat a nemi erőszakért, vagy egy-egy konkrét esetet mutatunk be annak következményeivel együtt. A harmadik lehetőség a legösszetettebb, ebben az esetben szociálpolitikai szempontokat is figyelembe veszünk, és strukturális változtatásokat javasolunk, amely akár lényeges átalakításokat jelenthet, például lobbizhatnánk a Parlamentben annak érdekében, hogy már az iskolákban kapjanak felvilágosítást a diákok a témában, vagy megpróbálnánk elérni, hogy szigorítsák a törvényt. Az előbbieket egymást egészítik ki, nem választhatók el élesen, mégis különböznek összetettségükben, illetve abban, hogy az egyént próbáljuk megszólítani, vagy a környezetét szeretnénk átalakítani.

Az, hogy melyik módszert vagy módszereket választjuk, függ attól, hogy a probléma, amelyet meg szeretnénk oldani, mennyire súlyos és mekkora változás szükséges hozzá, amely elvezet az egyik fő marketingtervezési nehézséghez. Sokszor ugyanis jelentős viselkedés- és véleményváltozást szeretnénk elérni a célcsoportnál. Egy egyszerű példán keresztül bemutatva, egy dohányosnak mutathatunk elrettentő képeket a tüdő károsodásáról azért, hogy leszokjon, vagy legalábbis csökkentse az elszívott cigaretták számát, de a prevenció felől is megközelíthetjük a problémát, például ugyanezt a módszert alkalmazhatjuk a fiatalabb, nemdohányzó korosztály körében. Ez szintén azt mutatja, hogy alapos tervezés szükséges a sikeres program érdekében. Végül fontos megjegyezni, hogy míg a vállalati marketingakciók sikeressége sem feltétlenül mérhető pontosan, addig a társadalmi marketing területén ez még nehezebb, mivel egyes esetekben akár az is jelenthet sikert, hogy egy bizonyos jelenség – például a dohányzás – nem terjed tovább a társadalomban, tehát nem szoknak rá többen egy kampány hatására.

2.2. A társadalmi marketingtervezés

A marketingtervezés hosszantartó, nagyfokú körültekintést és hozzáértést igénylő folyamat. Philip Kotler (2008) a társadalmi marketing speciális tulajdonságait kap-

csolta össze a marketing tervezésének sajátosságaival, így alkotva meg 10 lépésből álló modelljét, amelyet a továbbiakban fogok ismertetni:

1. A terv kialakítása: a kampány háttere, annak értelme, valamint a fókusz meghatározása
2. Helyzetelemzés: mikro- és makro környezeti elemzések végrehajtása
3. A célcsoport kiválasztása: szegmentáció, szegmentumok közötti választás, célcsoport meghatározása
4. Célok meghatározása: köztes és végső célok definiálása
5. A célcsoport akadályai, a kiváltani kívánt viselkedés előnyei és konkurenciája: miket kell (fel)adnia a célcsoport tagjainak a kívánatos viselkedés érdekében, milyen előnyöket tudnak elérni általa, és milyen egyéb lehetséges viselkedési formákat választhatnak az általunk javasolt helyett
6. A társadalmi marketing termékének pozicionálása: hogyan, mihez viszonyítva határozzuk meg a termékünket
7. A társadalmi marketing marketingmix meghatározása: a termékpolitika, az árpolitika, az értékesítési utak politikája és a kommunikációs politika megtervezése¹⁰⁹
8. Külön terv kifejlesztése az ellenőrzéshez és az értékeléshez: a marketingtevékenység elindításától kezdve a konkrét terv megvalósulását követő időszakig egyaránt fontos, hogy figyelemmel tudjuk követni az elért eredményeket, mindezeket pedig mérni tudjuk
9. A marketingbűdzsés kialakítása: költségek számbavétele, bűdzsés elfogadása, finanszírozás meghatározása
10. A marketingterv végrehajtása: a marketingtevékenység lefolytatása, előzetes célkitűzések végrehajtása

A marketingtervezés összetettségét mutatja Piskóti és munkatársai 2012-es integrált társadalmi marketing modellje is, amelynek ábrája a mellékletben található (1. sz. melléklet). Céljuk az volt, hogy egy olyan modellt alkossanak, amely képes összefoglalóan bemutatni a társadalmi marketinget, így módszertani és elméleti segítséget jelentve a kutatók számára. A modell alkalmas arra, hogy közös alapot adjon, attól függetlenül, hogy a társadalmi marketing mely területére vonatkoztatva alkalmazzák (terület-marketing és közösségi kezelést kívánó elemek, egészségtudatosság, környezettudatosság), annak ellenére, hogy e területek esetében számos sajátosságot és különbséget is fel lehet fedezni.

A modell alapján abból kell kiindulni, hogy mi az adott probléma, amire megoldást keresünk, ebből pedig az is következik, hogy a sikeres társadalmi marketinghez jellemzően több szereplő közös összefogása és összehangolt tevékenysége szükséges. Az előző fejezetben bemutatott definíciókhoz és jellemzőkhöz a modell így teljes mértékben illeszkedik. Érdemes újra kihangsúlyozni, hogy rendkívül fontos az előzetes elemzés, a probléma kontextusba helyezése, a társadalmi és kulturális jellemzők figyelembe vétele, és az érintettek – például partnerek, civil közösségek, nyilvánosság, stb. – értékeinek, érdekeinek, valamint észlelési és magatartásbeli jellemzőinek megismerése. Ehhez szükséges, hogy beazonosítsuk az érintetteket, meghatározzuk a fontossági sorrendet köztük (például kihez szeretnénk szólni elsődlegesen, kivel szeretnénk együttműködni, stb.), végül pedig szegmentáljuk őket, és ez alapján a kialakított szegmentumokat részletesebben megismerjük (Piskóti, 2012).

¹⁰⁹ A társadalmi marketingmix elemeit a következő fejezetben részletesen ismertetem.

A modellt összetettsége miatt teljes egészében nem alkalmaztam a saját kutatásomhoz, azonban annak két hangsúlyos elemére, az érintettek szerepére és a környezeti tényezők azonosítására én is külön figyelmet fordítottam az elemzés során.

2.3. A társadalmi marketingmix

A marketingeszközök csoportosításának egy ismert modellje a marketingmix, amelynek segítségével egy vállalat egy adott piaci helyzetnek megfelelő eszköz-kombinációt alakít ki. Az eredeti modell négy részből áll, amelyeket angol elnevezésük alapján szoktak 4P-nek is hívni, ezek pedig a következők: termékpolitika (product), árpolitika (price), értékesítési politika (place), valamint reklám¹¹⁰ (promotion). A termékpolitika része a vállalat termékkínálatának megtervezése és pozicionálása. Az árpolitika meghatározása során a fogyasztói jellemzők figyelembevételével alakítják ki az árakat és az esetleges kedvezményeket. Az értékesítési csatornákat, kereskedelmi és logisztikai eszközöket az értékesítési politika alapján határozzák meg, a reklámhoz pedig a vállalat kommunikációs marketingeszközei tartoznak (Bauer, Berács és Kenesei, 2014).

Nedra Kline Weinreich 2011-ben speciálisan a társadalmi marketingre vonatkoztatva határozta meg a társadalmi marketingmix modelljét, amely különbözik az előbbiektől leírtaktól, egyrészt az eredeti 4P értelmezésében, másrészt kiegészül négy új elemmel: a nyilvánossággal (publics), a társulással (partnership), a szabályozással (policy), valamint a finanszírozással (purse strings). Dolgozatom témájához és a kampányok vizsgálatához megfelelő elemzési keretet biztosít az előbb említett modell, mivel az kifejezetten a társadalmi marketing területének megismerését és értékelését segíti.

A korábbiakban már említettem azt a problémát, hogy a társadalmi marketing „terméke” kevésbé kézzelfogható és nehezebben meghatározható, mint a vállalati marketingé. Weinreich modelljében a termék egy magatartás, célunk pedig az, hogy a célcsoport tagjai átvegyék ezt a magatartást. Ha konkretizálni akarjuk, lehet fizikai tulajdonságokkal bíró termék (pl. füstjelző berendezés), szolgáltatás (pl. egészségügyi szűrővizsgálat), gyakorlat (pl. rendszeres testedzés), de valamilyen felfogás vagy eszme is (pl. nemek egyenjogúsága). Az azonban minden esetben közös, hogy a termékünk népszerűsítése érdekében a célcsoportnak fel kell ismernie, miszerint az megoldást nyújt valamilyen létező problémájukra, hiszen amíg nem érzik magukat veszélyeztetve, vagy nem ismerik az alternatívák negatív következményeit és a mi megoldásunk előnyeit, addig nem tudunk hatni rájuk.

A modell nem csak a pénzbeli értéket vizsgálja az árpolitika esetében, hanem azokat az egyéb költségeket is, amelyek a célcsoportnál felmerülhetnek, ha a kívánt magatartást elsajátítják. Azt kell elémünk, hogy a célcsoportunk tagjainak a fejében az a kép alakuljon ki, miszerint a javasolt magatartásnak több előnye van, mint hátránya. Amennyiben úgy ítélik meg, hogy magasabb ennek az ár/érték aránya, mint az alternatív lehetőségeké, akkor jól határoztuk meg az árpolitikánkat.

Az értékesítési politika esetében azt a kérdést kell feltennünk, hogy hol és hogyan tudjuk a célcsoport tagjait elérni a kívánt magatartással kapcsolatban. Ha ezt megválaszoltuk, akkor könnyebben tudjuk őket rávenni arra, hogy megvalósítsák azt. Optimális esetben akkor és ott kell elérnünk őket a kampányainkkal, amikor éppen foglalkoztatja őket a téma, és amikor közvetlenül hozzáférhető számunkra az a megoldás, amit javasolunk.

¹¹⁰ Más szerzők ezt az elemet kommunikációs politikának fordították, dolgozatomban mindkét megfogalmazás az angol „promotion” kifejezést jelenti.

A kommunikációs politika esetében kisebb az eltérés, mivel a társadalmi marketing során ugyanazokkal az eszközökkel reklámozhatunk és szólhatunk a célcsoportokhoz. A kommunikációs mix elemeit a következő alfejezetben részletesen ismertetem, a következőkben tehát a marketingmix kiegészítő elemeivel foglalkozom.

Az egyik új elem a modellben a nyilvánosság szerepe. A célcsoporton kívül olyan csoportokat is érdemes megszólítani, akik befolyásolhatják a döntésüket (pl. család, barátok, stb.), illetve azokat, akik még hatással lehetnek a magatartás elterjesztésének sikerességére (pl. politikai döntéshozók). Egyes esetekben külön foglalkoznunk kell a „kapuőrökkel” is, vagyis azokkal a személyekkel, akik meghatározzák, hogy milyen üzenet jut el a célcsoportokhoz. Ide tartoznak például a médiaszakemberek és a fontosabb üzleti vezetők. Azonban nemcsak a kampányon kívüli csoportokat és személyeket kell figyelembe venni, hanem a belső tagokat (például alkalmazottakat) is. Fontos, hogy rendelkezzenek a szükséges szakértelemmel, például ha létrehozunk egy információs telefonvonalat, akkor a telefonos operátoroknak gördülékenyen, türelmesen és a szabálynak megfelelően kell kezelniük a bejövő hívásokat.

Szintén új részét képezik a marketingeszközöknek azok a társulások, amelyeket annak érdekében kötünk, hogy minél szélesebb körben és minél hatékonyabban tudjuk elterjeszteni a kívánt magatartást. Sokszor elengedhetetlen, hogy több szervezet vagy intézmény együttműködve lépjen fel egy jó ügy érdekében, osztozva a kölcsönös előnyökön, még akkor is, ha céljaik nem teljesen fedik egymást. Ahogy Piskóti 2012-es integrált társadalmi marketing modellje is jelzi – amelyet a következő fejezetben részletezek –, kiemelt fontossága van az érintettek pontos meghatározásának a kampányok sikeressége szempontjából. Az érintett csoportok érdekeinek, értékeinek összefoglalására készítettem a következő táblázatot, amely mind a nyilvánosság, mind a társulás eleméhez kapcsolódik.¹¹¹

Érintettek	Érdekeik	Érdekeik érvényesítésének lehetősége	Kapcsolatuk a nemierőszak-ellenes kampányokhoz
Állam	Megfelelő jogszabályok kialakítása; állampolgárok védelme; jólét növelése.	Büntetőjogi törvények, ezek esetleges módosítása.	Pénzbeli támogatás; pályázatok kiírása.
Európai Unió, nemzetközi szervezetek	Egész Európára kiterjedő szabályozás; irányelvek betartatása; erőszak visszaszorítása.	Irányelvek megfogalmazása; egyezmények létrehozása.	Támogatás; pályázatok; kutatások lebonyolítása, finanszírozása.
Civil szervezetek	Áldozatok védelme, támogatása; szexuális erőszak visszaszorítása; nyilvánosság tájékozottságának növelése.	Önkéntes tevékenység; támogatások; pályázatok elnyerése.	Kampányok készítése; információs vonalak létrehozása; hozzáértő segítség a megvalósításban.
Áldozatok	Jogaik érvényesítése; megfelelő eljárás; elkövetők megbüntetése; védelem.	Rendőrségi feljelentés; jogvédő szervezetek segítségének igénybevétele.	Minél kevesebb nő essen nemi erőszak áldozatául; ne őket hibáztassa a nyilvánosság.
Nyilvánosság	Megfelelő tájékoztatás a szexuális erőszakkal és annak következményeivel kapcsolatban.	Média követése; információk keresése és feldolgozása.	Hozzájuk szól a kampányok többsége; ők az elsődleges célcsoport.
Média	Nézettség/olvasottság növelése; nyilvánosság tájékoztatása.	Érdeklődésnek megfelelő műsorok készítése, cikkek írása, stb.	Megjelenés biztosítása; nyilvánosság elérésének lehetősége.

¹¹¹ 1. Táblázat: A vizsgált kampányok érintettjei, azok érdekei a nemi erőszakkal kapcsolatban, érdekérvényesítő eszközeik és kapcsolatuk a kampányokhoz (saját szerkesztés).

A szabályozás szerepéről volt már szó a korábbiakban, ahogy említettem, egyes kritikus problémák esetében elengedhetetlen, miszerint magát a rendszert is átalakítsuk annak érdekében, hogy tényleges változást érjünk el. Itt érdemes röviden kitérni a magyar jogrendszerre, hiszen már önmagában a kiszabható büntetésnek is lehet olyan mértékű elrettentő ereje, amelyre a kampányok során építeni tudnak a készítőik. A nemi bűncselekmények – így például a szexuális erőszak, a prostitúció, a gyermekek szexuális bántalmazása – törvényi szabályozásának alapja az 1978. évi Büntető Törvénykönyv.¹¹² Az ezt követő évek alatt azonban olyan jogszemléleti és társadalmi változások mentek végbe az országban, amelyek következtében szükségessé vált a törvény átalakítása, így 2012-ben újrakodifikálták többek között ezt a fejezetet is.¹¹³ Ezt a folyamatot az Európai Unió újonnan megfogalmazott irányelvei szintén gyorsították, mivel időközben több országban is elfogadták a gyermekek szexuális bántalmazása és kizsákmányolása, valamint a gyermekpornográfia ellen fellépő Lanzarote-i Egyezményt, és a nők elleni, illetve a családon belüli erőszak visszaszorítására alkotott Isztambuli Egyezményt (Szomora, 2013).¹¹⁴

A nemi erkölcs mellett így már a szexuális önrendelkezés is megjelent a fejezet címében, ezzel jelezve a szemléletváltozást. Az előbbi kategóriába a szexuális kényszerítés (Btk. 196. §) és a szexuális erőszak (Btk. 197. §) büntetést sorolja a Büntető Törvénykönyv. Szexuális kényszerítést az követ el, aki más szexuális cselekményre vagy annak eltűrésére kényszerít [Btk. 196. § (1) bekezdése]. A szexuális erőszak körébe lényegében a korábbi Btk. szerinti erőszakos közöszlítés és a szemérem elleni erőszak büntette tartozik. A szexuális erőszakot az követi el, aki

a) a szexuális kényszerítést erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel követi el, illetőleg

b) más védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát szexuális cselekményre használja fel [Btk. 197. § (1) bekezdés a) és b) pontja].

Mindkét bűncselekmény esetében súlyosbító tényező a passzív alany életkora, valamint, ha a bűncselekményt az elkövető a hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve követi el.

A szexuális erőszak esetében további minősítő körülmény az azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva történő elkövetés [Btk. 197. § (3) bekezdés c) pontja], valamint büntetést követ el az is, aki e deliktum elkövetéséhez szükséges vagy azt könnyítő feltételeket biztosítja [Btk. 197. § (5) bekezdése].

Dolgozatomban a gyermekek szexuális bántalmazásával nem foglalkozom külön, mert a felnőtt nők ellen elkövetett esetek megelőzését vizsgálom, így ezt a témakört nem ismertetem részletesebben. Alapesetben a szexuális kényszerítésért egy évtől öt évig, a szexuális erőszakért két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés szabható ki.

Végül pedig a finanszírozást is érdemes elemezni a marketingeszközök kiválasztásakor. Fel kell kutatni azokat a lehetőségeket, amelyek fedezhetik a kampány költségeit, például alapítványi kereteket, állami vagy nemzetközi alapokat, pályáza-

¹¹² A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény, amely 2013. június 30-ig volt hatályban (a szerkesztő megjegyzése).

¹¹³ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (új Btk.), amely 2013. július 1-jétől hatályos. A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket a XII. fejezet tartalmazza (196–207. §).

¹¹⁴ Az utóbbi esetleges hazai bevezetéséről éppen e dolgozat írása közben, 2015. március elején vitázott a Parlament, ám az Országgyűlés nem ratifikálta az egyezményt.

tokat, és egyéb szervezetek rendelkezésre álló forrásait, ahogyan a korábbi táblázatban is jeleztem ezeket a kapcsolódási pontoknál (Weinreich, 2011).

2.4. A marketingkommunikáció „5M” modellje

Philip Kotler külön vizsgálta a marketingkommunikáció területét is, és megalkotta az úgynevezett „5M” modelljét, amely nevét a modell elemeinek angol elnevezése alapján kapta, a szavak kezdőbetűi alapján. A modell a reklámozás, a hirdetés elemeit határozza meg, amelyek a következők: 1. kommunikációs célok (mission), 2. üzenet (message), 3. média (media), 4. finanszírozás (money), valamint 5. mérhetőség (measurement).

A *kommunikáció célja* szerint Kotler háromféle reklámozási formát határoz meg. Az első reklámozási típus során az a célunk, hogy a megfelelő információkat juttassuk el a célcsoporthoz. A nemierőszak-ellenes kampányok esetében erre példa lehet, hogy statisztikákat, esetleg ide vonatkozó törvényeket ismertetünk meg a nézőkkel/olvasókkal. A második típus a meggyőzés, amely során konkrét cselekvést, reakciót szeretnénk kiváltani. Így például lehet az a célunk, hogy az erőszakot elszenvedett áldozatok jobban bízzanak a hatóságokban, és nagyobb arányban tegyenek feljelentést. Végül pedig lehet az emlékeztetés is a cél, ebben az esetben a márka létezésére emlékeztetjük újra a fogyasztókat, azonban a társadalmi marketingben, különösen az általam vizsgált területén kevés példát találhatunk erre.

A következő elem az *üzenet*, amely számos szempontból vizsgálható. Az üzenet kialakításának kérdéskörébe tartozik az, hogy hogyan és mire hívjuk fel a célcsoport tagjainak figyelmét, milyen hangnemben, milyen szóhasználattal, és mit üzenünk nekik. Lényeges különbség van aközött, hogy áldozatok sokkoló személyes beszámolóin keresztül mutatjuk be azt, hogy milyen aktuális és súlyos társadalmi problémát jelentenek a nemi bűncselekmények, vagy azt választjuk, hogy iróniával és látszólagos könnyedséggel beszélünk egy olyan komoly témáról, mint a szexuális erőszak, a kettő közötti ellentétet használva a figyelem felkeltésére.

Alapvető kérdés a kommunikáció tervezésekor, hogy *milyen csatornát választunk* a célcsoport elérésére. A reklámhordozót úgy kell megválasztani, hogy általa a legmagasabb számban és a lehető legnagyobb hatást kiváltva érjük el a számunkra fontos csoportokat, amihez szükséges ismernünk az egyes alternatívák előnyeit és hátrányait. A társadalmi marketing esetében ugyan valamivel korlátozottabbak a lehetőségeink – például a kampányra fordítható büdzsé vagy a komoly üzenet átadására való alkalmasság szempontjából –, de ez a nehézség a támogatások és pályázatok követésével, valamint kellő szakértelemmel és megalapozott kutatással áthidalható.

Így eljutunk a következő ponthoz, a *finanszírozás* kérdéséhez, aminek kialakításához ugyanazokat a lehetőségeket kell számba venni, amelyeket a társadalmi marketingmix második és nyolcadik P-jének ismertetése során már megemlítettem.

Ötödik elemként Kotler a *mérhetőséget* határozta meg, amely inkább egyfajta követelmény annak érdekében, hogy valóban hatékony és alaposan megtervezett kommunikációs politikát alakítsunk ki. A célcsoport elérése, az üzenet átadása, a kívánt hatás bekövetkezése mind olyan szempontok, amelyeket csak mérés és elemzés alapján ítéltethetünk meg (Kotler, 2003).

Saját kutatásomhoz a társadalmi marketingmix kiterjesztett, valamint a marketingkommunikáció „5M” modelljeinek kombinációját használtam, így lefedve az összes fontosabb elemezhető és releváns szempontot.

2.5. Az attitűd és a magatartás megváltoztatásának eszközei

Ahhoz, hogy elérjük a kívánt célt a társadalmi marketing kampányaival, szükséges, hogy befolyásoljuk a célcsoport attitűdjét, valamint sok esetben tartós magatartásbeli változást érjünk el. Attitűd alatt olyan érzelmi, magatartásirányító viszonyulást értünk, amely a személyen belül egy adott tárgyra vonatkozóan alakul ki (Hofmeister–Tóth, 2003). Az attitűd három tengely mentén épül fel, ezek az affektív, a kognitív, valamint a konatív viszonyulás. Ezek megfeleltethetők három reakciónak: ismereti, érzelmi, és viselkedéses válasznak (Forgács–Kovács–Bodnár–Sass, 2009).

Ahhoz, hogy attitűdváltozást érjünk el, számos befolyásoló tényezőt figyelembe kell venni. Hatással van az attitűdre a genetika, az életkor, az egészségügyi állapot, valamint a tárggyal kapcsolatos korábbi tapasztalatok is meghatározóak, de a személyes kapcsolatok, a társadalom, valamint a média is hatást gyakorol egy személy attitűdjére (McGuire, 2001).

Az attitűdöt és a magatartást befolyásolhatjuk azáltal, ha bizonyos jutalmat vagy büntetést helyezünk kilátásba a különböző lehetőségek esetében. A nemi erőszak megelőzésekor nyilvánvalóan az utóbbit érdemes választani, így egy kampány fókuszálhat a kiszabható börtönbüntetésre vagy a társadalom elítélésére, mint negatív következményre. Másik lehetőség, hogy rokonszenves források segítségével kézbesítjük az üzenetet, például egy híres emberrel mondatjuk fel a szöveget. Ezt a módszert szintén lehet alkalmazni a társadalmi marketing során. Építhetünk arra is, hogy a célcsoport tagjai azonosulni kívánjanak az általunk bemutatott referencia-csoporttal, vagy behódoljanak a többség nyomásának, de ez az általam vizsgált példa esetében nem opció, mivel annak lényeges eleme, hogy önkéntesen és tartósan fogadják el a megszólított csoportok a kívánatos viselkedést. Ehhez leginkább az internalizáció folyamata a megfelelő, amely során az egyén adott belső késztetésének hatására, felismerve a változás szükségességét, átalakítja belső értékrendszerét, vagy legalábbis beépíti abba az általunk közvetített üzenetet és viselkedési elvárást (Zentai, 2004).

2.6. A nemi erőszak áldozatai és elkövetői a bűnügyi statisztikák alapján

Ahogy a marketingtervezés lépéseinek ismertetésekor is említettem, a sikeres társadalmi marketing alapja, hogy felmérjük az általunk megoldani kívánt probléma hátterét, súlyosságát, valamint rendelkezünk az elemzéshez szükséges információkkal. A következőkben a nemi erőszak témájához tartozó korábbi kutatások eredményeit fogom ismertetni, először egész Európa, majd pedig a saját kutatásomban szereplő országok szintjén. A Magyarországra vonatkozó statisztikákat valamivel részletesebben fogom felvázolni, mint a többi ország esetében. Ennek oka egyrészt az, hogy hazánkban jóval fiatalabb és kevésbé kiforrottabb a nemi erőszak elleni szervezett összefogás és küzdelem, így fontos lenne meghatározni azokat az irányvonalakat, amelyek alapján hatékonyabban lehetne megvalósítani a társadalmi marketing kampányait. Másrészt az azért tartom fontosnak, hogy minél több információt kapjunk a hazai helyzetről, mert számos olyan vélekedést lehet felfedezni a magyar társadalomban, amelyek abszolút téves vagy pontatlan információkon és elképzeléseken alapulnak. Sok esetben a hatóságok alkalmazottai vagy a médiában megszólaltatott felsőfokú végzettséggel rendelkező szakértők is valótanságot állítanak, illetve a sztereotípiák alapján alkotnak véleményt a szexuális erőszak problematikájával kapcsolatban. Ezen tévhitek elosztatásának egyik módja, hogy a szakirodalomban és a tudományos fórumokon is foglalkozunk a témával.

2.6.1. Európa

Az Európai Unió több szervezete hangsúlyozta, hogy a nemi erőszak elleni küzdelemhez elengedhetetlen egy kiterjedt kutatás, amely során az Unió teljes területére vonatkozó adatokat gyűjtenének be, elemeznének és tennének hozzáférhetővé egyrészt a döntéshozók és politikusok, másrészt az egyéb érdekelt csoportok számára. Ehhez készült 2012-ben az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének (FRA) a felmérése (FRA European Union Agency For Fundamental Rights, 2014a), amelyben tagállami és uniós szinten is készítettek statisztikákat. A kutatás során 28 országban, összesen 42 ezer, véletlen mintavétellel kiválasztott, 18 és 74 év közötti nővel készítettek interjúkat. Az interjúkban a fizikai, verbális és szexuális erőszakkal kapcsolatos személyes tapasztalataikról kérdezték őket.

A megkérdezett nők 33%-a számolt be arról, hogy fizikai vagy nemi erőszakot követtek el vele szemben, 43%-uk tapasztalta meg a pszichikai erőszak valamilyen formáját, 22%-uk esetében pedig az előbbiek elkövetője a saját partnerük volt. Becsléseik szerint az Európai Unióban nagyjából 3,7 millió nő vált szexuális erőszak áldozatává az interjút megelőző egy évben. A teljes mintában 12% azoknak az aránya, akikkel szemben 15 éves koruk előtt követtek el valamilyen szexuális visszaélést.

A kutatás eredményei igen átfogóak és sok területet érintenek, köztük olyanokat is, amelyek nem illenek a dolgozatom fókuszába, így (ahogy már említettem) a későbbiekben nem foglalkozom külön a gyermekek elleni erőszakkal, illetve a felnőtt nők esetében is kizárólag a nemi erőszak problematikáját és az ehhez kapcsolódó kampányokat vizsgálom. Fontos azonban kontextusba helyezni a vizsgált témakört, mivel az előbbiekben említett egyéb társadalmi problémák szintén befolyásolják a közvéleményt, a kultúrát, és általánosságban véve a nők megítélését. Sok esetben pedig az erőszak több formájával szembesülnek az áldozatok, így a szexuális visszaélés csak egy része az ellenük elkövetett bűncselekményeknek.

A FRA szerint, a nemierőszak-ellenes kampányok során, az áldozat- és jogközpontú megközelítés a legcélravezetőbb. Azt tanácsolják, hogy mind a nőket, mind pedig a férfiakat szólítsák meg a készítőik, és hangsúlyozzák a férfiak pozitív szerepvállalásának fontosságát a kampányokban (FRA European Union Agency For Fundamental Rights, 2014b).

2.6.2. Magyarország

Egy 2009-ben készített, 33 európai ország adatait elemző tanulmány (Lovett és Kelly, 2009) azt vizsgálta, hogy a nemi erőszak áldozatai milyen arányban fordulnak a hatóságokhoz, vagyis az esetek hány százalékát követi hivatalos feljelentés, valamint ezeknél az ügyeknél mekkora a későbbi elítélési arány. A magyarországi adatok a többi országhoz képest is aggodalomra adnak okot: 1997-től 2007-ig, vagyis 10 év adatait vizsgálva, hazánkban átlagosan az esetek 2,24%-ában tettek feljelentést nemi erőszak miatt. Hogy ez a szám mennyire alacsony, azt jól mutatja például a 2006-ban mért eredmény, amely szerint a mintában szereplő országok között a legmagasabb értékkel bíró Svédország feljelentési aránya a magyar arány 35-szöröse. A feljelentéseket követően az eljárások 80%-ában bizonyosodott be a nemi erőszak ténye, és született ítélet az ügyben. Erre a magas arányra az lehet a magyarázat, hogy – amint az előbbi adatok mutatják –, csak nagyon kevés eset jut el a bíróságig, mivel az áldozatok kevésbé bíznak a hatóságokban, valamint sokszor még a kezdeti fázisban „megrekednek” az ügyek, például lebeszélük őket a jogi útra terelésről, ezért az áldozatok visszavonják a feljelentést. Ebből következően azok az

esetek, amik a bíróság elé kerülnek, legtöbbször egyértelműek, és ezeknek a feljelentéseknek a megalapozottságát könnyen bizonyítani lehet.

A kutatáshoz 100 egymást követő, olyan konkrét esetet is vizsgáltak, amely során nemi erőszak miatt tettek feljelentést. A mintában szereplő összes áldozat 14 és 68 év közötti nő volt, 50%-uk a 16 és 30 év közötti korosztályba, 98%-uk pedig a magyar etnikumhoz tartozott. Az áldozatok többsége, 55%-a, egyedülálló családi állapotú volt, 27%-uk élt kapcsolatban, amikor a bűncselekmény megtörtént. A sértettek 66%-a tanuló vagy munkaviszonnyal rendelkező személy volt. Az összes áldozat 11%-ának adódott mentális problémája, és mindössze egy esetben volt az áldozat értelmi fogyatékos. Az érintettek 14%-a fogyasztott alkoholt, 4%-uk pedig kábítószerrel.

A 100 elemű mintában a gyanúsított férfiak 61%-át ismerte az áldozat, 51%-uk a 31 és 50 év közötti korosztályhoz tartozott. Etnikumbeli megoszlásuk ugyanolyan volt, mint az áldozatoké, közülük mindössze 2% tartozott valamilyen kisebbséghez. Körülbelül a harmaduk volt egyedülálló, 18%-uk pedig munkanélküli. Összesen 19%-uk volt büntetett előéletű, a 100 gyanúsítottból mindössze 3-at ítélték el nemi erőszak miatt. Az elkövetők 31%-a az áldozat ismerőse, 26%-uk idegen, 23%-uk pedig az áldozat korábbi vagy aktuális partnere volt. Egyetlen olyan eset került a mintába, ahol bizonyítást nyert, hogy nem történt nemi erőszak, és a feljelentő nő vádolta meg alaptalanul a gyanúsítottat.

A helyszín 24%-ban közterület volt, 21%-ban a gyanúsított otthona, 14%-ban azonban az áldozat saját otthona; 4 eset történt szórakozóhelyen, 3 iskolában vagy felsőoktatási intézményben.

Fontos tanulság lehet ezek alapján, miszerint az alkohol- és a drogfogyasztás nem egyértelmű befolyásoló tényezője annak, hogy valakivel szemben nemi erőszakot kövessenek el. A nők kevesebb mint ötöde volt ilyen szerek hatása alatt, amikor elkövették ellenük a bűncselekményt. Az elmúlt évek során a magyar médiában ezek az esetek jóval nagyobb publicitást kaptak mint azok, amelyek során józan volt az áldozat, pedig ez a minta alapján korántsem olyan fontos megkülönböztető tényező, mint például az elkövetés helyszíne. Ebből a szempontból viszont már külön típusokba sorolhatók a bűncselekmények, aszerint, hogy magánlakásokban vagy nyilvános helyen történt az erőszak, hiszen alapvetően más lehet a kiváltó ok, az elkövető személye és a megelőzés eszköze. Érdeemes újra felhívni a figyelmet arra, hogy csak 100-ból 1 az olyan precedens, ahol a nő vádolja meg alaptalanul a gyanúsított férfit, annak ellenére, hogy ez a jelenség az áldozat alkohol- és drogfogyasztását kiemelő esetekkel együtt jócskán felülreprezentált a médiában.

Szintén érdemes kitérni arra az adatra, amely szerint csak 2% annak az aránya, hogy az áldozat valamilyen kisebbséghez tartozik. Ez azzal magyarázható, hogy a Magyarországon élő kisebbségek alapvetően zártabb kultúrával rendelkeznek, valamint lényeges különbségek vannak abban is, ahogyan megítélik a nők helyzetét, illetve a nemek közti egyenlőség kérdését. Jelentkezhetnek emellett nyelvi problémák, de valószínűleg a bizalmatlanság lehet a fő oka annak, hogy nem terelik jogi útra az ilyen eseteket. Itt felmerülhet az „önbíraskodás” jelensége is, valamint a családi és nemi szerepek eltérő megítélése, de dolgozatomnak nem célja ezek vizsgálata.

Magyar készítésű részletes felmérést nem találtam a szakirodalom kutatása során, így az európai felmérések ránk vonatkozó eredményei mellett csak az Ügyészség hivatalos jelentését ismertetném. A 2012-es évi adatok a legfrissebbek, amik elérhetők az Ügyészség honlapján, így a továbbiakban ezeket fogom bemutatni (Belügyminisztérium Koordinációs és Statisztikai Osztály és Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály, 2012). A 2012. évben 1214 nemi erkölcs elleni bűncselek-

ményt jegyezték, amelyből 192 eset számított erőszakos közöszlésznek.¹¹⁵ Az 1993. évi adatokhoz képest ez jelentős csökkenést mutat, de ismét fontos hangsúlyozni, hogy ezek csak az Ügyészség rendszerében szereplő esetek, a nők ellen elkövetett nemi erőszak aránya a valóságban ennél jóval magasabb, ahogy a korábban bemutatott nemzetközi kutatások is rávilágítottak. Az erőszakos közöszlész bűnelkövetőinek 43%-a büntetett, 57%-a büntetlen előéletű, 14%-uk visszaeső bűnözőnek számít; 10 elkövető fiatalos volt. Jo Lovettel és Liz Kelly-vel ellentétben, az Ügyészség nem az áldozatok, hanem az elkövetők alkohol- és drogfogyasztását vizsgálta. Közülük 2012-ben 25-en fogyasztottak alkoholt, 2-en pedig kábítószer, ami összesen 14%-ot jelent. Így az elkövetők esetében hasonló megállapítást tehetünk, mint az áldozatoknál: ezeknek a szerekeknek a használata nem nevezhető szignifikánsnak. Nem érdemes tehát külön szerepet tulajdonítani ennek a megelőzésben, mivel vannak ennél fontosabb befolyásoló tényezők a bűnelkövetésnek – például a korábbi büntetett vagy büntetlen előélet – ami alapján szegmentálhatóak lennének a bűnelkövetők.

Mindezek az adatok segíthetnek abban, hogy pontos kép alakuljon ki a regisztrált bűncselekményekről, hiszen ha a kampányokkal a potenciális elkövetőket szeretné egy szervezet megszólítani, akkor ismernie kell a célcsoport jellemzőit, illetve azt, hogy mennyire gyakori a probléma az országban. Összefoglalva a korábbi megállapításokat: a drog- és alkoholfogyasztás nem szignifikáns jellemző sem az áldozatok, sem az elkövetők esetében, viszont az erőszak helyszínének, az áldozat és az elkövető közötti kapcsolatnak, valamint az elkövetők között a büntetett előéletűek arányának nagyobb jelentőséget kellene tulajdonítani a nemierőszak-ellenes küzdelemben és a megelőző kampányokban.

2.6.3. Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyság a nemierőszak-ellenes küzdelemben számos szempontból előttünk jár. A szigetországban több, egész nap ingyenesen hívható telefonvonal üzemel, amelyeken keresztül speciálisan a nemi erőszak áldozatainak segítenek a hozzáértő és tapasztalt operátorok. Számos krízisközpont és az áldozatokat befogadó menedékház is működik az országban, bár még mindig hiányoznak helyek a rendszerből. Skócia területe a legjobban ellátott a nemi erőszak áldozatait segítő intézmények tekintetében, ehhez az erre a célra fordított állami források járultak hozzá a legnagyobb mértékben (Women Against Violence Europe, 2013).

Lovett és Kelly kutatásában Nagy-Britanniára vonatkozó adatokat is találhatunk, amelyek több ponton eltérnek a magyar eredményektől. A kutatásban a Skóciára, valamint az Angliára és Walesre vonatkozó statisztikákat külön kezelték. Angliában és Walesben a feljelentési arány 2006-ban nagyjából 27%, Skóciában pedig 26% volt. A vizsgált 26 európai ország közül Angliában és Walesben nőtt a legnagyobb arányban a bejelentések száma az 1987-től 2006-ig eltelt évek alatt: 2859-ről 14047-re változott ezek száma, amely 391%-os növekedést jelent. Skóciában ez a növekedés 1977–2006 között 451%-os volt. Ennek hátterében többek között az áll, hogy a szigetországban jelentős nőjogi mozgalmak indultak ezekben az években, amelyek a törvényi szabályozásra is hatással voltak. Az elítélési arány azonban meglepően alacsony, 6% volt 2006-ban Anglia és Wales területén, Skóciában pedig mindössze 3%. Ezt részben az eltérő jogrendszer magyarázza, mivel a statisztiká-

¹¹⁵ Az ügyészségi statisztika csak az ismertté vált bűncselekményekről szolgáltat adatot, vagyis azokról a deliktumokról, amelyek valamilyen úton-módon a hatóságok tudomására jutottak (a szerkesztő megjegyzése).

ban egy ítélet több elkövetett szexuális erőszakhoz is tartozhat, de ez nem ad teljes körű magyarázatot minden eltérésre, amelyeket a kutatás keretében nem tártak fel.

Ahogy Magyarország esetében is tették, a kutatók 100 esetben részletesebb adatokat gyűjtöttek az áldozatokról és a gyanúsítottakról. Angliában és Walesben az áldozatok 26%-ának, Skóciában pedig 11%-ának volt mentális problémája. A különböző kisebbségek tagjai a magyar eredményekhez képest nagyobb arányban jelentek meg az angol és walesi áldozatok között, 33% tartozott közéjük, Skóciában mindössze 1% volt az arányuk, azonban ott 19 esetben ismeretlen volt az áldozat etnikumbeli hovatartozása. Szintén eltér az alkohol- és a drogfogyasztás gyakorisága: Angliában és Walesben az áldozatok 39%-a alkoholos, 15%-uk pedig kábítószeres befolyásoltság alatt állt az erőszak alatt, Skóciában ezek az arányok 44% és 6% voltak.

Az angol és walesi eredményeket tekintve, a gyanúsítottak 54%-a a fekete vagy egyéb kisebbséghez tartozott, ami szintén nagy különbség a magyar adatokhoz képest, Skóciában 26 ügyről nincs információ, azonban a többi esetben a gyanúsított a szigetország állampolgára volt. Angliában és Walesben a gyanúsítottak 6%-a drogot, 35%-a pedig alkoholt fogyasztott, 10%-uknak volt mentális problémája. Az érintettek 2%-a nemi bűntettért, 9%-uk pedig egyéb bűncselekmény miatt volt büntetve, azonban ezek az adatok nem feltétlenül pontosak, mivel egyes esetekben nem áll rendelkezésre információ a gyanúsítottak előéletéről. Skóciában az előbbi jellemzőkre vonatkozó információk olyan nagymértékben hiányosak (45–79%-ban), hogy ezeket nem érdemes külön ismertetni, mivel valószínűleg torzított lenne az eredmény.

Az angliai és walesi esetek 78%-a magánterületen történt, ezek között a legtöbb – 29% – az áldozat lakásában volt. Az áldozatok mindössze 23%-a állította, hogy az elkövető idegen volt, vagy 24 órán belül találkozott velük először, a többi esetben már volt közöttük legalább rövidtávú ismertségi kapcsolat. Az áldozatok 35%-án találtak sérülést, amelyeket dokumentáltak is, ez az európai átlagnál valamivel magasabb.

Skóciában a feljelentések 63%-ában magánterületen történt az eset, és az áldozatok 65%-a ismerte korábban a gyanúsítottat. Ott az esetek 27%-ában dokumentáltak fizikai sérülést az áldozatok részéről.

A 100 vizsgált ügyből Angliában és Walesben 20 került a bíróság elé, és mindössze 7 esetben ítélték el a gyanúsítottat, ami a 26 ország eredményei között a második legalacsonyabb szám. Skóciában a bíróságon tárgyalta 18 ügyből 16 során ítélték bűnösnek a gyanúsítottat (Lovett és Kelly, 2009).

Az eredmények alapján az egyik fontos információ, amelyre a kampányok elemzésekor is érdemes külön figyelmet fordítani, az a feljelentési és elítélési arány közötti lényeges különbség. Míg Magyarországon a fő probléma az, hogy az áldozatok nem bíznak a hatóságokban, és nem tesznek feljelentést, addig az Egyesült Királyságban inkább az alacsony számú bírói ítélet és büntetés kiszabása jelent akadályt. Ismét fontos megemlíteni a jogrendszerbeli különbségeket, azonban ezeket figyelembe véve is komoly elmaradást mutatnak az ország eredményei. Amennyiben ez a tendencia hosszú távon sem változik, úgy fennállhat annak a veszélye, hogy az áldozatok elfordulnak a hatóságoktól, mivel a következmények hiányában nem látják értelmét a feljelentésnek. Ennek elkerülése érdekében lényeges lenne olyan kampányokat indítani, amelyek az állam felelősségteljes hozzáállását mutatják, és meggyőzik a nyilvánosságot arról, hogy a szexuális erőszak súlyos bűncselekmény.

Szintén lényeges az alkohol- és drogfogyasztásra vonatkozó információ, mivel ez a szigetországban nagy számban jellemzi az áldozatokat és az elkövetőket. Ehhez kapcsolódóan az alkoholizmus és drogfüggőség elleni küzdelemre is több figyelmet

kellene fordítaniuk az állami és civil szervezeteknek, mivel azok számos egyéb problémát is okozhatnak, így például növelhetik a nemi bűncselekmények számát. A bevándorlási és kisebbségi politikát is érinti az, hogy Angliában és Walesben az elkövetők több mint fele színes bőrű vagy valamelyik kisebbséghez tartozó személy. Mindez a társadalmi marketing kiterjedtségét és összetettségét mutatja, és alátámasztja azt a felfogást, hogy számos probléma esetében a sokszereplős, akár a jogrendszer és a szabályozás átalakítására is kiterjedő összefogás jelenthet megoldást.

2.6.4. India

Az indiai adatok ismertetése előtt fontos megjegyezni, hogy egészen más értelmezési keret tartozik az eredményekhez. Indiában a szexuális erőszak jogi fogalma is nagyban eltér az európai definícióktól, ezt jól mutatja például az, hogy a házasságon belüli nemi erőszakot nem bünteti a törvény.¹¹⁶ Ezenfelül az áldozatok ellátásában és a hatósági eljárások tekintetében is számos a hiányosság, sok esetben a rendőrségen és a kórházban is megalázzák az erőszakot elszenvedett nőket. Az utóbbi néhány évben a nemzetközi médiában is beszámoltak több olyan esetről, amely során fiatal nőket erőszakoltak meg és bántalmaztak brutálisan, gyakran csoportos elkövetők. Ezeket az ügyeket nem csak Indiában, de a világ számos táján is a nyilvánosság felháborodása és demonstrációk követték, amely az indiai döntéshozók figyelmét is felhívta a probléma súlyosságára. A kormány több tagja is kiállt a nemierőszak-ellenes küzdelem fontossága mellett, és talán elindult egy folyamat, amely a törvénykezés, az infrastruktúra és a közvélemény megváltoztatására irányul (Human Rights Watch, 2012).

India esetében jóval kevesebb statisztikát találtam a szexuális erőszakhoz kapcsolódóan, de az állami bűnügyi nyilvántartás 2011. és 2012-évi adatai hozzáférhetőek a nyilvánosság számára is. A 2011. évben 24 206 esetben követtek el szexuális erőszakot Indiában, ez a szám 2012-ben már 24 923 volt. 2011. év során a feljelentések 26,4%-a esetében született a nyomozás után bírósági ítélet, 2012-ben ez az arány már csak 24,2% volt. Ha ezzel szembeállítjuk a 10 évvel korábbi eredményeket, akkor észrevehetjük, hogy milyen súlyos is valójában a nemi erőszak problematikája Indiában. A 2001. év folyamán ugyanis 16 075 ügynek a 40,8%-át követte bírói ítélet. A változás egy részét az is adhatja, hogy az áldozatok valamivel jobban bíznak a hatóságokban, és India gazdasági fejlődését kulturális és társadalmi változás is kísérte, azonban az ítéletek számának csökkenésére ez nem ad magyarázatot. Az adatokhoz fontos hozzátenni, hogy ezek átlagos eredmények, az egyes fejlettebb és elmaradottabb területek között lényeges különbség van a bírósági ítéletek számában (Jain, 2013). Szintén állami forrás alapján, 2013-ban már 33 707 nemi erőszakot követtek el. Ezek áldozatainak 46%-a 18 és 30 év közötti volt, viszont rendkívül magas, 39%-os a fiatalkorúak ellen elkövetett bűncselekmények száma, ami az európai eredményekhez képest is lényeges eltérést mutat. Szintén eltérő az áldozatok és az elkövetők közti kapcsolat szorosságának megoszlása, Indiában ugyanis a szexuális erőszak áldozatainak 94%-a ismerte az elkövetőt 2013-ban, akik többnyire szomszédjaik vagy egyéb ismerőseik voltak, de ebbe a kategóriába sorolhatóak a rokonok is (India Today, 2014).

Az előbbieken alapján, India a legelmaradottabb az erőszakellenes küzdelemben a három vizsgált ország közül. Egyrészt az elkövetett esetek száma is rendkívül magas, nagyjából minden 20. percben megerőszakolnak valakit az országban. Más-

¹¹⁶ A házassági életközösségen belüli szexuális erőszakot (erőszakos közösülést és szemérem elleni erőszakot) a régi Btk. 1997. szeptember 15-ei módosításáig Magyarországon sem büntették. Lásd az 1997. évi LXXIII. törvény 22. és 23. §-ának rendelkezéseit (a szerkesztő megjegyzése).

részt az áldozatok is kevésbé védettek, mint Európában, hiszen sem az intézményrendszer, sem pedig a jog nem segíti őket abban, hogy minél hamarabb túl legyenek a traumán. A cikkek és tanulmányok alapján, valószínűleg Indiában a legnagyobb a látens bűncselekmények száma, azaz a nem jelentett ügyek aránya. Az indiai kultúra és közvélemény is sok esetben ellenséges az áldozatokkal szemben, hibáztatják, illetve a későbbi életük során is megbélyegzik őket, az áldozatokat az alacsonyabb jövedelemmel rendelkező, kevésbé művelt rétegek sok esetben alkalmatlannak találják a házasságra is. A közvélekedés azonban nem minden esetben ilyen negatív. Ahogy korábban említettem, az egyes brutális ügyek kapcsán a civilek is hangoztatták, hogy mélyen elítélik az elkövetőket, és az ezzel kapcsolatos tüntetéseken is részt vettek. A változáshoz tehát a jog átalakítása és a hatóságok képzése, valamint a közvélemény alakítása is szükséges, hogy Indiában se tegyenek különbséget a házasságon belül és azon kívül elkövetett erőszak között, valamint hogy az áldozatok is nagyobb biztonságban érezhessék magukat.

2.7. A nemi erőszakról alkotott társadalmi vélemény

A Társi 1998-ban végzett felmérést a családon belüli erőszakkal kapcsolatban. A mintába 1010 személy, 18 éves, vagy annál idősebb nő került. A kérdések különböző témaköröket érintettek, de szerepelt köztük a nők megerőszakolásának megítélésére vonatkozó kérdés is. A válaszadók 42%-a vádolta legalább részben a nőket azért, mert megerőszakolták őket. A megkérdezettek között nem volt jelentős különbség szociodemográfiai jellemzők alapján, az egyetlen szignifikáns eltérés a különböző korcsoportok esetében jelentkezett: legnagyobb arányban a 38–47 évesek (47%), legkisebb arányban pedig a 18–27 évesek (31%) tartják hibásnak a megerőszakolt nőt (Tóth, 1998).

Az áldozat hibáztatása jellemző jelenség a szexuális erőszak társadalmi megítélése esetében, ahogyan a következő, későbbi kutatás is alátámasztja ezt. A Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet 2006-ban végzett 1200 ember körében felmérést arról, hogy miképpen ítéli meg a magyar közvélemény a nőkkel szembeni erőszakot. Az eredményeket nem publikálták, azonban az Amnesty International rendelkezésére bocsátották, amely ezeket részben közölte a *Meg nem hallott segélykiáltások* című, első alkalommal 2007-ben közreadott jelentésében. A felmérésből kiderült, hogy a megkérdezettek 32%-a szerint a nők a felelősek azért, ha megerőszakolják őket. Ezen válaszadók között nagyobb a férfiak aránya, az összes férfi válaszadó 40%-a vélekedett így, azonban a nők 25%-a is osztotta ezt a véleményt. A megkérdezett emberek 15%-a szerint, a családon belüli erőszak kérdése „el van túlozva”, azonban az összes válaszadó 87%-a szerint, az államnak kötelessége, hogy tegyen a családon belüli erőszak ellen. A férfiak több mint 15%-a, a nők közül pedig több mint 8% gondolja, hogy amennyiben a férj szexuális együttlétre kényszeríti a feleségét, az nem számít nemi erőszaknak (Amnesty International, 2012).

Az Amnesty International 2006-ban, a tanulmányt megelőzően több interjút készített Magyarországon nemi erőszak áldozataival, bírókkal, valamint rendőrszolgálatokkal is. Az interjúk alapján azt állapították meg, hogy a rendőrszolgálat között elterjedt vélemény, hogy a nők hazudnak a nemi erőszakkal kapcsolatban. Olyan rendőrök is így gondolkodnak, akik speciálisan szexuális erőszakkal kapcsolatos ügyekkel foglalkoznak. A rendőrök elterjedt vélekedését illusztrálja az alábbi idézet is, amely 2006-ban hangzott el az egyik interjú során, egy nemi erőszakkal foglalkozó szakértő rendőrtisztől: *„Maga akar azokról a spinkókról beszélni, akiket behoznak ide és azt állítják, hogy megerőszakolták őket? [...] Nyíltan vagy titokban prostituáltak. Ezt egy szakember látja”* (Amnesty International, 2012. 19. oldal).

2.8. A nemi erőszak áldozatai és elkövetői a médiában

A Keret Koalíció nevű szervezet 2012-ben pódiumbeszélgetést szervezett az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, hogy egy szakmai fórum keretében vitassák meg a nők elleni erőszak és a média kapcsolatát. A konferencia vendégei ismert újságírók és nőjogi civil szervezetek vezetői voltak. A fő kérdés az volt, hogy vajon kiket és hogyan szabad bemutatni az áldozatok közül a médiában. Azt a meghívott szakértők nem vitatták, hogy szükség van arra, miszerint a médiában foglalkozzanak a témával, hiszen a nyilvánosság tájékoztatása az egyik fontos eszköze a nőkkel szembeni erőszak elleni küzdelemnek, azonban a nézettség vagy olvasottság növekedése érdekében megszólaltatott áldozatoknak ezzel sokszor többet ártanak, mint segítenek. Amennyiben az áldozat nincs túl a traumán, akkor felléphet a másodlagos viktimizáció esete, azaz, hogy a történetek elmesélése újra felszínre hozza az erős negatív érzelmeket bennük, és ezáltal másodszer is szembesülniük kell azzal, amit átéltek, és amit legszívesebben elfelejtenének. Különösen jellemző ez a jelenség a szexuális erőszak áldozatainak körében. Erre nyújthat megoldást, ha a civil szervezetek segítenek azoknak az áldozatoknak, akik szeretnének ugyan a nyilvánosság elé állni, azonban nem rendelkeznek azzal a felkészültséggel, ami ehhez szükséges.

Sokszor az interjút készítő újságíró sem tudja kiszűrni a szubjektív véleményét, így fontos, hogy az újságírókat és médiaszakembereket is felkészítsék arra, hogy mi módon kell kezelni a hasonló érzékeny témákat. A legtöbb résztvevő egyetértett abban is, hogy az áldozatokat nem etikus arccal, illetve teljes névvel együtt bemutatni, hiszen ez nem segíti a későbbi továbblépést, és a közönség számára sem bír akkora meggyőző erővel, hogy ezért érdemes legyen az áldozatot kitenni az esetleges negatív következményeknek.

A szakértők szerint, az is akadályozza a nők elleni erőszak médiában való megjelenését, hogy sok szerkesztő nem engedi az ilyen témájú cikkek vagy riportok megjelenítését. Ez egyrészt amiatt van, mert „*túl sötétnek*” tartják a témát, másrészt pedig, mivel köztük több a férfi, a személyes hozzáállásuk is más, sokan köztük „*elvadult férfigyűlölő feministának*” tekintik az újságírónőket, akik a nők elleni erőszokról szeretnének írni (Balogh–Kassa–Sinkó, 2011).

Balogh Lídia, a MONA Alapítvány munkatársa egy, a szexuális erőszak áldozatainak segítségéről szóló szakértői konferencia keretében tartott előadást a média sajátosságairól. A média szerepe kettős: egyrészt preventív jellegű tájékoztatást adhat, másrészt pedig azzal, hogy a napirendjére tűzi a nemi erőszak témáját, az áldozatokat is segítheti abban, hogy merjék felvállalni, ami velük történt, és minél nagyobb számban tegyenek rendőrségi feljelentést az őket ért erőszak miatt.

Balogh felhívta a figyelmet a kisebbségeket érintő kérdésekre is. A kisebbség által elkövetett esetek ugyanis nagyobb eséllyel kerülnek bemutatásra a médiában, annak ellenére, hogy – ahogy a korábbi statisztikák is mutatják –, hazánkban ezek aránya kifejezetten alacsony. A kisebbség tagjaival szemben elkövetett nemi erőszak azonban szinte láthatatlan marad, részben a magyar társadalomban megjelenő rasszizmus, részben pedig annak ellentéte miatt, vagyis az elfogult feminista és antirasszista megközelítések miatt. A fehér bőrű, legalább középosztálybeli, legtöbbször vonzó, fiatal nők ellen elkövetett szexuális erőszak azonban kiemelt médiaérdeklődést vált ki (Balogh, 2012).

A fentieket összefoglalva kijelenthető, hogy a médiának jelentős szerepe van a nemierőszak-ellenes küzdelemben: meghatározza azt, hogy mi kerül a nyilvánosság elé, és a téma interpretációján keresztül hatással van arra is, ahogyan a közvéle-

mény alakul. Emiatt szükséges az újságírók továbbképzése annak érdekében, hogy a jogi és etikai szempontokat is szem előtt tartsák.

Lényeges lenne továbbá az, hogy a kisebbségek tagjai áldozatokként is megjelenjenek, hiszen szexuális erőszakot nem csak fehér nők ellen követnek el. Ha arra gondolunk, hogy az elmúlt néhány évben mely eseteknek volt nagy médiavisszhangja Magyarországon, akkor egyértelműen észrevehető az utóbbiak felülreprezentáltsága. A pécsi rendőrpszichológus, Bándy Kata, a Soroksáron megölt édesanya, a pécsi polgármester lánya és a gólyatáborban megerőszakolt egyetemisták mind fiatal, fehér nők, akiknek az ügyét „*felkapta*” a média. Azokat az eseteket, amelyek során híres médiaszemélyiségek és színészek voltak az elkövetők vagy áldozatok, szintén könnyen fel tudjuk idézni. A fentiek is bizonyítják, hogy a probléma mennyire komplex, és mennyire mély változás lenne szükséges ahhoz, hogy a társadalomban vélemény- és viselkedésváltozást érjünk el. Az, hogy szakértők és újságírók a szakmai fórumok keretében legalább beszélnek a témáról, már utal arra, hogy elindult ez a változás.

3. KUTATÁS

A harmadik részben ismertetem a kutatás célját, kérdéseit és módszereit (3.1–2. fejezet), valamint röviden bemutatom és elemzem a vizsgált nemierőszak-ellenes kampányokat (3.3–4. fejezet).

3.1. A kutatás céljai és kérdései

Kutatásom során arra a kérdésre kerestem választ, hogy milyen megközelítéseket alkalmaznak a nemierőszak-ellenes kampányfilmek készítői. Céлом volt, hogy beazonosítsam azokat az elemeket, amelyek kultúrától függetlenül ugyanúgy megjelennek a kampányokban, illetve feltárjam, hogy a korábbiakban bemutatott statisztikákhoz és felmérésekhez mennyire illeszkedik az alkotások tartalma. A kutatásom kezdetekor meghatároztam két fő irányvonalat az eredmények értelmezéséhez. Első kutatási kérdésem az volt, hogy miképpen kezelik a kampányokban a sztereotípiákat? Megjelenítik-e ezeket a videofilmekben, és ha igen, akkor milyen módon és milyen céllal? Fontosnak tartják-e a készítők, hogy eloszlassák a téves társadalmi vélekedéseket? Kutatásom másik irányvonala az volt, hogy vajon milyen módon mutatják be az elemzett felvételekben az áldozatokat és az elkövetőket. Vannak-e olyan tipikus jellemvonások, amelyek a kampányok eltérő jellemzőitől függetlenül megjelennek a videoklipekben? Kik állnak a történet középpontjában: az áldozatok vagy az elkövetők? Ennek alapján kinek szólhatnak a vizsgált kampányok? Végül az eredményeket összegeztem, és a jövőre nézve összegyűjtöttem néhány javaslatot a nemierőszak-ellenes kampányok kapcsán.

3.2. A kutatás módszerei

Kutatásom módszerének a kvalitatív, nyitott kódolású tartalomelemzést választottam. Mivel céлом az volt, hogy mélyebb összefüggéseket tárjak fel, a kvalitatív kutatási módszerek mellett döntöttem, amelyek közül a tartalomelemzést találtam a legalkalmasabbnak. Klaus Krippendorff meghatározása szerint, „*a tartalomelemzés olyan kutatási technika, amelynek segítségével adatokból a kontextusaikra vonatkozóan megismételhető és érvényes következtetéseket vonhatunk le*” (Krippendorff, 1995. 22. oldal). Az adatok többféle forrásból származhatnak, akár televíziós műsorokat, online cikkeket vagy – ahogy én is tettem –, kampányvideókat is lehet ezzel a

módszerrel elemezni. Az elemzéshez Bo Bergström 2009-ben, Allen és Barbara Pease 2013-ban, valamint Vlagyimir Jakovlevics Propp 2005-ben kiadott könyve jelentett segítséget.

A mintába való bekerülésről önkényesen döntöttem. Elemzésemhez a nemierőszak-ellenes kampányfilmeket választottam, közülük pedig négy olyan videóra szűkítettem a kutatást, amelyek a nemi erőszak megjelenítése szempontjából egymástól eltérőek voltak. Elsődleges szempont tehát az eltérőség volt, másodlagosan pedig az alapján szelektáltam, hogy a különböző kulturális háttérű országok videoi is bekerüljenek a mintába. Magyarország esetében csak egyetlen olyan kisfilmet találtam, amely kifejezetten a nemi erőszakkal foglalkozott, ezen kívül a nyelv ismeret miatt, angol nyelvterületről választottam két másik videót. Ugyan mindkettő az Egyesült Királyságban készült, azonban témájuk és készítőik alapján lényegesen eltérnek egymástól. A negyedik egy angol nyelvű, indiai videó volt, amely a kulturális háttére és sajátos stílusa miatt került a mintába.

Mivel audiovizuális tartalmakat vizsgáltam, ezért nem csak az elhangzott szövegre, hanem számos egyéb elemre is figyelmet fordítottam a kutatás során. Vizsgáltam a képi és hangyi eszközöket, a történetmesélés folyamatát, a megjelenített cselekmény szereplőit és a stílusbeli sajátosságokat is. A vizsgálati kategóriákat, illetve szempontokat saját magam határoztam meg, egyrészt azért, hogy a kutatási kérdésekre a lehető legpontosabb választ kapjam, másrészt pedig azért, hogy könnyen értelmezhető és speciálisan a videó műfaji tulajdonságait figyelembe vevő elemzési keretet kapjak. A kódolás alapjául szolgáló szempontok könnyebb áttekinthetősége érdekében, egy ábrát is készítettem (3. sz. melléklet). A zárt kódolás a kisfilmek különbözősége miatt jóval nehezebben lett volna megvalósítható, illetve azt eredményezhette volna, hogy bizonyos területek kimaradnak az elemzésből, ezért a nyitott kódolású tartalomelemzés mellett döntöttem.

3.3. A vizsgált nemierőszak-ellenes kampányok rövid bemutatása

A mintában szereplő magyar kampány a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság megbízásából, „A biztonságosabb Pécsért” elnevezésű projekt keretében valósult meg. Az összköltség 3,5 millió forint volt, ennek teljes finanszírozását a Nemzeti Bünmegelőzési Tanács biztosította. A projekt 2014. május 1-je és november 30-a között került megrendezésre, és célja volt a társadalmi prevenció, a pécsi polgárok biztonságérzetének növelése, valamint a bűncselekmények számának csökkentése – különös tekintettel a nők és fiatalok ellen, valamint a közterületen elkövetett bűncselekményekre. Ennek egyik eleme volt az általam elemzett kisfilm leforgatása, amely, a rendőrség közleménye szerint, „a védekezés lehetőségeit kívánja fókuszba állítani, egyben felhívni a figyelmet az egyén felelősségére” (Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság, 2014). Az interneten megosztott kisfilm „*Tehetsz róla, tehetsz ellene!*” címmel került fel a Youtube-ra, és három különálló spotként is elérhető.¹¹⁷ A kutatás során annak teljes változatát elemeztem, mivel az anyag egy átfogó történetet alkot, ugyanazokkal a szereplőkkel, kronológiai sorrendben bemutatva a cselekményt.

A következő, általam elemzett kampányfilmet 2010 nyarán sugározták a skót televíziós csatornákon. A „Not Ever” – magyarul „Sohasem” – elnevezésű kampányt a Rape Crisis Scotland megbízásából készítették azzal a céllal, hogy eloszlassák

¹¹⁷ Az eredeti tervek szerint, a pécsi bünmegelőzési videofilmet osztályfőnöki óra keretén belül, szakértő közreműködésével mutatták volna be a 8–14. osztályos tanulóknak. A „három különálló spotként is elérhető” filmről a későbbiekben lesz még szó. Itt és most csupán csak annyit szeretnék jelezni, hogy a két alkotás nem teljesen azonos (a szerkesztő megjegyzése).

azokat az előítéleteket, amelyek az áldozatokat hibáztatják az elkövetők helyett. A Rape Crisis Scotland olyan országos szervezet, amelynek célja, hogy a szexuális erőszak száma csökkenjen Skóciában, és a közvélemény a helyes irányba változzon, emellett pedig az áldozatoknak is jelentős segítséget nyújtanak a szervezet által működtetett telefonos vonalakkal és helyi segítőközpontokkal. A szervezet működését a skót kormány finanszírozza, így az elemzett videó készítésének költségeit is ebből a forrásból támogatták. A kampányhoz egy televíziós spot készült, amely kiemelt szerepet tulajdonít az áldozatok öltözködésének, alkoholfogyasztásának és viselkedésének annak érdekében, hogy azt tudatosítsák a nézőkben, az áldozathibáztatás helytelen attitűd a nemi erőszakra vonatkozóan (Rape Crisis Scotland, 2010).

A harmadik videót az Egyesült Királyság egyik állami szervezete, a Home Office készítette, amely munkája és feladatköre leginkább a magyar államszervezet Belügyminisztériumának feleltethető meg. A Home Office foglalkozik többek között a biztonságpolitika és a rendfenntartás irányításának egyes területeivel. A szervezet a nők és lányok elleni erőszak visszaszorításának érdekében vezetett be külön akciótervet 2013-ban, amelynek része volt egy a szexuális erőszak elleni kampány. A Home Office 2013 és 2014 között valósította meg a „*This Is Abuse*”¹¹⁸ – szó szerinti fordításban „*Ez visszaélés*” – elnevezésű programját, amely során egy fiataloknak szóló brit sorozattal, az MTV-vel és a Kiss FM-mel együttműködve a televízió, a rádió és az internet csatornáján szórta a 13–18 éves fiatalokat. A cél az volt, hogy felhívják a figyelmet az erőszak és a visszaélés különböző formáira, az ezzel kapcsolatos felelősségre, valamint a felek kölcsönös beleegyezésének fontosságára a párkapcsolatokban. Ehhez a kampányhoz készült az általam elemzett videó, amely kifejezetten a nemi erőszakkal foglalkozik, és az elkövető szempontjából mutatja be a bűncselekmény súlyosságát (Home Office, 2013).

Az utolsó videó leginkább a készítők tekintetében tér el az előbbiektől. Egy indiai humorista csoport, az All India Bakchod 2013 szeptemberében töltötte fel saját Youtube csatornájára a nemi erőszak problematikáját az ironia és az abszurd humor eszközével bemutató videóját, amelynek már a címe is figyelemfelkeltő: „*Rape: It's Your Fault*”, amelynek magyar fordítása „*Nemi erőszak: a te hibád*”. A kutatásban szereplő kisfilmek közül ennek volt a legtöbb online megtekintése, összesen több mint 4 millió ember kattintott az elindítására. A csoport kezdetben csak podcasteket töltött fel az internetre, azonban ahogy nőtt az ismertségük, videofelvételeket készítettek a Youtube-ra, valamint élő fellépéseket is vállaltak, amelyek szintén nagy népszerűségnek örvendtek, és örvendenek a mai napig Indiában. A szexuális erőszak és az ehhez kapcsolódó áldozathibáztatás jelenségnek a bemutatása illeszkedik az általuk képviselt szabad szájú, társadalomkritikus stílushoz. Célcsoportjuk az internetező fiatal korosztály, céljuk a szórakoztatás és a minél nagyobb nézettség elérése, azonban humoros videofelvételeik, podcastjeik és élő fellépéseik üzenete sok esetben az indiai társadalom közvéleményének megváltoztatásával kapcsolatos, ahogy az elemzett kisfilm is a nők egyenjogúságát és az elkövetők felelősségét közvetíti. A videofelvétel finanszírozása a csapat bevételeiből történt, amely alapján szintén különbözik a mintában szereplő többi filmtől (All India Bakchod, 2015).

A kutatás során vizsgált videofelvételek bemutatásához készítettem egy összefoglaló táblázatot is, hogy a legfontosabb információk egy helyen és összehasonlítható formában is áttekinthetőek legyenek (2. sz. melléklet).

¹¹⁸ Mivel ez a videofelvétel nem rendelkezik külön címmel, ezért megnevezésére a „*This Is Abuse*” kampánycímet használok.

3.4. A kampányok elemzése

3.4.1. A történet

A videofelvételek vizsgálatát a történet, más néven a narratíva elemzésével kezdem. Különbséget tettem a cselekmény, vagyis az egyes jelenetek sorrendje, valamint az általuk bemutatott történet között, mivel e kettő nem feltétlenül azonos. Míg az előbbiben lehetnek kronológiai ugrások, addig az utóbbi inkább egy láncolatként értelmezhető. A történet vizsgálati kategóriájába soroltam a videofelvételek történeti felépítését, a szereplőket és azok cselekedeteit, valamint a történetmesélés stílusát és módját. Vannak olyan elemek, amelyek önmagukban is jelentéssel bírnak, azonban egyes bemutatott helyzetekhez külön jelentés társulhat, amelyeket a néző saját maga szűr le a képsorokból. Különböző cselekedetekhez különböző elvárt következményeket köthetünk, és egyes megjelenített szereplők sorsával kapcsolatban is lehetnek elvárásaink.

A „*Tehetsz róla, tehetsz ellene!*” kisfilm három elbeszélési egységre bontható.

Az első egységben három fiatal, nevetgélő lányt látunk, a helyszín egy lakás nappalija, ahol az első benyomás alapján valószínűleg az esti szórakozáshoz készülődnek, közben pedig alkoholt fogyasztanak. Az öltözködési jelenet erotikus töltetű, sokat mutatják a lányok meztelen bőrét. Ezt követően fekete háttér előtt, lassított felvételen látjuk a lányokat, amint lobogó hajjal simogatják magukat, üvegből isznak, hamburgert esznek, illetve egyikük rúzzsal szívet rajzol a tenyerére. A felvételen végig a kamerába néznek, ami a nézőkben is közvetlen hatást próbál kiváltani, mintha őket is megpróbálnák bevonni a történetbe. Ez a jelenet szintén kifejezetten erotikus, egyértelmű szexuális utalásokkal tűzdelve. Ezután nevetgélve elindulnak a lakás kijárata felé. A történet mindhárom egysége azzal zárul, hogy az egyik barátnő meglát egy szomorú arcú lányt, aki széttépett ruhában, elkenődött sminkkel, magát takarva nézi őket. Ezekkel a képsorokkal feltehetően sokkolni próbálják a nézőt, a nevetgélős, vidám estét párhuzamba állítva annak következményével. Ez ugyan nincs konkrétan ábrázolva, ám a lány külseje arra utal, hogy megerőszkolták.

A második egység helyszíne egy bulizókkal teli szórakozóhely, ahol a szereplők röviditalokat isznak és táncolnak. Kezdetben elhajtják az őket ostromló férfiakat, de később már fiatal fiúkkal táncolnak. Ezen a ponton újra megjelenik a szexualitás, a fiúk a lányok testét simogatják, illetve csókolózó párt is mutatnak. Ezt követően a második lány is észreveszi az elkenődött sminkű lányt.

A harmadik egység helyszíne a szórakozóhely előtti terasz és utca, ahol az egyik lányt egyedül hagyják barátnői. Egy szürke kapucnis, ismeretlen férfit láthatunk, aki a távolból figyel. Végül a harmadik barátnő is észreveszi a széttépett ruhájú lányt, akit egy kerítés előtt, a földön fekvé mutat a kamera. A videofelvétel végén tűnik fel a kampány szlogenje fehér betűkkel kiírva: „*Tehetsz róla, tehetsz ellene*”.¹¹⁹

A történet viszonylag nyitott, sok teret hagyva annak, hogy a néző önmaga kapcsolja össze az egyes jeleneteket. Az elbeszélés stílusa könnyed, fiatalos, az érintett téma ellenére. Számos kimondatlan, közvetlenül meg nem jelenített utalással találkozunk a szexualitás motívumával kapcsolatban. A lányok öltözködésének be-

¹¹⁹ Létezik egy három, egyenként nagyjából egyperces változat, amelyeknek végén Stubendek Katalin, Dévényi Ildikó és Lipics Zsolt színművészek, mintegy összefoglalják a filmrészletek tanulságait, miközben a háttérben Weisz Fanni modell jeltolmácsként működik közre. Az inkriminált szlogen nem csupán feliratként jelenik meg, hanem mindhárom rész végén elhangzik a narrátorok szájából. Az utolsó részben Lipics Zsolt zárószavai: „*Vigyázzatok egymásra! Tehetsz róla, Tehetsz ellene*”. Ezek a különálló klipek – az egybevágot, közel négyperces alkotáshoz képest – jóval kifejezőbbek, és sokkal több bennük az erotikus töltet. Az egybevágot változatból nagy kár volt kihagyni a narrációt, ráadásul a filmvégi kb. 40 másodperces stáblista, igencsak lerontja a hatást (a szerkesztő megjegyzése).

mutatása, az ezt követően felvillantott rövid képsorok és a tánc a szórakozóhelyen, mind erotikus töltetű, és mind a női szereplőket kapcsolja össze a szexualitással. A táncjelenetben ugyan férfiakkal táncolnak a szereplők, ám az érintések mind úgy vannak bemutatva a videóban, hogy látszik a lányok beleegyezése.

A történet két szála bontható, egyrészt a lányok estéjét követjük végig a lakástól a szórakozóhely elhagyásáig, másrészt megismerjük a megerőszakolt lány történetének befejezését, aki először csak egyfajta látomásként tűnik fel, majd a kisfilm utolsó jelenetében az erőszak elkövetésének helyszínén láthatjuk. Feltételezhető, hogy a távolból figyelő kapucnis alak maga az elkövető. A két szál a látomásokon keresztül fonódik össze. A történet befejező tanulsága, hogy a felelőtlen viselkedés, a mértéktelen alkoholfogyasztás és a kihívó öltözék mind összefüggésben áll azzal, hogy valaki nemi erőszak áldozatává váljon. Az erőszakra egyedül a széttépett ruha és az elkenődött smink utal az egyes részek végén megjelenő sötét hajú lányon.

A történet főszereplője a három barátnő, azonban szerepük szerint mégsem nevezhetők a történet hőseinek, mivel a film szinte csak negatív tulajdonságokat kapcsol hozzájuk. Legfontosabb jellemvonásuk, hogy felelőtlenek és kihívóan viselkednek, vonzó külsejüket pedig figyelemfelkeltő ruhákkal hangsúlyozzák – ennél részletesebb képet nem kapunk róluk. Minden cselekedetük szándékos, ők az aktív alakítói az eseményeknek, annak ellenére, hogy a film által sugallt üzenet alapján tehetnének az ellen, hogy nemi erőszak áldozatává váljanak. Nem csak önmagukat, hanem barátnőiket is veszélyeztetik, erre utal az a jelenet, amelyben két lány magára hagyja a harmadik társukat a szórakozóhely előtt, akinek helyzete emiatt, és alkoholos befolyásoltsága következtében, még fenyegetettebbé válik.

Egyfajta segítőként szerepel a filmben a megerőszakolt lány, aki megjelenésével figyelmezteti a lányokat a lehetséges veszélyre. Ez a karakter szimbolikus értelemben felfogható a lányok lelkiismeretének vagy tudatosabb, felelősségteljesebb énjének is, aki próbálja megakadályozni, hogy a lányok ilyen helyzetbe kerüljenek. Ugyan ő az áldozat, ám róla tudunk meg a legkevesebbet, a kisfilm a potenciális áldozatokat, vagyis a három barátnőt állítja a középpontba. Szintén felületes az elkövető ábrázolása, akiről csak sejthetjük, hogy köze van a nemi erőszakhoz. A kapucnis férfit kívülállóként ábrázolják, motivációiról nem tudunk meg semmit, illetve a szexuális erőszak őt érintő következményeit sem ismerjük, mindössze azt látjuk, ahogyan idegesen, remegő kézzel dohányzik, majd elsiet. Magatartása agresszívnek és feszültnek tűnik. Külön szereplőként jelenik meg a szórakozóhelyen egy visszafogott kinézetű, barátjával beszélgető lány, aki a három főszereplőt megvető tekintettel méri végig. A videó valószínűleg az ő magatartását akarja párhuzamba állítani a lányokéval, ő viselkedik a társadalmi elvárásoknak és morálnak megfelelő módon.

A „Not Ever” című skót kampányhoz készült videofelvétel cselekménye két részre tagolható. Az első jelenetben egy kék flitteres miniszoknyát viselő nőt látunk, aki egy bárban nevetgél, és bort iszik néhány férfi társaságában. Őt figyeli távolabbról egy másik férfi, majd közli a barátjával, hogy a nő az öltözkékével szinte kiprovokálja, hogy szexuálisan közeledjenek hozzá, a férfi barátja pedig mindezt mosolyogva nyugtázza. A következő jelenetben az előbb mutatott nőt látjuk, már hétköznapi öltözetben, ahogy egy ruhaüzletben válogat a szoknyák között. Egy eladónő kedvesen kérdezi tőle, hogy miben segíthet, mire a nő hasonlóan közvetlen, mosolygós stílusban válaszolja neki, hogy este szórakozni megy, és szeretné, ha valaki megerőszakolná, ehhez szeretne megfelelő szoknyát venni. Az eladónő egyértelműen a flitteres szoknyát javasolja, amelyet az előző jelenetben is láthattunk. A főszereplő ekkor a kamerába néz, és a következőt mondja: „as if”, amely magyar fordításban leginkább a „mintha” szónak feleltethető meg. Végül a narrátor mondja ki a képernyőn is

látható üzenetet, vagyis hogy egy áldozat sem kérte, ami vele történt: „*Senki sem kéri, hogy megerősokolják. Soha.*”

A bemutatott történet inkább zártabb felépítésű, mivel a végén a tanulságot a néző készen kapja. Annak értelmezéséhez azonban szükséges a társadalmi és kulturális kontextus, ezen belül különösképpen a sztereotípiák ismerete, hiszen pont ezekre épül a történet. A videofelvétel első jelenete, akár a nézővel is megtörténhetett volna, sokan hallottunk már hasonló beszélgetést, sőt néhányan talán már saját maguk is vélekedhettek így hasonló helyzetben. A párbeszédben nem hangzik el egyértelműen a nemi erőszak kifejezés, a történet során nem is történik ilyen, azonban a második jelenet egyértelművé teszi, hogy ez a videofelvétel témája. A sztereotípiák helytelenségét és abszurditását mutatja, amikor a nő tényleg úgy viselkedik, ahogyan a férfi feltételezte róla. Az időnek is fontos szerepe van a cselekményben, mivel a film első jelenetéhez képest visszaugrunk az elbeszélésben, a bárban töltött este előzményeit látva. A történet ezen a ponton változik meg, ekkor éri a nézőt a felismerés, hogy mit is mutattak az előző jelenetben.

A szereplők között nem találunk olyat, akire kimondottan illene az áldozat megnevezés, hiszen nem történt erőszak, azonban a sugallt üzenet alapján már kialakulhat a nézőkben egy kép róluk. A videofelvétel középpontjában az áldozat hibáztatásak jelensége áll, és a történet azt mutatja be, hogy a szexuális erőszak áldozatai soha nem tehetők felelőssé. Ők passzív elszenvedői az erőszaknak, ezért téves az a közvélekedés, amely ezzel ellentétet állít. Az elkövetők nem jelennek meg a kisfilmben, azonban a történet erre is utal. A készítőik szerint a sztereotíp felfogás lehet az első lépés, amely az erőszakhoz vezet, és épp emiatt nem szabad elbagatelizálni az ilyen kijelentéseket.

A „*This Is Abuse*” kampányhoz készült videofelvétel cselekményének helyszíne egy lakás hálósobája, a többi helyiségben valószínűleg házibulit tartanak a beszűrődő hangok alapján. A szobába egy fiatal pár érkezik, a jelenet elején egymást ölelgetik, csókolóznak, láthatóan jól érzik magukat egymás társaságában. A lánynak ekkor üzenete érkezik a mobiltelefonjára, majd néhány másodperc múlva próbálja rávenni a fiút is, hogy menjenek vissza a többiek közé. Ezen a ponton változik meg gyökeresen az esemény, hiszen a fiú nem foglalkozik a lány kérésével. Az ágyra löki őt, lefogja karjait, és többszörös kérése és egyértelmű tiltakozása ellenére tovább erőszakoskodik vele. A kamera ekkor átvált a szoba másik felére, ahonnan egy üvegfalon át figyeli a fiú az eseményeket, próbál közbelépni, hogy megállítsa az erőszakot és visszafogja önmagát, ám nem hallja őt senki. A lány síró arcát látjuk, rajta fekszik a fiú, ezáltal egyértelművé válik, hogy megtörtént a szexuális erőszak. Mindezt elgyötört, megrendült arccal figyeli a fiú az üvegfal mögül, beletörődve az elkerülhetetlenbe. A képernyőn megjelenik a szöveg, amely magyar fordítása a következő: „*ha látnád önmagad... látnád a nemi erőszakot?*”, valamint kisebb betűkkel alatta látható a kampány egyik fő szlogenje: „*a szex azzal, aki nem akarja, nemi erőszak*”.

A történet felépítése és elbeszélő módja drámai, az értelmezési keret egyértelműen zárt. Jól megfigyelhető a cselekményben a kezdeti idill, majd a dráma csúcspontja, a konfliktus, amely a nemi erőszakot jelenti, és a végkifejlet, amely nem hagyja fellelegezni a nézőt, hiszen hiába próbálja a fiú figyelmeztetni önmagát a negatív következményekre, ez nem jelent megoldást az elkerülhetetlenre. A két időszak ezen a videofelvételen is megfigyelhető, a hirtelen felindulásból elkövetett erőszak a jelen, a következmények ismeretében való tiltakozás pedig a jövő. A történetmesélés komoly hangvételű, a nézőket szembesíteni akarja a problémával. Egyértelműen az érzelmekre hat a videó, ezt egészíti ki a végén megfogalmazott kérdés, amely a fiatal fiúkat és férfiakat szólítja meg.

A szerepek a felvételen világosan meghatározhatók, megjelenik az áldozat, az elkövető, valamint az üvegfal mögötti fiú személyében a segítő is. Az áldozatnak passzív szerepe van, ő áll a dráma középpontjában, hiszen vele szemben követnek el erőszakot. A felelősség nem merül fel vele kapcsolatban, hiszen egyértelműen tiltakozik, és minden mozdulatával erre utal, azonban a videofelvétel utolsó jelenetében már csak halkán sír, és arcát elfordítva tűri, ami vele történik, ami még nagyobb szimpátiát és együttérzést válthat ki a nézőkből. Az elkövető az ellenség a történetben, agresszív, felelőtlen, érzéketlen és önző jellem, jövőbeni önmaga, a segítő nem képes felvenni vele a harcot.

A negyedik elemzett videoklip az indiai *„Rape: It's Your Fault”* cselekménye a legkevésbé összefüggő a mintában szereplők között. Mivel a humoros felvételek műfajába tartozik, ezért laza a történet szerkezete, és inkább az abszurd humoron van a hangsúly. A film elején egy mosolygó nő szólítja meg a nézőket a kamerához fordulva, és teszi fel a kérdést: *„hölgyeim, önök azt hiszik, hogy a nemi erőszakot olyan férfiak teszik, akik az irányításra vágnak?”* Majd később megválaszolja a retorikai kérdést azzal, hogy a nőket nem kell embernek tekinteni, és vidám arccal kijelenti, hogy a nemi erőszak a nők hibája. Ezt követően különböző öltözékeket – kezdetben hétköznapi ruhákat, majd végül már például szkaferandert is – viselve mutatja be, hogy mivel provokálják a nők a férfiakat. Hangsúlyozza, hogy nem a férfi a hibás, hiszen a nő ad neki okot az erőszakos közeledésre. A felvételen megszólaló másik nő szerint, ha egy férj követ el szexuális erőszakot a felesége ellen, az nem büntetendő. Felsorolják például az indiai filmeket és a mobiltelefonokat, amelyek szintén a nemi erőszak okaként határozhatók meg, majd a rendőri eljárást is bemutatják, ugyancsak gúnyosan, megjelenítve az összes negatív velejáróját annak, ha egy nő a hatóságokhoz fordul segítségért. A cselekmény előrehaladtával egyre több sérülés látható a filmen beszélő két nő arcán és testén, ezzel is megjelenítve az átélt erőszakot. Az utolsó jelenetben különböző korú és kinézetű indiai nők mondják el ugyanazt a mondatot a kamerába nézve: *„az én hibám”*. Végül felvillan a tényleges üzenet egy feliraton: *„ne az áldozatot hibáztasd”*.

Az elbeszélés stílusa látszólag könnyed, a tényleges közléseket mind mosolygva, kedvesen mondják el a szereplők, azonban a mögöttes tartalom pont ezáltal válik hangsúlyosabbá, hiszen az az elmondottak teljes ellentétét mutatja. A végkövetkeztetést a néző önállóan alkotja meg. Az áldozat hibáztatásának nézetét abszurd humorról próbálja eloszlatni a készítő, a nézők figyelmét az ellentétes közléssel folyamatosan fenntartva. A teljesen légből kapott indokokon kívül, azonban a valós problémákra is utalnak a videoklipben, így a házasság felmentő szerepére és a hatóságok ellenséges magatartására.

A felvételen az áldozatok a főszereplők, és azáltal válnak igazán áldozattá, hogy minden felelősséget rájuk próbálnak hárítani. A videó mögöttes tartalma alapján pont azt tudjuk meg, hogy nem az áldozatok a hibásak, hanem az elkövetők és a közvélemény, amely negatív sztereotípiákat kapcsol hozzájuk. A segítő szerepét a rendőrség tölthetné be, ám a filmen bemutatott rendőr attitűdjé is erősen negatív az áldozatokkal szemben.

Az elemzett videofelvételek történetei alapján azonosíthatók a vizsgálati kategória kódjai, különös tekintettel a kutatás elején megfogalmazott kérdésekre. Az első szempont, vagyis a cselekmény felépítése alapján, a magyar és az indiai kisfilm inkább lineáris, néhány ugrással tűzdelve, a skót videoklip egy eseményt és annak előzményét, a brit pedig annak következményét mutatja be. Az előbbiekre jellemző lineáris felépítést az indokolja, hogy ezeken a felvételeken a feszültség folyamatosan fokozódik, és a végén éri el csúcspontját, a néző pedig ezután értelmezi a látot-

takat, és foglalja össze saját maga számára a jelentést. A skót és a brit felvétel kisebb értelmezési teret hagy a nézőnek, mivel ezek konkrét üzenettel bírnak, amelyet vagy a főszereplő mond ki, vagy a film végén feliratozva láthatunk.

Az áldozatok magatartása és tulajdonságai szintén eltérnek a videofelvételeken. Egyedül a brit kampányban láthatjuk, ahogy tiltakozóan és elutasítóan viselkedik a lány a barátjával szemben, amikor az erőszakoskodni kezd vele, a magyar és az indiai kisfilmben erre csak következtetni tudunk az áldozatok testén és ruháján látható sérülésekből. A skót kampányban megjelenített nő, vagyis a potenciális áldozat viselkedése ugyanúgy közvetlen, akár kihívónak vagy felelőtlennek is tűnhet, ahogy a magyar videoklip szereplőié, azonban ebben ennek ellenére sem jelenik meg hibás, vétkes félként, hiszen az üzenet szerint mindegy, mit és hogyan tesz, nem az övé a felelősség, hanem mindig az elkövetőé. Ugyanezt mutatja a brit és az indiai felvétel is, bár az utóbbi esetében ez csak a jelentéstársításon keresztül tudatosul a nézőben. A magyar film nagyobb felelősséget tulajdonít az áldozatnak, hiszen a három barátnő provokatív viselkedésének egyik lehetséges következménye az ellenük elkövetett szexuális erőszak, bár lényeges különbség, hogy ebben az alkotásban egy harmadik szerep is megrajzolódik, amikor a két lány, aki magára hagyja ittas harmadik társát, szintén felelőtlenül és hibásan dönt.

A sztereotípiák káros hatása kifejezetten hangsúlyos a skót és az indiai videofelvételen, hiszen ezek üzenete is leginkább ehhez köthető, de közvetve a brit kampányban is megjelenik ez a problémakör, mivel abban a párhuzamosan belüli elvárásokhoz kapcsolódó téves mítoszokat akarják eloszlatni a célcsoport tagjaiban. A magyar videoklip azonban a cselekmény és az elbeszélte történet alapján pont ezeket a sztereotípiákat erősíti meg azzal, hogy a lehetséges áldozatokat felelőtlennek és hibásnak mutatja.

3.4.2. Nonverbális elemek, vizuális kommunikáció

Az előbbieken tárgyalt cselekmény és történet nem olvadt volna össze teljessé akkor, ha mindehhez a képi világ nem illeszkedik. Egy jól megválasztott színvilág vagy képi szimbólum sok esetben nagyobb jelentéstartalommal bír, mintha szóban szeretnénk leírni valamilyen eseményt. A vizuális kommunikáció vizsgálati kategóriájában elemeztem az alkotások teljes képi világát, így a színválasztást, a perspektívát, a felvételek élességét, a cselekmény háttérét, a dinamikusságot és a figyelem irányítását célzó eszközöket. Szintén ezekhez a kategóriákhoz soroltam a szereplők testbeszédét, és minden, a cselekmény szempontjából lényeges, de nem szóbeli közlést.

A magyar rendőrségi kisfilm képi világa dinamikusnak nevezhető, mivel gyakoriak a vágások, illetve az egyes beállításoknál mind vízszintes irányba, mind pedig a szereplőket követve elmozdul a kamera. A film a perspektíva szempontjából is változatos, alsó, oldalsó és felső felvételeket egyaránt látunk. Jellemző a videofelvétel egészére, hogy a lányok arcát és testrészeit közelről veszi a kamera, ezáltal közelebb hozva a nézőhöz az eseményeket. Külön egységet képez a film elején lévő, a cselekményhez szorosan nem kapcsolódó jelenet is, amelyben a lányokat lassított felvételen, hajukat szélgéppel vagy ventilátorral fújva láthatjuk. A lányok mindössze egy-egy mozdulatot tesznek, majd villanásszerűen átvált a kép egy másik barátnőre, amitől a lassítás ellenére is dinamikus marad a film. Ahogy a történet elemzése során említettem, a kisfilmben minden mozdulatuk és gesztusuk a szexualitáshoz köthető, ami olykor öncélúnak is tűnhet – például az előbbi jelenetben egyikük egy üveg nyakát nyalogatja, a másik lány pedig egy óriási hamburgerbe harap bele, közben végig a kamerába nézve.

A szórakozóhelyen játszódó jelenetek színvilága sötétebb, a kép elmosódottabb és fülledt hangulatot áraszt. Itt egy idegen, bulizó lány méregeti megvető pillantásokkal a lányokat, utalva ezzel a társadalmi elvárásokra, anélkül hogy ezt konkrétan kimondanák a filmben. A szórakozóhely előtt az elkövetőt mutatva a kép fokozatosan élesedik, a férfi szemeit nem láthatjuk, ezáltal is fokozódik a feszültség, titokzatosnak, gyanúsnak látjuk őt. Amikor a megerőszkolt lányt mutatják, széttépett ruhái és elkenődött sminkje kifejezetten hangsúlyosan jelennek meg, ezzel az erőszakra utalva. Az utolsó jelenetben a kép keretezése is megváltozik, a felvétel széleit elstétítve látjuk, ami a szereplőre irányítja a figyelmet, a sokkoló kompozícióval pedig a nézők érzelmeire hat.

A skót alkotás kevésbé dinamikus, ritkábbak a vágások, a felvétel végig a szereplőkre irányítja a figyelmet, akiket vagy teljes testükkel, vagy deréktól, mellkastól fölfelé látunk. A kamera csak az áldozat hibáztatásának szimbólumaként is felfogható flitteres szoknyára közelít rá két alkalommal, ezzel is befolyásolva a nézőket. Színvilága illeszkedik a klasszikus televíziós reklámokéhoz, az éles kép és a szemnek kényelmes vágások miatt, szinte bármilyen terméket reklámozhatna a társadalmi marketing által javasolt felfogásváltozás helyett. Az utolsó jelenet háttere szintén a flitteres szoknya, az anyag mintázata előtt jelenik meg a felirat, amely kevésbé észrevehetően ugyan, de szintén az átadni kívánt üzenetet támogatja.

A magyar videofilmellentétben, itt a párbeszédnek fontos szerepe van, azonban ezeket nem verbális kommunikáció kíséri. A nőt méregető férfi véleménye akkor is világosan kirajzolódna, ha a néző számára ismeretlen nyelven beszélne, mivel tekintetével és mimikájával egyértelműen kinyilvánítja, hogy szexuális kontextusban beszél róla. Az eladónő mosolya, félre döntött feje és sűrű bólogatása kontrasztot képez azzal, ahogyan hasonló helyzetben egy ilyen kérdésre valószínűleg reagálna, ami tovább vezeti a nézőt ahhoz a felismeréshez, hogy az áldozat hibáztatása abszurd és téves vélekedés.

A brit kisfilmben a szoba megvilágítása és a homályos kép kezdetben meghitt hangulatot áraszt, azonban miután a fiú erőszakoskodni kezd a lánnyal, a hangulat átalakul, és inkább nyomasztóvá válik. Az üvegfal, ami mögül a fiú mint jövőbeni önmaga, figyeli az eseményt, az erőszak visszafordíthatatlanságát szimbolizálja, arra utal, hogy utólag sem a lánynak okozott fájdalmat, sem a büntetendő tettet nem lehet eltörölni, bármennyire hangosan tiltakozik, és bármennyire is megbánta a tettet.

Fontos elem, hogy magát az erőszakot nem látjuk, csak a két fiatal arcát veszi a kamera, amely annak az eszköze, hogy a nézőket az érzelmeiken keresztül befolyásolja. A lány csak egy ideig tiltakozik mozdulataival, utána beletörődik a sorsába, ahogy az üvegfal mögötti fiú is mozdulatlanul válik egy idő után. A vágások is ehhez illeszkednek, az erőszak kezdetéig dinamikus a képi világ, onnantól viszont hosszabb ideig veszik a cselekményt az egyes beállításokból, ami szintén a végzet, a drámai konfliktus beteljesedését mutatja.

Az indiai kisfilm cselekménye az utolsó jelenetet leszámítva ugyanazon fehér háttér előtt történik. Az összes szereplőt zemből veszi a kamera, a beállítás végig statikus, egyedül a fókusz változik: vannak egész alakos és közeli felvételek is a filmben. A kép végig éles, a videofelvétel, stílusa alapján, leginkább az informatív vagy magyarázó célú filmek közé sorolható. Ehhez illeszkedik a szereplők mimikája és gesztikulációja is, amelyek inkább mesterkéltnek, kimértnek tűnnek, és mivel tudatában vannak, hogy kamerával veszik őket, végig a nézőkhöz beszélnek.

A sebek és kötések a két nő testén egyértelműen utalnak arra, hogy erőszakosan bántak velük, a film vége felé haladva a sebek egyre nagyobbak és súlyosabbak, ami a kilátástalanságot jelzi. Az utolsó jelenetben mutatott indiai lányok és nők sok-

félesége azt szimbolizálja, hogy az erőszak bárkivel megtörténhet, az üzenetet pedig úgy viszik közelebb a nézőhöz, hogy a nők arcát egészen közelről láttatják.

A vizuális kommunikáció alapján is éles különbségek fedezhetők fel a videoklipek között. A fő eltérést a képi világ stílusa és az ahhoz társított jelentések kapcsolata mutatja, hiszen bizonyos jellemzőkhöz tudattalanul bizonyos elvárásokat társíthatunk a tartalomra nézve. A magyar videofilm a fiatalos színvilággal és a sok vágással egyértelműen jelzi, hogy a fiatalokat akarja megszólítani, és célja, hogy felkeltse és végig megtartsa a figyelmüket. A skót alkotás inkább szimbolikájával utal az abban felvetett problematikára, egészen addig egy hagyományos reklámnak tűnik, amíg nem látjuk az előzményeket, illetve nem értettük meg a kettő közti összefüggést. A brit felvételen a fiatalok érzelmeire próbálnak hatni, a teljes cselekmény és a képi világ ennek van alárendelve. Az indiai videó a humoron túlmutatva kevésbé nyíltan ugyan, de mégis egyértelműen juttatja el az üzenetét a nézőkhöz, szintén a szimbólumokat és a kulturális utalásokat felhasználva, a figyelmet pedig azzal tartja fent, hogy a szereplők folyamatosan a kamerába nézve beszélnek, ezzel oktató jelleget adva a kisfilmnek.

3.4.3. Verbális elemek és a videofelvétel hangjai

A képi elemek után fontos külön analizálni az alkotásokban elhangzó párbeszédet, valamint ha van, akkor a háttérzenét és az egyéb, jelentéssel bíró hangokat. Ezek szintén megerősíthetik az üzenetet, illetve jóval direktebb közléssel bírnak, mint a vizuális jegyek.

A Baranya megyei rendőrség által készített videofilm a szöveg tekintetében egészen speciális, mivel a kisfilmben nem halljuk a szereplők hangját, nincsenek párbeszédok, és külső narráció sincs.¹²⁰ Így hallásunkra csak a zene hat, amely azonban a kisfilm legelső és legutolsó másodperceit leszámítva végig szól a háttérben. A zenét az egyik lány indítja el egy jelenetben, annak elektronikus hangzásvilága illeszkedik a fiatal célcsoport ízléséhez, bár egy idő után monotonná válhat. Akkor halkul el, amikor a lányok elhagyják a szórakozóhelyet, ezzel is utalva arra, hogy ekkor ér csúcsára a történet. Az utolsó drámai hatású jelenet alatt csak halk, zongorán játszott dallamot hall a néző.

A Rape Crisis Scotland kisfilmjének értelmezéséhez feltétlenül szükséges a szöveg, hiszen a történet alapja az italozó férfi kijelentése a nőről, amely magyar fordításban „ő kéri”. A szexuális erőszak kifejezés konkrétan nem hangzik el, mégis egyértelmű, hogy mire értette, amit mondott. A történetben az elhallgatásnak is szerepe van, hiszen a felvétel arra utal, hogy hiába nem mondja ki valaki hangosan, miszerint az áldozatot hibáztatja, ha a gondolatban mégis így tesz. A „*mintha*” szó a film végén összegzi az üzenetet, amelyet egy férfi narrátor külön el is mond a videoklip végén: „*Senki sem kéri, hogy megerőszakolják. Soha*”.

A Home Office kisfilmjének hangzásvilága ugyanúgy épül fel, ahogy a cselekmény: míg kezdetben halljuk a többi szobából beszűrődő zajt, addig a konfliktus után ezek elhalkulnak, ahogyan a lány is magára marad, segítség nélkül a szobában. A párbeszédnek annyi a szerepe, hogy felhívja a figyelmet a konfliktusra, vagyis hogy a lány vissza szeretne menni a többiek közé, a fiú viszont ezt meg sem hallja, és csak annyit reagál a lány tiltakozására, hogy a lány hagyja abba a siránkozást. Ekkor távolról, fojtottan halljuk a fiú jövőbeli énjének tiltakozását – „*csak állj le*”

¹²⁰ Kivéve a film háromrészes változatát, ahol minden rész végén elhangzik egyfajta tanulságlevonás, valamint az inkriminált szlogen (a szerkesztő megjegyzése).

–, ám ezt ő már nem hallja meg. Az üzenetet itt is a felirat tudatosítja a film végén a nézőkben.

Az All India Bakchod csapat tagjai sem választottak hangsúlyos zenei aláfestést a videofelvételükhöz, mindössze egy halk, néhány hangból álló dallam szól a háttérben. A kisfilm stílusbeli sajátosságaiból fakad, hogy itt hangzik el a legtöbb beszéd, amikor a két főszereplő nő a nézőket próbálja meggyőzni. Az állításukat, amely úgy hangzik: „*Nemi erőszak, a Te hibád*”, számos érveléssel próbálják alátámasztani, ezek egyre abszurdabbá válnak. Végig lekezelően, degradálva beszélnek a nőkről, és a címben szereplő állítást többször is megismétlik, ahogyan egy oktatófilmben is tenéik. A film végén megszólaltatott nők mind ugyanazt ismétlik „*az én hibám*”, ezzel szintén a mögöttes üzenetet közvetítve.

A verbális kommunikáció szerepe a skót és az indiai alkotásokba a legjelentősebb, ezeknél inkább a szóbeli közlés dominál a vizuálissal szemben. A magyar és a brit film esetében a képekből és az események kontextusából a párbeszéd nélkül is megérthetjük a történetet. A zene szerepe az általam vizsgált felvételekben elhanyagolható, leginkább aláfestésként szolgál a képekhez. Fontos azonban, hogy mindegyik videoklip végén olvasható egy néhány szóból álló üzenet, amely a mondanivalót foglalja össze és tudatosítja azt a nézőkben.

3.4.4. Az üzenet

A magyar kisfilm üzenete elég távan értelmezhető, amelyet a történet felépítése is tovább differenciál. Az egyértelmű szexuális utalások a lányok esetében erősíthetik a nők el tárgyiasítását, és a negatív jellemábrázolás az áldozat hibáztatását eredményezheti. Valójában nem tisztázódik a néző számára, hogy ki a tényleges felelős, vagyis „*ki tehet róla*”, mivel a potenciális áldozatok, a kívülállók, és részben az elkövetők felelőssége is felvetődhet. Az üzenet nem összefüggő, mintha túl sok területet próbáltak volna érinteni a készítők az alkohol, a kihívó öltözet, a barátnők szerepe és a laza erkölcsi normák bemutatásával.

A skót kampány esetében csak a film végére áll össze az üzenet, vagyis hogy az áldozat hibáztatása kerülendő gondolkodásmód, azonban ezt a főszereplő, a felirat, és a narrátor is támogatja, így ezek mégis zárt értelmezési keretet alkotnak a tanulásnak. A történet másik üzenete az, hogy egyénileg, saját értékrendünk felülvizsgálatával tudjuk csak megváltoztatni a közvéleményt, és önmagában az, hogy ha nem mondunk ki nyíltan valamit, az nem jelenti azt, hogy az nem is létezik és nem káros a társadalom egészére nézve.

A fiatalokat megszólító brit kampány céljai a párkapcsolaton belüli normák átadása, valamint a tudatos hozzáállásra és felelősségteljes viselkedésre való nevelés voltak, amelyekhez az üzenet is kapcsolódik. A videofelvétel azt üzeni, hogy egy más tiszteletben tartása és az erőszak elutasítása a követendő példa, mivel ellenkező esetben fájdalmat okozunk, valamint bűnössé válunk, amely következmények pedig visszafordíthatatlanok.

Az indiai alkotás speciális az üzenet szempontjából, mivel abban a közölt és a mögöttes tartalom elválik egymástól, amely néhány nézőt össze is zavarhat. Akiknek kevésbé fejlettek a szövegértési készségeik, vagy akik nem várják ki, esetleg nem olvassák el a videofilm végén a feliratot, azok felháborodhatnak, és pont az ellenkezőjét érthetik a tényleges üzenetnek. Szintén problémát okozhat a számos kulturális utalás is, amely egyrészt az Indián kívül élők megértését nehezíti – egyes helyi kifejezések jelentését én sem ismertem –, másrészt a társadalomkritikus hozzáállás egyes helyi nézőkben is visszatetszést kelthet.

3.4.5. Kapcsolat a statisztikákhoz

Kutatásomban arra is kerestem a választ, hogy a mintában szereplő kisfilmekben elmesélt történet és az általuk átadott üzenet, mennyiben illeszkedik a valósághoz. A bűnügyi statisztikák és egyéb szekunder adatok alapján, az előző fejezetben már összefoglaltam a legfontosabb jellemzőit a nemi erőszaknak mint bűncselekménynek, valamint a kulturális és társadalmi beágyazottságára vonatkozóan is ismertettem néhány tanulmányt.

A felvételeken megjelenített áldozatok kora és neme az összes videoklipben megfelel a statisztikákból megismert adatoknak. Az indiai film külön bemutatja a kisebb arányban ugyan, de szintén potenciális áldozatnak számító 50 évnél idősebb korosztályt is, a többi videofelvételen bemutatott nők mind a 14-30 éves korosztályba tartoznak, akik a legnagyobb hányadban válnak szexuális erőszak áldozatává országtól függetlenül. Az elkövetőt részletesebben csak a brit kisfilmben ismerjük meg, ebben a fiú megfelel a bűnügyi statisztikák alapján beazonosítható, legáltalánosabb elkövetői profilnak. Ebben az alkotásban az áldozat és az elkövető között már kialakult ismertségi kapcsolat van, amely szintén illeszkedik a szekunder eredményekhez, illetve az indiai kisfilmben is találunk a házasságon belül elkövetett erőszakra vonatkozó utalást. A skót és a magyar videofilmek esetében a potenciális elkövetők idegenek a nők számára, annak ellenére, hogy ez kevésbé jellemző a valódi bűncselekményekre.

A kisfilmek a helyszíneik alapján sem felelnek meg mind a szekunder kutatás eredményeinek. Az indiai, amely cselekményének nincsen konkrét helyszíne, valamint a brit (amelyben feltételezhetően magánlakásban történik az erőszak), még viszonylag illeszkedik a valósághoz, ám a skót és a magyar filmek e tekintetben a kevésbé jellemző elkövetési helyet ábrázolják azzal, hogy szórakozóhelyekhez és közterülethez kötik az erőszakot.

A sztereotípiákról már többször esett szó a dolgozatban, ezek sajnos ugyanúgy megjelennek a valóságban, ahogyan a videofelvételeken bemutatott jelenetekben is felbukkannak. Összességében elmondható, hogy minden jellemzőt figyelembe véve, csak a Home Office alkotása mutatja be a statisztikák alapján „tipikus” nemi erőszakot, pedig ha a megelőzés és az áldozatok védelme a kampányok célja, akkor érdemesebb lenne a nézők figyelmét a valódi veszélyekre felhívni, ezzel is gyengítve a sztereotípiák elterjedtségét.

4. SZUBJEKTÍV VÉLEMÉNY A TÉMÁVAL KAPCSOLATBAN

Ahhoz, hogy az általam végzett kutatás eredményeit megfelelően értelmezze az olvasó, fontosnak tartottam, hogy ismertessem a témával kapcsolatos szubjektív véleményemet is. A tartomelemzés során a lehető legobjektívebben próbáltam vizsgálni a videofilmeket, végig tartva az elvárt kutatói távolságot, azonban saját véleményem tudattalanul is hatással lehetett a befogadói folyamatra, ezért ezt az alábbiakban röviden összefoglaltam.

Mivel Pécssett nőttek fel, az ott történt esetek különösen érzékenyen érintettek. Fontos számomra, hogy szülővárosom minél biztonságosabb és élhetőbb legyen, ezért a rendőrség kampányát alapvetően jó kezdeményezésnek tartom, azonban a megvalósítást nem tartom szerencsésnek. Egy olyan országban, ahol a közvéleményt ilyen nagymértékben befolyásolja az áldozatok hibáztatása, egy félreérthető kampány több kárt okozhat a társadalom számára, mint amennyit segít azzal, hogy ráirányítja a figyelmet a problémára.

A nemierőszak-ellenes küzdelemben véleményem szerint fontos lenne, hogy az egymásra mutogatás és a felelősség eltolása helyett kialakuljon az összefogás a különböző civil és állami szervezetek, valamint a médiában dolgozó szakemberek között. Egy ilyen komplex, sok területet érintő problémára csak egy átfogó, kellő szakértelemmel összeállított, és a lehető legtöbb szempontra kiterjedő terv jelentene megoldást.

Szintén téves hozzáállásnak tartom azt, hogy aki szexuális erőszakkal, zaklatással, fizetésbeli különbségekkel vagy bármilyen nemi egyenlőtlenséggel kapcsolatos kutatást folytat, és maga is nő, az kizárólag elfogult feminista lehet, és csupán saját sérelmeit próbálja kivetíteni a társadalom egészére. Ez nemcsak megalapozatlan és rendkívül szexista hozzáállás, de az esélyegyenlőség és egyenjogúság megvalósítását is akadályozza azzal, hogy degradálja a kutatónőket és az ilyen típusú kutatások eredményeit. Sajnos, a tudományos életben és a politikai döntéshozók körében is sokan vélekednek így, ami méltatlan helyzetet teremt.

Mivel aktuális, sok embert érint és közvetett problémákat is okoz a nemi erőszak Magyarországon, de ennek ellenére csak kevés ilyen témájú állami finanszírozású kutatás van, ezért akár egy egyetemi dolgozat is segíthet abban, hogy megoldást találjunk. Véleményem szerint, minden olyan kezdeményezést, amely a problémára keres megoldást, fel kellene karolnia a marketingszakembereknek is, hogy az ilyen kampányok határfoka nagyobb legyen, és kevesebb olyan elvétett film készüljön, mint a pécsi rendőrségé.¹²¹

5. ÖSSZEGZÉS

Első kiinduló kérdésem az volt, hogy milyen megközelítéseket alkalmaznak a kampányok készítői a nemi erőszak elleni küzdelemben: mit, hogyan, kinek és mennyire sikeresen kommunikálnak. Általánosságban elmondható, a felvételek választott stílusa attól függ, hogy mi jellemzi a célcsoportot, illetve, hogy mi a készítők célja. A videoklipek célcsoportjába többnyire a fiatalabb korosztály tagjai sorolhatók, a férfiak esetében a megelőzés a cél, a nőkben tudatosítani próbálják az őket fenyegető veszélyt. A megelőzés témájához komolyabb stílus társul, mint a nők védelméhez. Az üzenet átadásának módja változó, nem határozható meg egyetlen ajánlott módszer, hiszen annak ellenére, hogy mennyire érzékeny és kényes téma a nemi erőszak, láthatjuk, hogy a humor is egy lehetséges eszköz arra, hogy felkeltsük a célcsoport tagjainak figyelmét. A fiatalabb korosztály nyitottabb hozzáállása miatt befogadó lehet a nem szokványos módon átadott üzenetekre is, de ehhez szükséges, hogy az általuk követett csatornákon szóljunk hozzájuk, valamint hogy ne vesszen el az üzenetünk a csatorna kommunikációs zajában.

A brit kisfilm felel meg leginkább a valóságnak, a statisztikák alapján ez fedti le a bűncselekmények legnagyobb hányadát a cselekményével. A tipikus elkövető, a tipikus helyszín és a tipikus áldozat mind megjelenik a történetben, ezáltal a valós veszélyeket tudatosítja a fiatalokban. A történetmesélés stílusa miatt is ez nevezhető a legjobban megtervezett, leginkább hatékony kampánynak, mivel a drámai elbeszélésmóddal erős érzelmeket válthat ki a nézőkben, és az átadni kívánt üzenetet ezáltal viszi közel hozzájuk.

A legkevésbé sikeres a magyar videofelvétel. A tartalomelemzés során bebizonyosodott, hogy az elkövető és az áldozat szerepe ebben van a legkevésbé kidolgozva, és túl sok egyéb inger éri a nézőt, amely összezavarhatja az értelmezést. A

¹²¹ Mint ismeretes, a bűnmegelőzési videoklipet a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság „rendelte meg” (a szerkesztő megjegyzése).

film az alkoholfogyasztáshoz túlzottan nagy jelentőséget társít, valamint az üzenet szempontjából elhanyagolható szerepű erotikus képsorok aránytalanul nagy hangsúlyt kapnak a történetben. A sexualitás megjelenítésével az erkölcsösebb, visszafogottabb viselkedést próbálják népszerűsíteni, azonban ez azt is eredményezi, hogy a nőket hibáztató nézetek is erősödnek a fiatalok körében.

Kérdésem volt továbbá az, hogy vajon az áldozat, vagy az elkövető áll-e a történetek középpontjában? Erre nem kaptam egyértelmű választ. A brit videoklipben az elkövető a főszereplő, az indiai videóban az áldozatok, a magyar és a skót esetében pedig a potenciális áldozatok köré épül fel a cselekmény. Ez nem áll összefüggésben sem az üzenettel, sem a stílussal, így nem vonhatunk le belőle lényeges következtetéseket. Érdekes volt viszont az, hogy egyetlen olyan alkotást sem találtam, amely a nőket abban segítené, hogy ha áldozatokká válnak, akkor kihez fordulhatnak, és mikre kell felkészülniük, annak ellenére, hogy a statisztikák is azt mutatják: nagyon nagy a látens (vagyis hatóságok elé nem kerülő) bűncselekmények száma, amelyen fontos lenne változtatni. Szükséges lenne visszaállítani a jogba és a rendőrség intézményébe vetett hitet, ehhez azonban önmagában nem elegendő a hatékony társadalmi marketing. Nem elég azt kommunikálni a kampányok során, hogy a rendőrség célja az áldozatok segítése, a bíróság pedig elítéli az elkövetőket, ha ez a valóságban nem igaz. Ehhez tényleges változás szükséges, amelyet az emberek saját magukon, ismerőseiken vagy a médiában bemutatott eseteken keresztül is megtapasztalnak.

Az elemzés során világossá vált, hogy az összes elemzett országban a kultúra mélyén gyökerezik az áldozat hibáztatása – foglalkozásra, nemre vagy végzettségre való tekintet nélkül bárki gondolkozhat így. Kultúrákon ível át az a káros vélekedés, hogy a nők feltűnő öltözetükkel és viselkedésükkel provokálják a férfiakat, amelyet azonban egy kutatás sem bizonyított, és amely a modern jogi környezetben nem jelenthet felmentést egy ilyen súlyos bűncselekmény alól. A sztereotípiákat tehát érdemes figyelembe venni a társadalmi marketing ilyen témájú kampányainak készítésekor, mivel azok alapjaiban határozzák meg a befogadók hozzáállását az üzenethez.

A későbbiekben fontos lenne az egyéb csatornákon megjelenő kampányokat is elemezni, így például a plakátokat, újságcikkeket és a nemierőszak-ellenes témájú eseményeket is, mivel ezeknek egészen más sajátosságaik vannak, mint az online videofilmeknek, és bizonyos marketingcélokra sokkal alkalmasabbak. Amennyiben nem a vizsgált csatornák számát növelnénk, hanem a mintába kerülő országokét, akkor részletesebb nemzetközi összehasonlítást kapnánk, amelyből a kulturális és társadalmi sajátosságokra vonatkozóan is többet tudnánk meg. Érdekes lenne egy amerikai, egy afrikai, esetleg egy ausztrál felvételt is elemezni, hogy a különböző földrészek jellemzőit is össze tudjuk hasonlítani, de szintén hasznos eredményekkel szolgálna, ha például csak Európát állítanánk a fókuszba, viszont azon belül minél több, eltérő kultúrájú és gazdasági fejlettségű ország kampányait elemeznénk. A fogyasztói magatartást és a filmek társadalomra gyakorolt hatását részletesebben megismerhetnénk, ha az elemzett videofelvételekhez kapcsolódó kommenteket, internetes portálokon megjelent kritikákat, blogbejegyzéseket és egyéb reakciókat egy külön kutatás részeként elemeznénk. Sajnos, a dolgozat terjedelme nem engedte meg az előbb említett témakörök vizsgálatát, de a mostani eredményeket egy későbbi vizsgálattal összekapcsolva számos egyéb következtetést lehetne levonni.

6. FELHASZNÁLT IRODALOM

6.1. Könyvek

1. Bergström, Bo (2009): *Bevezetés a vizuális kommunikációba*. Scholar, Budapest
2. Donovan, Rob és Henley, Nadine (2010): *Principles and Practice of Social Marketing: an international perspective*. Cambridge Univ. Press, Cambridge
3. Forgács Attila – Kovács Zoltán – Bodnár Éva – Sass Judit (2009): *Alkalmazott pszichológia*. Oktatási segédanyag, Budapesti Corvinus Egyetem
4. Hofmeister-Tóth Ágnes (2003): *Fogyasztói magatartás*. Aula Kiadó, Budapest
5. Kotler, Philip (2003): *Marketing Insights from A to Z: 80 Concepts Every Manager Needs To Know*. Ebook, John Wiley & Sons
6. Kotler, Philip és Lee, Nancy R. (2008): *Social Marketing: Influencing Behaviors for Good – 3rd ed.* SAGE, Los Angeles
7. Krippendorff, Klaus (1995): *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Balassi Kiadó, Budapest
8. McGuire, William J. (2001): *Makacs nézetek és a meggyőzés dinamikája*. Osiris, Budapest
9. Pease, Allen és Pease, Barbara (2013): *A testbeszéd enciklopédiája*. Park, Budapest
10. Propp, Vlagyimir Jakovlevics (2005): *A mese morfológiája*. Osiris, Budapest
11. Weinreich, Nedra Kline (2011): *Hands-On Social Marketing: A Step-by-Step Guide to Designing Change for Good – 2nd ed.* SAGE, Los Angeles
12. Zentai István (2004): *A meggyőzés útjai: A mindennapi élet meggyőzés-pszichológiája*. Neumann Kht., Budapest

6.2. Folyóiratok, tanulmányok

1. Balogh Lídia, Kassa Nóra és Sinkó Zsófia (2011, szerk): *Nők mint az erőszak áldozatai a médiában: Álláspontok és esettanulmányok*. MONA, Budapest
2. Kotler, Philip és Zaltman, Gerald (1971): *Social Marketing: An Approach to Planned Social Change*. *Journal of Marketing*, 35. sz.
3. Lovett, Jo és Kelly, Liz (2009): *Different systems, similar outcomes? Tracking attrition in reported rape cases across Europe*. CWASU London Metropolitan University, London
4. Mezey Barna (1998): *Büntetőjog és szexualitás Magyarországon. A nemi bűncselekmények megítélésének változásai (16–19. század)*. *Rubicon*, 8. 6. sz.
5. Szomora Zsolt (2013): *Megjegyzések az új Büntető Törvénykönyv nemi bűncselekményekről szóló XIX. Fejezetéhez*. *Magyar Jog*. 60. 11. sz.

6.3. Internetes hivatkozások

1. All India Bakchod (2015): *About Us*. <http://allindiabakchod.in/about-us/>
2. Amnesty International (2012): *Meg nem hallott segélykiáltások*. Digitális Újrakiadás. http://www.amnesty.hu/data/file/526-meg_nem_hallott_segelykialtasok_jelentes.pdf?version=1412429919

3. Balogh Lídia (2012): *A média lehetőségei a szexuális erőszakkal kapcsolatos társadalmi tudatosság növelésére: elvek és módszerek*. Prezentáció, Keret Koalíció. http://mona-alapitvany.hu/wp-content/uploads/2012/12/KERET-Media_BL.pdf
4. Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság (2014): *Két közbiztonsági projekt egy helyszínen*. <http://www.police.hu/hirek-es-informaciok/bunmegelozes/aktualis/ket-kozbiztonsagi-projekt-egy-helyszinen>
5. Belügyminisztérium Koordinációs és Statisztikai Osztály és Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály (2013): *Tájékoztató a 2012. évi bűnözésről*. <http://www.mklu.hu/repository/mkudok5892.pdf>
6. Dr. Piskóti István (2012): *A társadalmi marketing paradigmái – elméleti-módszertani alapozó kutatás*. http://www.academia.edu/5048992/A_t%C3%A1rsadalmi_marketing_paradigm%C3%A1i_-_elm%C3%A9leti-m%C3%B3dszertani_alapoz%C3%B3_kutat%C3%A1s
7. FRA European Union Agency For Fundamental Rights (2014a): *Unió-szerte végzett felmérés a nőkkel szembeni erőszakról*. http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-factsheet_hu.pdf
8. FRA European Union Agency For Fundamental Rights (2014b): *A nők elleni erőszak: mindenhol, mindennap. Sajtóközlemény*. http://fra.europa.eu/sites/default/files/press-release-violence-against-women_hu.pdf
9. Home Office (2013): *Ending violence against women and girls in the UK*. <https://www.gov.uk/government/policies/ending-violence-against-women-and-girls-in-the-uk> (
10. Human Rights Watch (2012): *India: Rape Victim's Death Demands Action*. <http://www.hrw.org/news/2012/12/29/india-rape-victim-s-death-demands-action>
11. India Today (2014): *Statistics: 92 women raped in India every day, 4 in Delhi*. <http://indiatoday.intoday.in/story/india-rape-92-women-every-day-4-delhi-statistics/1/380956.html>
12. Jain, Bharti (2013): *Conviction rate fell from 41% to 24% in 12 years*. The Times of India. <http://timesofindia.indiatimes.com/city/delhi/Conviction-rate-fell-from-41-to-24-in-12-years/articleshow/22473030.cms?referral=PM>
13. Rape Crisis Scotland (2010): *Not Ever*. <http://www.rapecrisisscotland.org.uk/campaigns/not-ever/>
14. Tóth Olga (1998): *Erőszak a családban*. Társadalmi Tanulmányok 12. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a396.pdf> (2015. 03. 15.)
15. Women Against Violence Europe (2013): *Country Report 2013: Reality Check on European Services for Women and Children Survivors of Violence*. <http://www.wave-network.org/sites/default/files/WAVE%20Country%20Report%202013%20Final%20Version.pdf>

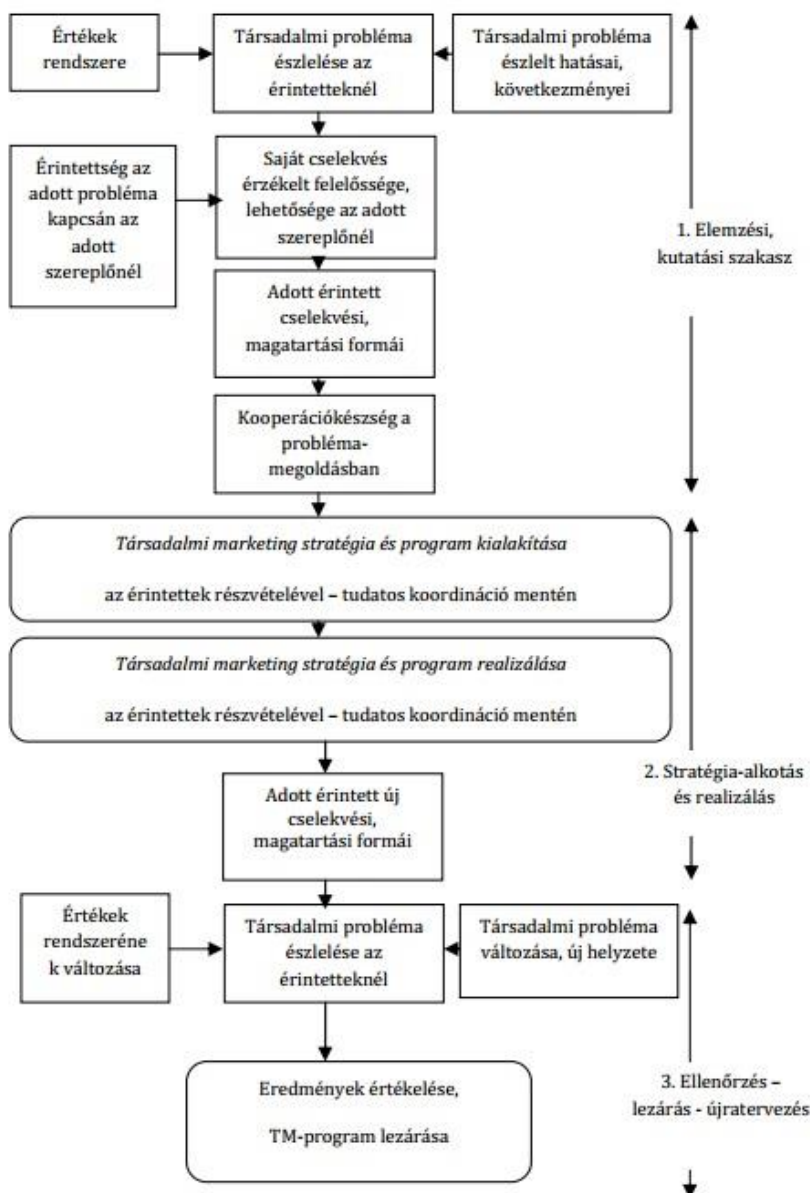
6.4. Elemzett videoklipek elérhetősége¹²²

1. *Not Ever* (2010): <https://www.youtube.com/watch?v=h95-IL3C-Z8>
2. *Rape: It's Your Fault* (2013):
https://www.youtube.com/watch?v=8hC0Ng_ajpY
3. *Tehetsz róla, tehetsz ellene!* (2014):
https://www.youtube.com/watch?v=rkV8M_767NU
4. *This Is Abuse* (2012): <https://www.youtube.com/watch?v=WIX9oREk8Fw>

¹²² A háromrészes, a részek végén kommentárral és jeltolmácsolással ellátott videoklipek az Index oldaláról tölthetők le: http://index.hu/belfold/2014/11/21/itt_vannak_a_rendorseg_uj_buliellenes_spotjai/ (2016. április 13.). Mérő Vera által forgatott, és az interneten közzétett „ellen videó”, a következő linkről kattintva érhető el: <https://www.youtube.com/watch?v=DDaHSUawyNk> (2016. április 13.). A videoklip címe: *Tehetünk róla, tehetünk ellene* (a szerkesztő megjegyzése).

7. MELLÉKLETEK

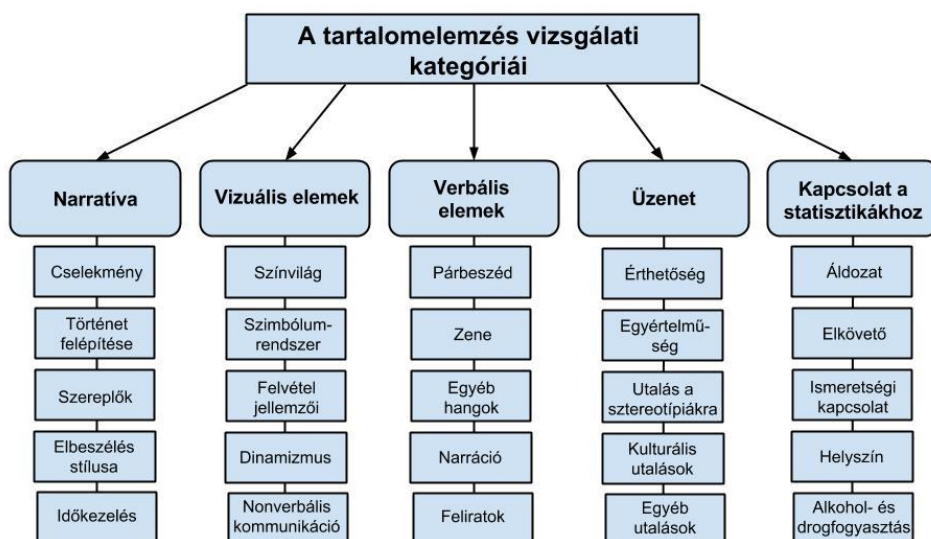
1. számú melléklet: Integrált társadalmi marketing – mint elemzési, döntési és végrehajtási folyamat (Forrás: Piskóti, 2012. 24. oldal.)

2. számú melléklet: Az elemzett videofelvételek legfontosabb jellemzői
(forrás: saját szerkesztés)

	Tehetsz róla, tehetsz ellene	Not Ever	This Is Abuse	Rape: It's Your Fault
Készítő/megbízó	Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság	Rape Crisis Scotland	Home Office	All India Bakchod
Ország	Magyarország	Skócia	Egyesült Királyság	India
Célcsoport	a pécsi nők	a skót lakosság	13–18 éves angol fiatalok	az indiai fiatalok
Kommunikációs cél	az egyéni felelősség tudatosítása, tájékoztatás a védekezés lehetőségeiről	az áldozathibáztatás sztereotípiájának eloszlátása	a párkapcsolati felelősség erősítése, fiatalok tájékoztatása	szórakoztatás, nézettség növelése, figyelemfelhívás a problémára
Finanszírozás	Nemzeti Bünmegelőzési Tanács	Skócia Kormánya	Egyesült Királyság költségvetése	saját tőke

3. számú melléklet: A tartalomelemzés vizsgálati kategóriái
(forrás: saját szerkesztés)

Dr. Petrétei Dávid¹²³

A helyszíni tevékenység akkreditálása

A modern jogállami büntető igazságszolgáltatás egyik legfontosabb alapja a megfelelő minőségű szakmai munka a múlt feltárásában, hogy a megismert múlt tényállásként lehetővé tegye a jogkérdések eldöntését. A kriminalisztika mint tudomány, illetve gyakorlati módszerek összessége ezt a megismerési célt szolgálja. Részterülete, a krimináltechnika vagy bűnügyi technika, a nyomozás és a természettudományok kapcsolata,¹²⁴ ami helyszíni nyomkutatásra és laboratóriumi tevékenységre osztható.¹²⁵

A helyszíni kriminalisztikai munka magas minőségének szavatolására a világ fejlett országaiban néhány éve előtérbe került a helyszínelő tevékenység minőségbiztosítása, illetve akkreditációja. A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet (a továbbiakban: BSZKI) is megkezdte a szemletevékenység akkreditálásának előkészítését.

Az akkreditáció az adott feladat ellátására való alkalmasság hivatalos elismerése,¹²⁶ azaz a megfelelő és állandó minőségbiztosítás külső, független tanúsítása. Az akkreditáció azonban nem azonos a minőségbiztosítással, ezek a kifejezések nem szinonimák. A rendőrség gyakorlatilag valamennyi tevékenysége, azon belül a helyszínelő munka is megfelelően minőségbiztosított: a hazai szakszargonban a megfelelő minőségű munkát fedi le a szakszerűség fogalma. A szemlékről készült jegyzőkönyvek vagy jelentések gyakori, visszatérő fordulata a „*jogszabályi rendelkezéseknek és a kriminalisztikai ajánlásoknak megfelelő*” munkavégzés; utóbbi fordulat – többnyire – a megfelelő minőségű munkát takarja. A nem szakszerű munkavégzésre a szemle dokumentációjának áttanulmányozásakor általában fény derül, az ilyen esetekre megfelelő jogi és szakmai válaszlehetőségek állnak rendelkezésre.

Természetesen jogos a kérdés, hogy pontosan mik azok a „*kriminalisztikai ajánlások*”, hol ismerhetők meg, betartásuk hogyan ellenőrizhető, a tudomány fejlődésének megfelelő időnkénti felülvizsgálatuk miképpen történik, megtörténik-e egyáltalán? Az akkreditáció eléréséhez ugyanakkor feltétlenül szükség van az egyes eljárások szabványosításának kidolgozására. Ennek egyik következménye, hogy a bekezdés elején megfogalmazott kérdéseinkre megnyugtató válaszokat kaphatunk. A másik következménye, hogy a szemle során nem szükséges részletesen leírunk az egyes nyomkutató, illetve nyomrögzítő eljárásokat, elég csak a szabványeljárásokat megnevezni. Jelenleg a Nyer.¹²⁷ 32. § alapján részletesen le kell írni a tárgyi bizonyítási eszközök felkutatásának módját és menetét. A gyakorlatban ez ritkán történik meg. A szemlejegyzőkönyv „*elintézi*” annyival, hogy „*a technikus mikro-makró nyomkutatást végez*”, vagy „*gázkorom porral nyomot rögzít*” – holott napja-

¹²³ A szerző rendőr százados, az ORFK Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet kiemelt fő technikus.

¹²⁴ Thomas Buckles: *Crime Scene Investigation, Criminalistics, and the Law*; Delmar Learning, NY USA, 2007.; 3. page.

¹²⁵ Bócz Endre (szerk.): *Kriminalisztika 1. kötet*, 65. oldal (BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004).

¹²⁶ Lásd a 765/2008/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet 2. cikk 10. és 12. pontjait.

¹²⁷ A belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól szóló 23/2003. (VI. 24.) BM-IM együttes rendelet.

inkban valószínűleg hazánk egyetlen bűnügyi technikus sem használ „gázkorom port”, de például BVDA Bristol Blacket vagy Sirchie Hi-Fi Regular Silk Blacket annál inkább. Kérdés, hogy a tárgyi bizonyítási eszköz (ujjnyom-töredék) felkutatásának részletes leírása kell-e, hogy tartalmazza a porok fajtáját. Az én álláspontom szerint igen, szemben a másik lehetséges válasszal, ami nemleges; a harmadik válasz, amely szerint valamit leírnunk, csak nem jól, elutasítandó. Az akkreditáció során az egyik lépés a nyomkutatások eljárásainak összefoglaló leírása, majd az egyes nyomkutató anyagok használatának szabvány eljárása. Ha tehát egyszer megírjuk a BVDA Silver Special használatának szabvány eljárását, mellékelve hozzá annak gyártói leírását, biztonsági adatlapját stb., és azt elnevezzük pl. „por-12” eljárásnak, akkor a szemlejegyzőkönyvben elegendő lesz annyit írni, hogy „por-12 módszerrel nyomkutatást végez a komódon, eredményként 2 db celluxon daktiloszkópai nyomtöredékeket rögzít, 14. számú bűnjel”. Így, ha egyszer akkreditálva lett a tevékenység, a helyszíni nyomrögzítést csak akkor kell részletezni, ha az akkreditált szabvány eljárástól eltérünk.

Mi teszi az akkreditáció problematikáját időszerűvé? A 2009/905/JHA számú EU tanácsi kerethatározat szerint daktiloszkópai és genetikai személyazonosítást büntetőügyekben kizárólag akkreditált laboratóriumok végezhetnek. Az Európai Igazságügyi Szakértői Intézetek Hálózata (ENFSI) a tagság feltételéül szabta, hogy a tagintézetek a laboratóriumukat akkreditáltassák. A Bizottság 2009-ben az ENFSI-t a „forensic science” monopol szervezetének nyilvánította az Unióban.¹²⁸ A Tanács 2011 decemberében elfogadott következtetése¹²⁹ szerint, 2020-ig fejleszteni szükséges a forenzikus tudományokat, és létre kell hozni a közös európai forenzikus térséget, egyfajta „forenzikus Schengent”. E célkitűzésekben ugyan nem szerepel a bűnügyi helyszíni munka kötelező akkreditálása, de az középtávon (2020 után) valószínűleg várható.

Fentiek alapján elképzelhető, hogy az „akkreditáció utáni” világ kriminalisztikájában a munka minőségét elsőként egyetlen kérdés mentén fogják megítélni: az egyesség, illetve a módszer akkreditált-e? És ugyancsak elképzelhető, hogy egy-két évtized múlva az akkreditálás nélküli bizottság által végzett szemle megállapításai, az általuk összegyűjtött tárgyi bizonyítási eszközök egész egyszerűen nem kerülhetnek a bíróság elé.

Az akkreditáció előkészítése szerte Európában szoros nemzetközi összefogással valósul meg. Az ENFSI-n és annak munkacsoportjain kívül az Interpol, az Europol, a CEPOL is összefogja a szakterület képviselőit. Hatalmas lehetőség előtt áll a szakterület, ha az egyes országok, intézetek összegyűjtött tudását, legjobb módszereit, bevált eljárásait megosztják.

A krimináltechnika akkreditációja alapvetően két szabvány szerint történhet. Az ISO 17025 a szakértői, laboratóriumi munkára vonatkozhat, az ISO 17020 pedig a helyszíni munkára. A BSZKI szakértői osztályai az ISO 17025 szerint akkreditáltak. A helyszíni munka akkreditációjára azért alkalmasabb a 17020 szabvány, mert az tartalmazza a vizsgálatot (ti. a szemlét) végzők tapasztalatain alapuló értékelésének lehetőségét, szemben a másik szabvánnyal. Európa-szerte a helyszíni munkát a 17020 alapján igyekeznek akkreditáltatni. A két, egyébként egymáshoz nagyon hasonló szabványt az ILAC-G19:08/2014 útmutató implementálja a bűnügyi technikai és szakértői szakterületre. (ILAC: az International Laboratory Accreditation Cooperation, azaz a Nemzetközi Laboratórium-akkreditálási Együttműködés.)

¹²⁸ Lásd <http://www.enfsi.eu/projects/monopoly-programmes-mp/mp2009> (hozzáférés 2016. március 19.).

¹²⁹ Lásd http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/126875.pdf (hozzáférés 2016. március 19.).

A helyszíni szemle, másképpen a helyszínelés nem merül ki a helyszín állapotának rögzítésében és a tárgyi bizonyítási eszközök felkutatásában, hanem annál lényegesen több: összetett megismerési folyamat, amelynek eredménye szükségképpen valamiféle (rész)verzió kidolgozása, és a nyomozónak, vizsgálónak átadása. Azért a helyszínelők végzik a szemlét, mert ők szakemberek; specializált szakemberként az ő következtetések a leghelytállóbbak. Készüljön bármilyen részletes és alapos szemlejegyzőkönyv, számtalan fényképpel, akkor sem fog az irodában ülő vizsgáló a helyszínelőknél megalapozottabb következtetésekre jutni a helyszínt illetően. Az egész ügy megítélésében remélhetőleg igen, a helyszín megítélésében azonban nem.

Jelen pillanatban a helyszíni szemlék és azok jegyzőkönyvezése ebben a pontban tekinthető a leggyengébbnek. Természetesen a bizottság szubjektív benyomásai és véleményei nem pótolhatják az objektív leírásokat és méréseket, de azokat követően e véleményeknek helyet kell kapniuk. A pontos leírás, objektív mérés a lelet, az azok eredményéből levont következtetés pedig a vélemény. Az ügyben eljáró nyomozóra leginkább a vélemény tartozik, azt tudja használni; de a pontos és objektív leletezés lehetővé teszi, hogy másvalaki később akár más következtetésekre jusson. A jegyzőkönyv első fele, a fényképek és a video, a rajz és a 3D szkennelés stb., egyaránt a „leletezés” – objektív, hiteles, személytelen mérések és leírások. A jegyzőkönyv második fele viszont a „szakvélemény”, tehát a bizottság által végrehajtott értelmező tevékenység eredményeként levont következtetések, magyarázatok stb. kell, hogy legyenek.

Az említett ILAC-szöveg tartalmaz olyan kitételt, ami a helyszíni következtetések kapcsán előírja valamiféle „peer review” elvégzését. Ez annyit tesz, hogy a szemle teljes anyagát, dokumentációját át kell, hogy nézze a bizottsággal összevethető képzettségű kollégák csoportja, és ezt követően szakmailag elfogadja, támogassa a jegyzőkönyv következtetéseit. Az akkreditált szervezeti egység csak a kollégák által is elfogadott anyagot adhatja ki a megkeresőnek, azaz az ügyfeldolgozó egységnek, nyomozónak. Ez egy további eszköz arra, hogy a bizottság következtetéseinek szubjektivitása csökkenjen.

A fentiek alapján kialakult szakmai meggyőződése, hogy a szemle célja mindig kérdésekre való válaszkérés elsősorban. Ha nincsenek kérdéseink, hanem pusztán bizonyítási eszközöket kell összegyűjteni, célszerűbb a szemlénél kevésbé alakias eljárási cselekményeket elvégezni, amilyen pl. a házkutatás, a motozás, vagy egyszerűen a lefoglalás. Mivel ezek jegyzőkönyvét ideális esetben a gyanúsított aláírja, erős bizonyítékunk lesz vele szemben. Tipikusan házkutatással lehetne megoldani – véleményem szerint – a kábítószer-ültetvények, fegyverraktárak, illegális gépkocsi-bontók, stb. kriminalisztikai feldolgozását.

Az akkreditáció kapcsán felmerült a szemletevékenységhez kapcsolódó dokumentációs, írásos teher csökkentése, a jegyzőkönyv-írás kiváltása vagy egyszerűsítése, ami mindenképpen üdvözlendő cél. Az akkreditáció során sem írhatunk felül azonban jogszabályt és egyéb normát sem. Értelemszerűen a kógens szabályok betartása nem mellőzhető.

Melyek ezek a kógens szabályok?

Be.¹³⁰ 119. § (1) A szemle alkalmával a bizonyítás szempontjából jelentős körülményeket részletesen rögzíteni kell. A szemlén fel kell kutatni és össze kell gyűjteni a tárgyi bizonyítási eszközöket, és gondoskodni kell a megfelelő módon történő megőrzésükről. A szemle tárgyáról, ha lehetséges és szükséges, kép- vagy hang-

¹³⁰ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény.

felvételt, illetve képet és hangot egyidejűleg rögzítő felvételt, rajzot vagy vázlatot kell készíteni, és azt a jegyzőkönyvhöz kell csatolni.

Nyer. 32. § A szemléről készült jegyzőkönyvnek a Be. 166. §-ában meghatározottakon kívül részletesen tartalmaznia kell a tárgyi bizonyítási eszközök felkutatásának, összegyűjtésének menetét, módját, helyét is.

34. § A nyomok, anyagmaradványok felkutatása, rögzítése és biztosítása során úgy kell eljárni, hogy az eljárási szabályok megtartását utólag is ellenőrizni lehessen.

35. § (3) A rögzített, eredetben biztosított vagy megmintázott nyomot, anyagmaradványt a helyszínen bűnjelcímkével hitelesíteni kell. A bűnjelcímkét az eljáró nyomozó, illetőleg a bűnügyi technikus a helyszínen köteles aláírni; ha hatósági tanút alkalmaznak, a bűnjelcímkét a hatósági tanúval is alá kell íratni.

(4) A talált nyomok és anyagmaradványok pontos, számmal is azonosított helyét, jellegzetességeik leírását, a rögzítés, az eredetben való biztosítás, illetve megmintázás tényét a nyomozási cselekményről készült jegyzőkönyvbe kell foglalni. A talált nyomok és anyagmaradványok helyét a jegyzőkönyvbe foglaláskor alkalmazott számozással egyezően, egyértelműen magyarázott jelek segítségével a helyszínvázlatban is fel kell tüntetni. Ugyanezen számozást kell alkalmazni a jegyzőkönyvhöz csatolt fényképmellékletben is.

Be. 166. § (3) A jegyzőkönyvben röviden le kell írni a nyomozási cselekmény menetét akként, hogy a jegyzőkönyv alapján az eljárási szabályok megtartását is ellenőrizni lehessen. A gyanúsított és a tanú vallomását, valamint a nyomozási cselekmény során tett indítványokat és észrevételeket a jegyzőkönyvnek a szükséges részletességgel kell tartalmaznia.

Nyer. 94. § (1) A jegyzőkönyvet a nyomozási cselekménnyel egyidejűleg kell elkészíteni.

(4) A jegyzőkönyvet számítógéppel, írógéppel vagy kézírással (tollal vagy golyóstollal) kell készíteni. A gyorsírással, a kézírással készített jegyzőkönyvről számítógéppel vagy írógéppel másolatot kell készíteni, és azt az iratok között el kell helyezni.

Összefoglalva és kiemelve a jogszabályok szemletevékenységet érintő rendelkezéseit, megállapítható, hogy két dolgot mindenképpen részletesen kell rögzíteni: a bizonyítás szempontjából jelentős körülményeket, illetve a tárgyi bizonyítási eszközök helyét, rögzítésük módját. De természetesen kellő részletességgel kell rögzíteni a szakértő/szaktanácsadó megállapításait, felvilágosítását; a jelen lévők indítványát, stb. is.

Fel kell tenni a kérdést, hogy mit tekintünk a bizonyítás (itt kriminalisztikai, tág értelemben, tehát valójában felderítés és bizonyítás) szempontjából jelentős körülménynek? Nyilvánvalóan ilyenek a külön is nevesített tárgyi bizonyítási eszközök (tárgyak, felkutatott nyomok és anyagmaradványok), illetve a helyszín olyan általános állapota, ami felderítési szempontból fontos lehet (pl. dulakodás nyoma vagy ennek hiánya pl.); vagy jellegéből fakadóan nem tárgyi bizonyítási eszköz, de tényállási elem kapcsolható hozzá (pl. bekerített-e a hely).

Amin tehát szemleírás közben lehet takarékoskodni, és a tényközlést mintegy rábízni a fénykép-, illetve videó-dokumentációra, esetleg helyszínvázlatra, az a helyszín általános leírása minden olyan tekintetben, ami nem közvetlenül kapcsolódik a megtörtént bűncselekmény felderítéséhez, illetve bizonyításához.

Melyek ezek? Nyilván lehetetlen elvi éllel előre leszögezni azokat a konkrét határokat, amiken belül egy adat mindenképpen fontos, és amiken kívül semmiképpen sem az. A kerítés magassága és egyéb jellemzői döntő fontosságúak lehetnek, ha az elkövető a kerítésen át mászott be a területre, vagy ha azt kell majd utólag megítélni, hogy az utcáról láthatta-e bárki a kerítésen belül zajló eseményeket. A gyakorlatban ezzel együtt is elképzelhető számtalan olyan eset, amikor a kerítés átmászása-

sa esetén sem lesz relevanciája a kerítés pontos leírásának, vagy a kerítés jellegéből adódóan a jellemzők nem relevánsak a betekintés szempontjából (pl. teljesen mindegy, hogy sövény vagy léc, ha csak nyolcvan centi magas). Talán egyszerűbb megítélésűek azok a helyiségek, ahol a cselekménnyel kapcsolatba hozható releváns elváltozások nem tapasztalhatók. Itt fontos nagyon hangsúlyosan leszögezni, hogy egy helyiség irrelevanciáját a bizottságnak vizsgálat után kell megállapítania, nem „ránézésre”; ezzel együtt egy megállapítottan irreleváns helyiség leírására egy rövid mondatnál többet talán valóban nem szükséges vesztegetni.

Ezeket az egyszerűsítéseket tehát nem lehet előre szabályok közé szorítani, azt rá kell bízni a bizottságra, amely erre képzett és tapasztalt szakemberekből áll. Ők jó szakmai lelkiismerettel képesek lesznek eldönteni az adott helyszínen, hogy mit és mennyiben írnak le, ha a fényképmellékleten vagy a videón úgyis szerepel.

Megjegyzésre érdemes az a helytelen szemlélet vagy tévhit, ami afelé mutat, hogy akár a jegyzőkönyvnek, akár a mellékleteknek önmagukban „meg kell állniuk”. Nem, mert a jegyzőkönyv és mellékletei, egymást kiegészítve szerves egészet alkotnak. A valóságtól elrugaszkodott kritika, amikor a vezető a jegyzőkönyvi leírást olvasva „nem látja maga előtt a helyszínt”, ugyancsak ilyen, amikor valaki csak a fényképmellékletből (főleg az aláírás nélküli egyes képekből!) igyekszik a helyszínt és a szemletevékenységet megítélni. Nem fog sikerülni, s nem azért, mert a szemleíró és a fényképész szakmailag hibázott, hanem mert a jegyzőkönyv és mellékletei szerves egészet alkotnak, részei egymást kiegészítik. „Egy kép többet mond ezer szónál” – a fénykép egyrészt többet, másrészt mást és máshogy mond el a szemle tárgyáról, mint a jegyzőkönyvi leírás. Az egyes fényképek logikus sorba rendezve, szabatos, tömör, de mégis informatív képaláírásokkal a vizuális kommunikáció eszközeinek tekinthetők. A fényképmelléklet ugyanakkor mindig csak kiegészíti a leírást azon egyszerű okból kifolyólag, hogy a fénykép időpillanatokat emel ki a valóságból, s folyamatok, időben elhúzódó történések megörökítésére valójában még a fényképsorozat is alkalmatlan. Ezen a rég felismert tényen az sem változtat, hogy gyakori elvárás a kriminalisztikai fényképektől a folyamatok, cselekmények megörökítése és bemutatása. A klasszikus környezeti, áttekintő, csomóponti és részlet felvételek mellett így megjelennek az akciófotók is a mellékletben, amelyek célja és valódi bizonyító ereje egyaránt kétséges.

Mindezeket összefoglalva megállapítható, hogy a szemlejegyzőkönyv, a jelentés vagy a hivatalos feljegyzés (Ket.)¹³¹ a néhány kötelező elemen (eljáró hatóság, hely, idő, résztvevők, stb.) kívül a bizonyítás (kriminalisztikailag: felderítés és bizonyítás) szempontjából jelentős körülményeket részletesen, a tárgyi bizonyítási eszközök helyét, felkutatását stb. ugyancsak részletesen, az eljárási cselekmény menetét viszont röviden, de a jogszabályi előírások betartásának feltüntetésével tartalmazza.

A szemletevékenység egyes részei szerves egészet alkotnak. A bizottságvezetői és a technikai munka együtt eredményezi a szemletevékenységet. Az akkreditáció fontos feltétele a szemlét végzők képzettsége és folyamatos továbbképzése. A gyakorlatban azonban, főleg a vidéki területi szerveknél és a legtöbb helyi szervnél, a bizottságvezetői feladatot ad hoc látja el egy-egy ügyfeldolgozó nyomozó vagy vizsgáló. Ennek is lehet természetesen nagyon kézzelfogható előnye: ha a szemlét az ügy leendő előadója végzi, biztosan nem sikkad el semmilyen részlet vagy adat. Ugyanakkor a főállású bizottságvezetők kétségbevonhatatlan tapasztalattal rendelkeznek, hiszen csak erre a szűk szakterületre koncentrálnak. Az egész szemletevékenységet akkreditálva az szükségszerűen kiterjed a bizottságvezetőkre is.

¹³¹ A közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény.

Jelen pillanatban a helyszíni szemletevékenység a Be. 119. § szerint bizonyítási eljárás, tehát nyomozási cselekmény. Ilyenként kizárólag hatáskörrel és illetékességgel rendelkező nyomozó hatóság szerve folytathatja le jogszerűen. A Bünyügyi Szakértői és Kutatóintézet azonban a 2007. január 1-jétől hatályba lépett Be. módosításra tekintettel célszerűen nem lehet nyomozó hatóság. A jelenleg kialakult helyzet szerint a BSZKI a Rendőrség szerveiről és a Rendőrség szerveinek feladat- és hatásköréről szóló 329/2007. (XII. 13.) Kormányrendelet 2. § (1) bekezdés e) pontja alapján az általános rendőri feladatok végrehajtására létrehozott szerv (a Rendőrség) egyes feladatok ellátására létrehozott szerve. Így nem nyomozó hatóság, és nem része az Országos Rendőr-főkapitányságnak mint központi nyomozó hatóságnak. A Be. 103. § (1) bekezdés b) pontjában megfogalmazott kizárási ok éppen ezért a BSZKI vonatkozásában nem merül fel, ennek aggálymentességét 2011 óta a bírói gyakorlat is elismeri (ti. amikor BSZKI szakvéleményt bizonyítékként felhasználnak Rendőrség által nyomozott ügyekben).

A helyszíni szemle végzéséből tehát a jogszabályok alapján kizárásra kerülne a BSZKI, amely éppen a szemletevékenység akkreditálásán fáradozik, elsőként az országban. A látszólagos probléma azonban viszonylag könnyen áthidalható: a bizottságvezető és az eljárási cselekmény vezetője két külön személyként vesz részt a szemlén.

Nem a büntető eljárásjogban, hanem a közigazgatásban került kimunkálásra az államigazgatási vagy közigazgatási aktusok (joghatást kiváltó tevékenységek) és a tényleges cselekmények (nem jogi jellegű tevékenységek) megkülönböztetése, elhatárolása.¹³² Érzésünk szerint ez az elhatárolás alkalmazható a helyszíni szemle tevékenységeire is. A szemle ugyanis egyrészt jogi aktusok sorozatából áll: magánterületre belépés, érintettek visszatartása, belépés megakadályozása, igazoltatások; ilyen továbbá a döntés a halaszthatatlanság kérdésében, a panaszjogra való tájékoztatás és az esetleges panasz befogadása, illetve a bűnjeltárgyak, egyéb tárgyak lefoglalása. Másrészt nem jogi jellegű, hanem tényleges szemletevékenység, reálaktus a helyszín dokumentálása, a tárgyi bizonyítási eszközök felkutatása, rögzítése, hiteles csomagolása, illetve a szemle során a folyamatos gondolati rekonstrukció, a talált helyzet értékelése és interpretálása.

Az eljárási cselekmény vezetője és a bizottságvezető személyi elválasztása ebből a felismerésből következhet. A bizottságvezető hajtja végre a szemlét, végzi a reálaktusokat, azaz a dokumentálást, a tárgyi bizonyítékok összegyűjtését és a szemlén tapasztaltak értékelését. Az eljárási cselekmény vezetője az eljáró nyomozó szerv tagja; a szakmai munkába gyakorlatilag nem szól bele, az ő alapos szakmai hozzáértése nem követelmény.

Alakilag ez a jegyzőkönyv minimális változtatásával kivitelezhető: az elején a „*hatósági tanút hivatalból alkalmaz*”, gyanúsított-védő értesítése, előzményi adatok, helyszínbiztosítás stb. úgy kerül bevezetésre, hogy „*az eljárási cselekmény vezetője*” intézkedik, dönt stb. Később viszont „*a bizottságvezető*” rendeli el a szemle képi, stb. rögzítését, „*a bizottság*” rögzít bűnjelet, stb., de nem írja bele, hogy „*lefoglal!*”! A szemle végén ismét „*az eljárási cselekmény vezetője*” rendeli el a 1–n. sorszámú bűnjelek lefoglalását, ő közli szóban a jelenlévőkkel a határozatot, ő világosít fel panaszról, stb.

A helyszíni tevékenység akkreditációja valószínűleg középtávon kötelező lesz. A sok nehézség mellett azonban rejlik ebben számos lehetőség is: a nemzetközi

¹³² *Ivancsics Imre – Fábán Adrián: Bevezetés a közigazgatásban, 135. és 139–140. oldal (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2004); Ivancsics Imre: A közigazgatási hatósági eljárás, 14–17. oldal (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2012).*

együttműködés, egymástól tanulás, és talán a szakmai munka ésszerűsítése, az adminisztrációs terhek csökkenése.

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

1. 765/2008/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet
2. Bócz Endre (szerk.): Kriminálisztika 1. kötet (BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004)
3. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/126875.pdf
4. <http://www.enfsi.eu/projects/monopoly-programmes-mp/mp2009>
5. Ivancsics Imre – Fábián Adrián: Bevezetés a közigazgatástanba (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2004)
6. Ivancsics Imre: A közigazgatási hatósági eljárás (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2012)
7. Thomas Buckles: Crime Scene Investigation, Criminalistics, and the Law; Delmar Learning, NY USA, 2007

Török Eszter¹³³**A DNS szerepe a nyomozásban****A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA**

Török Eszter írása – „A DNS szerepe a nyomozásban, különös tekintettel Horák Nóra gyilkosának felkutatásában” címmel – eredetileg egy pályamű volt, amely részt vett a Nemzeti Közzolgálati Egyetem (NKE) Rendészettudományi Karán (RTK) 2014 novemberében megrendezett Tudományos Diákköri Konferencián (TDK).

A mű elismerésben részesült, így megmérettetett a XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia (OTDK) Had- és Rendészettudományi Szekcióján, amelyet 2015. április 15–17. között rendeztek meg Gödöllőn.

Az eredeti dolgozat a következő tizenhárom fejezetből állt. 1. Bevezető gondolatok; 2. Horák Nóra története; 3. A bejelentés; 4. Elsődleges intézkedések; 5. A pótszemle; 6. Adatgyűjtés; 7. Tanúkutatás; 8. A híváslista és a cellainformációk lekérdezése; 9. Szakértők bevonása az ügybe; 10. A DNS fontossága a nyomozásban; 11. A DNS fontossága, válaszok egy genetikai szakértőtől; 12. A kiskunlacházi gyilkos; 13. A konklúziók levonása.

A tragikus történetet feldolgozó pályamű 10. és 11. fejezetének szerkesztett változata olvasható lapunk hasábjain (szerkesztő-lektor: dr. Kovács Gyula). A szakmai tanulságoktól sem mentes, továbbgondolásra érdemes és alkalmas OTDK dolgozat néhány fejezetét a Magyar Bünyüldöző következő számában közöljük.

BEVEZETŐ GONDOLATOK

„A nyomozás, kedves barátom, majdnem művészet. Kicsit matematika, kicsit sakkozás is. Türelemjáték.”

Berkesi András¹³⁴

A fenti nagyszerű idézet teljes valójában feltárja a nyomozás „képét”. A szerző egy mondatban elmondja a feladat mibenlétét. A türelemjáték szót alkalmazza, amellyel egyből felkelti az olvasó kíváncsiságát. Türelemjáték, de mégis miért?

Már gyermekkorom óta érdeklődöm a krimi iránt. Mint sokan másokat, engem is érdekelték a különféle „nyomozós” filmek, a hírhedt banditákról készült sztorik. Mindig is kíváncsi voltam, hogy a rejtélyes bűnelkövetők kiléte, hogyan válik egyik napról a másikra ismertté, milyen intézkedések előzik meg az elfogást, hogyan képes a nyomozó hatóság egy apró kis elváltozásból bármit is megállapítani. Ez a kíváncsiság hajtott dolgozatom megírásában is. Témámban Horák Nóra elkövetőjének kézre kerítését kívánom taglalni. Ezen belül a DNS fontosságát, amelynek köszönhetően,

¹³³ A szerző rendőr hadnagy, a Gödöllői Rendőrkapitányság Vizsgáló Osztály vizsgálója.

¹³⁴ <http://www.citatum.hu/idezet/52706> (2016. 04. 18.).

bár több mint 7 hónap után, de sikerült eredményesen lezárni a kiskunlacházi emberölés ügyét. Dolgozatommal szeretném bemutatni, hogyan is zajlik a bűncselekmények leg súlyosabbikának feltárása.

Az emberölés büntette a deliktumok „királya”. Ezen cselekmény kívánja meg a legaprólékosabb, legrészletesebb munkát, hiszen nem elég „csak” az elkövetőt elfogni, a körülményeket is tisztázni szükséges.

Az emberi élet kioltásának büntetése a régi időkben teljesen más „rendszerként” működött. A talio elvet¹³⁵ alkalmazva, számos élet kioltására került sor, akár ártatlanként életét is elvették. Ha egy házépítő mester nem jól végezte a munkáját, aminek következtében a ház ledőlt, és a házban a tulajdonos fia meghalt, a kölcsönös érzés és bosszú miatt, a házépítő fia is életét vesztette.¹³⁶ A történelem időről-időre „csiszolta magát”, de még napjainkban is akad olyan hely, ahol azt a „szokást” élik, miszerint ha egy ember megöl egy másikat, akkor felkeresi az elhunyt családját, és felajánkozik, hogy tetteért az elhunyt családját megbüntethesse. A XXI. században mára már a halálbüntetést nyilvánvalóan kevesebb ország ismeri el, hiszen nem minden esetben beszélhettünk százszázalékos bűnösségről, és gyakorta előfordult, hogy ártatlanként kerültek a halálsorra, és csak a kivégzésüket követően derült fény a tényleges elkövető kiletére. Példaként említeném a nemrégiben ártatlannak kikiáltott amerikai testvérpárt, akik 30 évet töltöttek a börtön falai között egy 11 éves kislány megerőszakolása és meggyilkolása miatt, és mint utóbb kiderült, ártatlanként. Az igazság feltárására a DNS nyújtott végül „segítő kezet”.

Több száz ártatlanként elítélt „kimentésére” került sor a büntetés-végrehajtási intézetek falai közül a DNS-vizsgálatoknak köszönhetően, azonban számos fogoly került így is halálpadra, akiknek életét, a büntetés töltése alatt utólagosan elvégzett azonosítás megmenthette volna.

Magyarországon ez a büntetési forma tiltott, kizárólag a bíróság hivatott arra, hogy a büntett súlyának megfelelő büntetést kiszabja, amely akár tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel is járhat. Azonban ahhoz, hogy az elkövetőt a hatóság kézre kerítse, számos „állomáspontra” végig kell járnia, amelynek során nagyon fontos, hogy a nyomozást – és persze nem csak az életellenes ügyek köréről van most szó – az eljáró hatóság a szakma írott és íratlan szabályai szerint folytassa le. A hatóságnak a hatályos büntetőeljárás és egyéb, az ügyben nélkülözhetetlen jogszabályok sokaságát, valamint a kriminalisztikai ajánlásokat kell „szem előtt tartania”, hogy mind a törvényesség, szakszerűség, mind az objektivitás érvényesüljön, és a nyomozás eredményesen véget érjen.

Dolgozatom megírását lényegesen befolyásolták az elmúlt években elkövetett emberölés bűncselekmények. Kiemelt figyelmet fordítottam a pécsi rendőrségi pszichológus, Bándy Kata ügyében az elkövető elfogására, akit pár nap leforgása alatt sikerült azonosítani, valamint a móri mészárlás elkövetőjeként ismertté vált Kaiser Ede történetére, aki több mint 7 évet ült e cselekmény miatt börtönben, miután DNS alapján kiderült az ügyben való ártatlansága.

Mindkettejük esetében az emberi örökítő anyagnak köszönhetően került az ügy tisztázásra, és Mór esetében, a jogerősen elítélt Kaiser Ede ártatlanságának megállapítására.

Történeti kitekintésként említeném meg a híres Hasfelmetsző Jack történetét, aki több mint 100 évvel ezelőtt vált a világ „szörnyetegévé”. Kegyetlen módon végzett 5

¹³⁵ A talio (latin: megtorlás), avagy a szemet szemért, fogat fogért (lex talionis), az a jogelv, amely szerint az elszennvedett sérülésért vagy kárért az elkövetőnek ugyanazt a sérülést kell elszennvednie, illetve ugyanolyan értéket kell kárpótlásul adnia (a szerkesztő megjegyzése).

¹³⁶ <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/elemtortenet-oskor-es-okor/biraskodas-az-okori-civilizaciokban/buntetesek-az-okori-civilizaciokban> (2016. 04. 18.).

nővel, akiket „*hozzaértő módon*” megcsonkított. Személyének felfedezésére most, 126 év után derült fény, egy, az áldozatától eredő véres vállkendő árverezése révén.¹³⁷

Horák Nóra ügyében az interneten számos médiainformációval találkoztam, a holttest megtalálása, valamint a nyomozás teljesítése vonatkozásában. A bűncselekmény elkövetőjeként roma személyek kerültek a középpontba, hónapokon át „*hamis feltevéseket*” szőttek a kilétükkel kapcsolatban. Verziók és következtetések sokasága került napvilágra, amelyek félrevezető „*nyomoknak*” bizonyultak.

Horák Nóra sérelmére elkövetett emberölésben száznál is több férfit köteleztek DNS-minta adására, és több mint 300 tanút hallgattak ki. Míg nem 7 hónapos várátkozást, kételkedést, dezinformálást követően, előkerült a 2008-as évet besötétítő, „*kiskunlacházi rém*” néven elhíresült elkövető.

A DNS JELENTŐSÉGE A NYOMOZÁSBAN

A DNS-vizsgálat olyan az igazságszolgáltatásnak, mint csillagnak a távcső. Nem egyszerűen biokémiai lecke és nem egyszerűen a nagytőlencse titkainak bemutatása, hanem annak a lehetősége, hogy a dolgokat a maguk valóságában lássuk. (Barry Scheek: DNA testing)¹³⁸

E fejezetben a DNS-alapú azonosításról, egyfajta történeti kitekintésről, a DNS szerkezeti felépítéséről, a genetikai ujjlenyomatról, a DNS-profilról, a DNS nyilvánartatásról, a DNS helyszíni rögzítéséről, valamint a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézetéről lesz szó.

A DNS-alapú azonosítás

A DNS-nek rendkívül fontos szerepe van a nyomozás során. A DNS-alapú azonosítás mára már széles körben elterjedt módszer, amelynek köszönhetően számos bűncselekmény elkövetőjét, ismeretlen holttestet sikerült „*megismerni*”. Egy adott helyszínen talált biológiai anyagmaradvány ismeretlen tulajdonosa a DNS-vizsgálat alapján könnyen azonosíthatóvá válik. A vizsgálat eredményeképpen kétséget kizáróan bizonyítható, hogy az illető a helyszínen járt-e avagy sem, valamint a bűnösségére és az ártatlanságára is következtetéseket lehet levonni. Ennek az eljárásnak az alapján az ismeretlen holttest személyazonosságára is fény derülhet. Sok-sok évvel ezelőtt még csak a daktiloszkópi és a szerológiai vizsgálat volt az a krimináltechnikai „*eszköz*”, amelyet a büntetőeljárásban segítségül hívhatott a hatóság, de napjainkban már rendszeresen alkalmazzák a gének vizsgálatát, a DNS analízist. Mivel minden ember más, így ebből következően egyik ember génje sem azonos a másik emberével. Még az egyetű ikrek esetében sem beszélhetünk 100%-os megegyezésről.

A DNS-alapú azonosítást nem csupán a büntetőeljárásban alkalmazzák: a polgári perekben is gyakorta veszik igénybe, például az apaság megállapításához.

¹³⁷ http://index.hu/tudomany/2014/09/07/kiderult_ki_volt_hasfelmetszo_jack/ (2014. 10. 18.).

¹³⁸ Hautzinger Zoltán: Néhány gondolat az emberi DNS kriminalisztikai vizsgálatáról. Tremmel Flórián (szerk.): Orvosok és jogászok a büntető igazságszolgáltatásban – Dezső László Emlékkönyv, 67. oldal (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2005).

Történeti kitekintés

Egy magányos szerzetest, Gregor Mendel¹³⁹ hajtotta a kíváncsiság az öröklődés folyamatáról, ennek következtében 1865-ben zöldborsót vetett, és figyelte, milyen következményekkel jár az, ha a fehér borsót a piros növényvel keresztezzük, ez hogyan is hat az „*utódra*”, és milyen lesz közöttük az arány. Munkásságának köszönhetően Mendel alapozta meg a genetikát, korunk egyik legfontosabb tudományát, amely a maga idejében annyira új és ismeretlen volt, hogy Charles Darwin biológus sem ismerte el.

Johannes Friedrich Miescher (1844–1895), bázeli katonaorvosként, 1869-ben úgy fedezte fel a DNS-t, hogy a megsérült katonák gennyes kötéseit izolálta. Kutatási eredményeit Felix Hoppe-Seyler (1825–1895) szász (német) biokémikus csak 2 év után hozta nyilvánosságra, majd Oswald Avery (1877–1955) kanadai orvos foglalkozott e tudománnyal, aki felfedezte az örökítő anyagot a kromoszómákban. Avery tudományos fejtegetései, és kísérletei azonban nem győzték meg a kételkedő tudományos közvéleményt. Rosalind Franklin (1920–1958) brit kémikus, röntgenkrisztallográfus és Maurice Wilkins (1916–2004) új-zélandi születési brit fizikus, biofizikus 1950-ben foglalkozott a DNS szerkezeti felépítésével. Röntgen-diffrakciós képeket készítettek, amelyeket kikristályosítással próbálták egyre jobbá tenni.¹⁴⁰

A DNS szerkezeti felépítése

A DNS szerkezetének felfedezése sok-sok évre nyúlik vissza. A XIX–XX. század neves kutatói sorra tárták fel a DNS-adta lehetőségeket. A XX. század tudományos világának fordulópontját a genetika területén mégis James D. Watson¹⁴¹ és Francis Crick¹⁴² kutatási eredményei jelentették. Kezdetben növényeken, illetve állatokon kísérleteztek, ezt követően jutottak el arra a szintre, hogy az emberek génjeit is vizsgálat alá vonják. Az alapos elemzéseik révén teljes és részletes képet kaphattunk a DNS mivoltáról.

A DNS alatt a dezoxiribonukleinsavat értjük, amely az örökítést biztosítja. Ez az anyag a Föld egész élővilágában megtalálható, akár növényi, állati vagy emberi „*életről*” beszélünk. Szerkezeti felépítését tekintve hosszú, fonalas, kettős spirál formájú molekula,¹⁴³ amelynél megkülönböztethetünk DNS A, B és C formát.

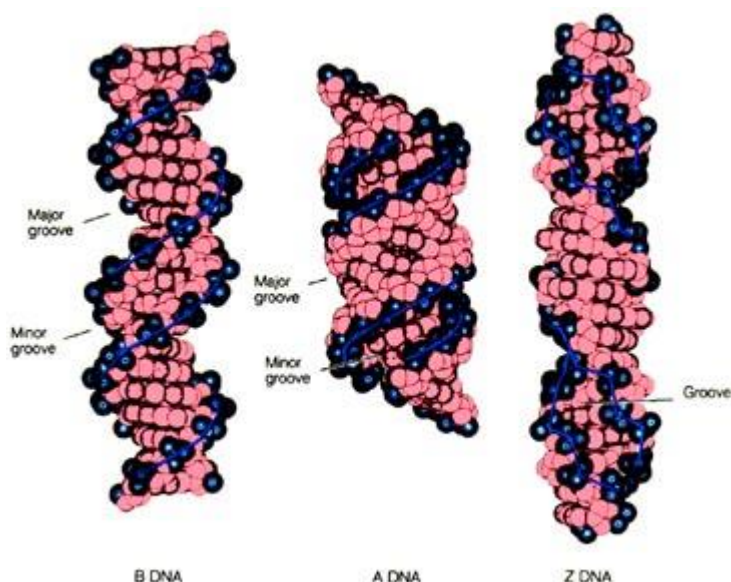
¹³⁹ Johann Gregor Mendel (1822–1884), szudétánémet származású, Ágoston-rendi szerzetes, a brünni Ágoston-rendi monostor apátja, botanikus, a tudományos örökléstan megalapozója. Mendel állapította meg az ivaros szaporodó populációkban a gének természetes átörökítésének törvényszerűségeit. Gyakran nevezik őt „*a genetika atyjának*” is, mivel munkásságának újrafelfedezése alapozta meg az örökléstant (a szerkesztő megjegyzése).

¹⁴⁰ <http://semmelweis.hu/hirek/2010/04/23/a-dns-kutatas-tortenete-es-unnepe/> (2016. 04. 19.).

¹⁴¹ James Dewey Watson (1928), amerikai molekuláris biológus. Neve leginkább arról ismert, hogy Francis Crick és Maurice Wilkins közreműködésével meghatározta a DNS kettős spirál szerkezetét. 1962-ben mindhárman közös orvostudományi Nobel-díjat kaptak (a szerkesztő megjegyzése).

¹⁴² Francis Harry Compton Crick (1916–2004) angol molekuláris biológus, biofizikus, neurobiológus. 1962-ben James Watsonnal és Maurice Wilkins-szel közösen orvostudományi Nobel-díjban részesült a DNS szerkezetének megfjtéséért (a szerkesztő megjegyzése).

¹⁴³ Magyar József – Varga Ilona: A DNS-vizsgálatok rendőrségi felhasználása, 7. oldal. Közép-európai Rendőrákadémia (KERA) Oktatófüzet (Belügyminisztérium Nemzetközi Oktatási Központ, Budapest, 2008).

Az A, B és Z DNS¹⁴⁴

DNS-B: ez a DNS kettős hélix elnevezése, az élő szervezet sejtjeiben nagy mennyiségű víz jelenlétében fordul elő. Ha 80%-nál kevesebb hidratált közegben fordul elő, akkor az már a DNS egy másik formája.

DNS-A: jóval szélesebb és tömöttebb, mint a DNS-B típus.

A DNS-Z forma: a dezoxiribóz-foszforvas-diészter váz filigrán, és cikkcakokban, az óra járásával ellentétesen halad.¹⁴⁵

A DNS tehát örökítő anyag, amely a sejtmagokban található, kromoszóma formájában. Az emberi test egyes sejtjei 23 pár kromoszómát tartalmaznak. Ezek a párok azt mutatják meg, hogy mely tulajdonságok származnak az anyától (XX), és melyek az apától (XY). A vizsgálat során arra is fény derül, hogy az adott DNS kódoló vagy nem kódoló. Az emberek 60.000 génnel rendelkeznek, amely fele-fele arányban megoszlik: 30.000 apai és 30.000 anyai tulajdonságokat hordozó génre.¹⁴⁶ A DNS esetében beszélhetünk kódolt és nem kódolt régiókról. A nem kódolt régiók azok, amelyeket segítségül hívunk az azonosítási eljárás során.

A DNS azonosításhoz fontos, hogy megfelelő mennyiségű és minőségű mintánk legyen a szükséges vizsgálat elvégzéséhez, amelynek eredményeként kétséget kizáróan bizonyítani tudjuk a vizsgált személy bűnösségét vagy ártatlanságát, illetve az elkövető vagy az áldozat személyazonosságát.¹⁴⁷

¹⁴⁴ <http://ttk.pte.hu/biologia/genetika/atg/chap11/ch11a.htm> (2016. 04. 20.).

¹⁴⁵ Enzo Gallori: Genetika – Képes enciklopédia – Az élet kémiai alapjai, az evolúció törvényei és aggodalmi, 88–89. oldal (Kossuth Kiadó, Budapest, 2010).

¹⁴⁶ A DNS-vizsgálatok rendőrségi felhasználása, 7. oldal.

¹⁴⁷ A „vizsgált személy bűnösségét vagy ártatlanságát” a genetikai vizsgálat soha nem bizonyítja. Amennyiben az inkriminált személy – praktikusán a terhelt – DNS-e azonos pl. a bűncselekmény helyszínén felkutatott és rögzített biológiai anyagmaradvánnyal (vagyis a gyanúsított a helyszínen járt), ez a tény számos egyéb bizonyítékkal karöltve vezethet oda, hogy a bíróság megállapítsa a büntetőjogi felelősséget (a szerkesztő megjegyzése).

A genetikai ujjlenyomat

A DNS szálát nagyítva kötélhágcsóformát kapunk, melyet aminosavak építenek fel: *adenin*, *timin*, *guanin* és *citozin*. Ezek egymáshoz való összekapcsolódása kötött, így a meghatározott kapcsolódás során, a genetikai kód alapján, öröklési információkat szerzünk, amely a genetikai ujjlenyomat készítését szolgálja.¹⁴⁸

Alec Jeffreys¹⁴⁹ is rokonszenvet érzett a génállomány tanulmányozása iránt. Az ő nevéhez fűződik a DNS-ujjlenyomat, amely az elkövető kilétének megállapításában segíthet. Vizsgálódása során döbbsent rá arra a tényre, hogy mindenki egyedi genetikai ujjlenyomattal rendelkezik, amely a vonalkódhoz hasonlít, és fekete csíkok sorozata.

Ezt a módszert az 1998-ban szabaduló Marvin Lamont Anderson ügyéhez alkalmazták először. Andersont szexuális erőszak elkövetésével vádolták, 15 évet töltött börtönben. Mindvégig bizonygatta ártatlanságát, és DNS-vizsgálatot kért. Az eset 1982-ben történt. Az esemény során begyűjtött „nyomok” alapján még 15 év elteltét követően is lehetőség nyílt arra, hogy Anderson visszakapja a szabadságát a genetikai ujjlenyomat segítségével.¹⁵⁰

Egy másik történet eredményessége is Jeffreys DNS-ujjlenyomatának köszönhető. Az 1983-ban és 1986-ban elkövetett brutális gyilkosság feltárásához hívták segítségül. A vizsgálat célja, hogy kiderítsék, a két áldozatból származó anyagmaradvány egyazon személytől származik-e? Ennek érdekében elrendelték, hogy a környéken élő férfiaktól vérmintát vegyenek. Ez alól azonban egy személy, Colin Pitchfork kibúvót keresve, a barátját küldte el maga helyett a mintavételre. A „trükk” kiderült, és a később beszerzett vér megegyezett az áldozatoktól begyűjtött biológiai „nyommal”,¹⁵¹ így az elkövető Pitchfork kézre került.¹⁵²

A DNS-profil

A genetikai ujjlenyomat segítségével képezzük az úgynevezett DNS-profilt, amely nem csak a bűncselekmény elkövetőjének az elfogásában, hanem a bűncselekmények megakadályozásában is nagy szerepet játszik. Az Alec Jeffreys által készített DNS ujjlenyomatok rendszerbe való felvitelét követően, könnyedén kiszűrhetővé vált azoknak a személyeknek kiléte, akik DNS-e „*valahol, valamely oknál fogva*” már előzőleg szerepet játszott. Az ennek alapján történő vizsgálat már több mint 20 éve jelen van a kriminalisztikában, szűkebb értelemben véve a bünyügyi nyomozásban. Ez az egyik leghatékonyabb módszere a tettesek kézre kerítésének, a felderítésnek és a bizonyításnak.¹⁵³

A modern kriminalisztika világában egyre korszerűbb eszközök segítik a nyomozást. Ezeknek köszönhetően a bűnelkövetők elfogásának száma is jelentős mértékben megnőtt. Az eddigi nyomozásokat elősegítő daktiloszkópiát kiegészíti a mára már „közkezdvelt” DNS-vizsgálatok alkalmazása, amelyek eredményéből fontos információk sokasága nyerhető ki.

A DNS ujjnyom és minta értékelése már az Amerikai Egyesült Államokban is elterjedt módszerré vált, és számos büntetőügyben releváns bizonyítékként szolgált.

¹⁴⁸ <http://www.origo.hu/tudomany/elet/20020516dnsujjlenyomatok.html> (2014. 09. 08.).

¹⁴⁹ Sir Alec John Jeffreys (1950), brit genetikus.

¹⁵⁰ James D. Watson: DNS – Az élet titka, 269. oldal (HVG Kiadó, Budapest, 2004.).

¹⁵¹ Pontosabban biológiai anyagmaradvánnyal (a szerkesztő megjegyzése).

¹⁵² DNS – Az élet titka, 273. oldal.

¹⁵³ <http://www.life.hu/bulvar/20120718-gyilkosság-bunugy-dns-profil-az-elkovetok-remalma.html> (2014. 09. 10.).

Ebből adódóan került sor a DNS adatbázis kialakítására, amely a 90-es években még csak kísérleti jelleggel jött létre.

A DNS nyilvántartás

A DNS-vizsgálat során a rögzített és vizsgálat alá vont mintákat egy külön rendszerbe viszik fel (DNS nyilvántartó rendszer), amelyet szűrés alá vonnak. Ennek kapcsán lehetőség van arra, hogy a már nyilvántartásban szerepelt adattal összevetve felfedjük akár az elkövetőt, akár a sértettet, illetve egyéb, az eseményről információval rendelkező személyt.

A DNS-profilnyilvántartást a bűnügyi nyilvántartási rendszerről, az Európai Unió tagállamainak bíróságai által magyar állampolgárokkal szemben hozott ítéletek nyilvántartásáról, valamint a bűnügyi és rendészeti biometrikus adatok nyilvántartásáról szóló 2009. évi XLVII. törvény szabályozza (a továbbiakban: Bnyt.).

A Bnyt. tizenegy fejezetből áll: Általános rendelkezések (I. Fejezet); A bűnügyi nyilvántartási rendszer (II. Fejezet); Az Európai Unió tagállamainak bírósága által magyar állampolgárokkal szemben hozott ítéletek nyilvántartása (III. Fejezet); A bűnügyi és rendészeti biometrikus adatok nyilvántartása (IV. Fejezet); Adattovábbítás a bűnügyi nyilvántartási rendszerből (V. Fejezet); Adattovábbítás az Európai Unió tagállamainak bírósága által magyar állampolgárokkal szemben hozott ítéletek nyilvántartásából (V/A. Fejezet); Az európai bűnügyi nyilvántartási és információs rendszer keretei között történő adatcsere (VI. Fejezet); Adattovábbítás a bűnügyi és rendészeti biometrikus adatok nyilvántartása adatállományából (VII. Fejezet); A nemzetközi adatátvitel és adattovábbítás szabályai (VIII. Fejezet); Adatvédelmi szabályok (IX. Fejezet); Mintavétel rendje (X. Fejezet); Záró rendelkezések (XI. Fejezet) és a mellékletek.

A dolgozat témáját tekintve, a Bnyt. II. Fejezetének (35–66. §), VII. Fejezetének (81–83. §), a X. Fejezetnek (92–95. §) és a mellékleteknek van különös jelentősége.

A bűnügyi és rendészeti biometrikus adat nyilvántartása daktiloszkópiai nyilvántartásból és DNS-profilnyilvántartásból áll (Bnyt. 35. §).

A DNS-profilnyilvántartás célja

a) a bűncselekmény helyszínén és a bűncselekmény elkövetésének nyomait hordozó tárgyon rögzített anyagmaradvány alapján, a bűncselekmény elkövetésével összefüggésbe nem hozható,

b) a bűncselekményt elkövető, valamint

c) a rendkívüli haláleset miatt folyó közigazgatási hatósági eljárásban az ismeretlen személyazonosságú elhunyt személy azonosítása.

A DNS-profilnyilvántartás

a) a bűncselekmény helyszínén és a bűncselekmény elkövetésének nyomait hordozó tárgyon rögzített DNS-profilok nyilvántartásából,

b) a büntetőeljárás alá vont személyek DNS-profiljainak nyilvántartásából, valamint

c) a bűncselekmény elkövetése miatt jogerősen elítélt személyek DNS-profiljainak nyilvántartásából (Bnyt. 52–53. §) áll.

A bűncselekmény helyszínén és a bűncselekmény elkövetésének nyomait hordozó tárgyon rögzített DNS-profilok nyilvántartásában annak az adatait kell nyilvántartani, akinek DNS-profilját bűncselekmény helyszínén vagy a bűncselekmény elkövetésének nyomait hordozó tárgyon rögzített anyagmaradványból határozták meg, ha ezen adatokhoz személyazonosító adat nem kapcsolható.

A bűncselekmény helyszínén és a bűncselekmény elkövetésének nyomait hordozó tárgyon rögzített DNS-profilok nyilvántartása tartalmazza

a) a nyilvántartásba vétel alapjául szolgáló bűncselekmény

- aa) megnevezését,
- ab) elkövetésének helyét és idejét;
- b) a nyilvántartásba vételt kezdeményező nyomozó hatóság vagy ügyészség megnevezését;
- c) a büntetőügy iktatószámát;
- d) a bűncselekmény helyszínén és a bűncselekmény elkövetésének nyomait hordozó tárgyon rögzített anyagmaradványt, továbbá az abból meghatározott DNS-profilt, valamint
- e) a szakrendszeri azonosító kódot.

A DNS rögzítése a helyszínen

A DNS keresése nem sokkal különbözik más nyomok „*előhívásától*”. Nélkülözhetetlen kiegészítő, hiszen DNS-profilok nyerhetők ki már a csontokból, vérből, vizeletből, bélsárból, ondóból, hüvelyváladékból, szőrből, szövetekből.¹⁵⁴

A bűncselekmények helyszínén elsődleges szempont, hogy olyan nyomokat, anyagmaradványokat és elváltozásokat kutassunk fel, amelyek lehetőséget adnak az elkövető kilétének leleplezésére. A biológiai anyagmaradványokat (DNS) steril eszközzel biztosítjuk, majd haladéktalanul laborba szállítjuk. Amennyiben ez valamilyen oknál fogva nem lehetséges, szobahőmérsékleten kiszárítjuk és a vizsgálat megkezdéséig –20 °C fokon tároljuk.

Szexuális bűncselekmények esetében halasztást nem tűrő intézkedésként (hüvely)kenetet kell biztosítani, mivel a spermium gyorsan lebomlik.

Az egyes nyomok és anyagmaradványok között nagy különbség van, amely magában hordozza a különféle csomagolási „*technikát*”. Ahhoz, hogy a nyomból és az anyagmaradványból való információ kiszűrése eredményesen történjen, a rögzítési, csomagolási, illetve a vizsgálati eljárásnak egyaránt szakszerűnek kell lennie. Fontos, miszerint tisztában legyünk azzal, hogy például egy szexuális erőszakkal párosult emberölés áldozatán, illetve az áldozat közvetlen környezetében és a helyszínen, milyen nyomokra, anyagmaradványokra bukkanhatunk, így az eljárás során ennek megfelelően kell a kutatást végeznünk. Figyelnünk kell az apró elváltozásokra, a mikro-nyomokra, mivel méretüknek köszönhetően, ezek alig észrevehetők, ezért könnyen figyelmen kívül eshetnek. Általában az ilyen eredetű biológiai anyagmaradványokon csak egyszeri jelleggel végezhető el az azonosítás, ezért még nagyobb odafigyelést igényel a vizsgálatuk.

Fénykép ondómaradványról

¹⁵⁴ Néhány gondolat az emberi DNS kriminalisztikai vizsgálatáról, 68. oldal.

A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet (BSZKI)

A BSZKI Genetikai Szakértői Osztálya foglalkozik a DNS vizsgálatával. Az 1989/90-es években nyílt lehetőség arra, hogy DNS-minták kapcsán személyeket azonosítsanak. Ebben időszakban kezdődött meg a DNS tulajdonságainak vizsgálata. Magyarországon 1992-ben került sor először arra, hogy e módszert alkalmazzák egy egyetemista diáklány meggyilkolásának ügyében.¹⁵⁵

A Genetikai Szakértői Osztály szervezeti elemei: Sejtmagi DNS Laboratórium; Mitokondriális és Alacsony Kópiaszámú DNS Laboratórium; DNS Nyilvántartó Csoport.¹⁵⁶

A DNS FONTOSSÁGA – VÁLASZOK EGY GENETIKAI SZAKÉRTŐTŐL

A DNS fontosságáról, annak szerepéről G. Á. genetikai szakértőt (a továbbiakban: szakértő) kérdeztem, akitől a DNS „*intézetbe való szállításától*” a munka eredményes elvégzésig tartó folyamatról kaptam felvilágosítást. A szakértő a bűnjelek beérkezését követően elvégzendő feladatok bemutatásával kezdte az interjút.

A BSZKI Ügykezelő Csoportja foglalkozik az összes beérkező bűnjellel. Itt történik meg az átadás, amelyhez szükséges egy, az eljáró nyomozó hatóság által megküldött kirendelő határozat vagy végzés, ha a kérdéses bűnjelet a bíróság továbbította. A határozatba vagy végzésbe bele kell foglalni a bűncselekmény minősítését, a rövid történeti tényállást, a megküldött bűnjeleket (esetünkben megjelölve azt is, hogy kitől, illetve honnan származik a minta), valamint, hogy milyen szakértőt kíván a hatóság kirendelni. A szakértőt kirendelő határozatnak tartalmaznia kell a szakértőnek feltett kérdéseket.

A BSZKI-ban a Szakértői Főosztály égisze alatt, több szakértői osztály vagy csoport tevékenykedik. Többek között itt található a kábítószeres, tüzesetek során megégett dolgok analizálását folytató Szerves Kémiai Analitikai Szakértői Osztály, a Daktiloszkópiai Szakértői Osztály (ujjnyomok vizsgálata), Bűnügyi Orvosi és Orvosszakértői Osztály (pl. szövettani vizsgálatok), Fizikai-kémiai Szakértői Osztály (pl. mikro-anyagmaradványok vizsgálata), Kriminálisztikai Szakértői Osztály (pl. fegyver-, illetve nyomszakértői tevékenység), valamint a már említett Genetikai Szakértői Osztály.¹⁵⁷

Kérdésemre a szakértő elmondta, hogy az intézetben a DNS-alapú összehasonlító vizsgálat 2001 óta működik. A DNS-el való azonosítás során 5 fő szempontot kell figyelembe venni:

1. A bűnjelek védelme elsődleges feladat, mivel a biológiai szennyeződések a különféle környezeti, illetve egyéb hatások miatt gyorsan bomlásnak indulnak. A régi vizsgálatok alapját a szövetekkel való analizálás adta, azonban ezzel a módszerrel nem minden esetben sikerült eredményt elérni.

2. Amennyiben a DNS sejtmagot tartalmaz, akkor a vizsgálat megkísérelhető, ez szövet-független.

¹⁵⁵ A BSZKI rövid története itt olvasható: <http://www.bszki.hu/page.php?42> (2016. 04. 20.).

¹⁵⁶ A Genetikai Szakértői Osztály tevékenységéről, a szakértői vizsgálatokkal kapcsolatosan feltehető szakkérdésekről és a szakértői vizsgálatok folyamatáról részletesebben itt tájékozódhat a tisztelt érdeklődő: <http://www.bszki.hu/page.php?353> (2016. 04. 20.). A Genetikai Szakértői Osztály szakértői által adott véleményben található szakkifejezések értelmezéséhez a BSZKI honlapján található betűrendes forenzikus szakszótár nyújt segítséget, amely innen elérhető: <http://www.bszki.hu/page.php?652> (2016. 04. 20.).

¹⁵⁷ http://www.bszki.hu/e107_files/downloads/bszki_szervezeti_felepites_20150420.pdf – a BSZKI szervezeti felépítése (2016. 04. 20.).

3. Nem csak a minősége, de a mennyisége is fontos a biológiai anyagmaradványnak. A szakértő példaként említette, hogyha egy közlekedési baleset során a járműben több utas is tartózkodott, és a baleset következtében nem állapítható meg, hogy ki vezetett, lehetőség van akár a sebváltóról vagy a járműkulcsról annyi DNS levételére, amennyi elegendő az azonosító vizsgálathoz.

4. Kevert szennyeződés esetén – különösen szexuális bűncselekmények esetében beszélhetünk erről –, kenetet kell biztosítani a bűncselekmény áldozatától. Itt szükséges a száj-, a végbél és a hüvelykenet levétele, amely tartalmazza a sértett genetikai tulajdonságait. A sejtmagban 23 pár kromoszóma található, ebből 22 pár testi sejt, a 23. pedig ivari kromoszóma. A 22 pár az apától és anyától származó tulajdonságok, azonban a 23. párban csak férfi kromoszóma található, amely apáról fiúra öröklődik.

5. A biostatisztika is kulcsfontosságú. A kizárás a döntő. A populáció genetika előfordulásának gyakorisága alapján meg lehet mondani, hogy mennyi a valószínűsége annak, hogy a 2 DNS profil egyforma vagy sem. A tulajdonságokat megvizsgálják, csoportba veszik, amelynek köszönhetően állapítható meg a valószínűség, azonban még ennek köszönhetően sem beszélhetünk soha százszázalékos azonosításról.

Kérdésemre, miszerint mennyi a valószínűsége, hogy a biológiai anyagmaradvány nem a megállapított személytől származik, a következő választ kaptam: „A vizsgálatok során Magyarország számításait használjuk fel, azonban, ha felmerül az országok között elkövetett bűncselekmény, akkor az európai statisztikát kell elővenni.”

A fontosságok ismertetését követően a szakértő folytatta a vizsgálat körüli teendők ismertetését. A bűnjelek átvételével a bűnjelkezelők foglalkoznak, azokat beérkezésekor ellátják egy vonalkóddal, és iktatásukra kerül sor. A vonalkód az anonimitást teszi lehetővé, a további analíziskor a szakértők a vonalkódokat alkalmazzák, például: 2014/105-01H-001. Ez a vonalkód tartalmazza az évszámot, a bűnügyi számot, a bűnjel számát és jelölését. Ez a kód jelen esetben a hajszálat jelöli, valamint az abból történő vizsgálatok számát. Ezt követően a vonalkóddal ellátott bűnjelet egy kinevezett szakértőre szignálják. A bűnjelek kicsomagolása előtt, egy elővizsgálatot kell végrehajtani. Ellenőrizni kell, hogy minden egyes bűnjelet, amelyet a kirendelő határozaton vagy végzésen feltüntettek, megküldtek-e, valamint a szabályoknak megfelelően külön-külön és hitelesen csomagoltak-e.

A bűnjelek kicsomagolása előtt szükséges a labort DNS mentesítő oldattal letisztítani. Mind a labornak, mind pedig az eljáró szakértőnek szigorú feltételeknek kell megfelelnie. Tiszta, steril körülmények között lehetséges az elemzés, szigorú előírás az egyszer használatos kesztyű, fehér ruha, hajháló, maszk, valamint a szabad bőrfelületek fedése. A sértettől és a gyanúsítottól származó bűnjelek tanulmányozását térben és időben is el kell különíteni. Ügyelni kell arra, hogy olyan módszert válasszon a szakértő az eljárása során, amely egyrészt eredményességre vezet, másrészről pedig a legkevesebb roncsolással jár, mivel azok alkalmazása általában egyszeri, kevés módszer után van lehetőség még további DNS minta fejtegetésére.

Kérdésemre, hogy mi okozhat eredménytelenséget, a szakértő két okot említett meg: egyfelől eredménytelenség már a helyszíni szemle során bekövetkezhet, a hatóság nem megfelelő eljárásának következtében, másfelől pedig a bűnjelszemle alkalmával történhet probléma. A kicsomagolást követően például egy vérszennyeződés, ondómaradvány keresésére polilight lámpát alkalmaznak. Ennek köszönhetően a szabad szemmel nem látható vér, ondó, nyálszennyeződések is láthatóvá válnak.

A DNS-vizsgálat

A DNS-vizsgálat kezdeti lépése, hogy a hordozóról ki kell nyerni a DNS-t, fel kell szakítani a sejteket. Ezt követően tisztítani kell, és meg kell határozni a kinyert anyag mennyiségét a további vizsgálatokhoz. A kinyert DNS-t fel kell sokszorozítani, amelyet a PCR készülék végzi. Minden DNS 2 szálból áll. Először a készülék a centrifugálás során 94 °C-ra emelkedik, itt a hidrogén hidak felbomlanak, majd a polimeráz enzim rákapcsolódik az egyik szála, ezt követően 72 °C-ra, majd 60 °C-ra változik a hőmérséklet a szerkezetben. A hőmérsékletek váltakozásával 30 cikluson keresztül ismétlődik a szintetizálás. Előtte megfestik négyféle színnel, és így a színek alapján kitűnik, hogy ott található egy citozin, guanin, timin vagy adenin. Ez az eredmény kerül ezután kiértékelésre.

Minden egyes eredmény duplán kerül ellenőrzésre, és a fixálás után kerül sor a szakértői vélemény sablon kitöltésére. E sablon alapján rögzítésre kerülnek a vizsgálat tárgyai, a bűnjelkezelésre vonatkozó adatok, az összes lehetséges módszer, amelyek közül a ténylegesen használt módot jelölni kell, majd a vizsgálati eredmény, a szakmai ténymegállapítás és végül a szakvélemény.

A következő kérdésem a 60 napos határidőre, pontosabban az egyszeri 30 napos határidő meghosszabbításra irányult. A szakértő elmondása alapján, egy ügy általában 72 óra alatt kerül kivizsgálásra, azonban egy szakértőre akár száz ügyet is szignálnak, ezért ezt az időkorlátot gyakorta igénybe kell venni. Kiemelt, sürgős ügyek esetén 36–48 óra alatt történik a tanulmányozás.

A DNS Nyilvántartó Csoport

A *DNS Nyilvántartó Csoport* feladata a személyek nyilvántartása. Ezt a rendszert a Genetikai Szakértői Osztály informatikai rendszerében kezelik. A nyilvántartásban történő keresés során, ha a felvitt minta eredménye megegyezik valamely, már rendszerben lévő mintával, az egyezésről, illetve a találatokról értesítést küldenek az ügygazdának.

Az Egyesített DNS Index Rendszer (CODIS)

A rendszert a CODIS (Combined DNA Indexing System), azaz magyarra fordítva az Egyesített DNS Index Rendszer szoftver együttes képezi.

A CODIS szoftver, amely az FBI számára lett kifejlesztve, 26 országban valamint több mint 215 laboratóriumban megtalálható. Ennek köszönhetően folyamatos összehasonlításra van lehetőség az új és a már meglévő adatok között, de alkalmas a rendszer az eseti, manuális keresésre is.¹⁵⁸ A CODIS Egység kezeli az Egyesített DNS Index Rendszert és a Nemzeti DNS Index Rendszert, továbbá felelős azért, hogy fejlessze, ellássa, és támogassa a CODIS Programot az USA-ban a szövetségi, állami, és helyi bűnüldözési laboratóriumokban, valamint a kiválasztott nemzetközi törvényvégrehajtó bűnüldözési laboratóriumokban, elősegítve a cseréket, illetve összevetve a törvényszéki DNS bizonyítékokat az erőszakos bűncselekmények nyomozások során. A CODIS Egység ezen kívül adminisztrációs kezelést és támogatást nyújt az FBI-nak különböző tanácsadói táblázatokkal, a Department of Justice-nak pedig programokat, törvényhozási segítséget, illetőleg DNS-t szolgáltatnak.¹⁵⁹

¹⁵⁸ <http://www.bszki.hu/page.php?355> (2014. 09. 20.).

¹⁵⁹ http://www.fbi.gov/about-us/lab/biometric-analysis/copy_of_codis (2014. 09. 20.).

A DNS, mint bizonyítási eszköz¹⁶⁰

Szexuális bűncselekmények nyomozásakor, az eljáró hatóság az alapos és körültekintő helyszíni szemle során, nagy eséllyel talál az elkövető által hátrahagyott „*genetikai maradványokat*”. Gyakorta fordul elő ilyen bűncselekmény elkövetésekor, hogy a sértetten, valamint az elkövetés helyszínén több, az elkövetőtől származó anyagmaradvány kerül feltalálásra. Ennek alapján, az ilyen esetekben elsődleges feladat a helyszínen, valamint a sértetten vérmaradványt, ondómaradványt, egyéb testnedvet, szőrszálat vagy hajszálat keresni, amely alkalmas a DNS azonosításra. Ezt követően, a talált és rögzített biológiai anyagmaradványt a hatóság megküldi a vizsgálatot végző szakértőnek, a bűncselekménnyel kapcsolatosan feltett kérdésekkel együtt.

Horák Nóra ruházatán, testén, több ponton is fellelhetők voltak szőrszálak, ondómaradványok és vérfoltok.

Szőr- vagy hajszál esetében, az igazságügyi orvos szakértőtől¹⁶¹ a következő kérdésekre kereshetjük a választ:

1. Az elküldött minta embertől vagy állattól származik?
2. Amennyiben embertől származik, hajszál- vagy szőrszál-e?
3. Melyik testrészéről vált le?
4. Hogyan, mi módon vált le a testrésztől (levágták, kitépték vagy kihullott)?
5. Milyen nemű személytől származik?
6. Milyen jellegzetességgel rendelkezik (festett, sérült, szennyezett, akitől származik, szenvedett-e valamilyen betegségben)?
7. A szőr- vagy hajszál származhatott-e az áldozattól vagy a gyanúsítottól?
8. Amennyiben állati eredetű, milyen állattól származott?¹⁶²

Mivel az emberi szőrszál külsőleg nem sokban különbözik az állati eredetű szőrtől, fontos, hogy elsősorban az első kérdésre kapjuk meg a választ, amely behatárolja a következő kérdések körét.

Mind az emberi, mind pedig az állati szőrszál esetében beszélhetünk velőállományról, kéregállományról és cuticula borításról. Azonban az állatok velőállományával ellentétben, az emberi velőállományból hiányozhat a puha kreatin felépítés, vagy az vékonyan, felforgatva található meg, ellentétben az állati velőállománnyal, amely erős és széles.

A kéregállomány a velőállományt veszi körül, amelyet kemény kreatin épít fel. Az ebben lévő pigment adja a szőrzet színét. Így könnyedén megállapítható, ha egy festett vagy természetes színű hajszállal vagy szőrszállal „*találkozunk*”. Ha festett, annak keresztmetszetén jól látható, hogy a külső rétege mesterséges, míg belsejében megmarad az eredeti szín. Mivel a hajhagymához közeli részen megmarad a természetesség, ezért célszerű annak környékét is vizsgálni.

A külső réteg, azaz a cuticula, amely a kéregállományt borítja, és a rögzítést segíti. A szőrszál végén lévő sejtek ellentétesen állnak, ezek kapaszkodnak, így ha egy kitépt szőrszálat találunk, az a belső gyökérhüvely egy részét is magával vonja,

¹⁶⁰ A DNS ugyan tárgyi bizonyítási eszköz, mivel a bűncselekmény elkövetésének vagy a bűncselekmény elkövetésével összefüggésben az elkövető nyomati hordozza [Be. 115. § (1) bekezdése], de önmagában nem bizonyít semmit, ellentétben a DNS-vizsgálat eredményét dokumentáló szakvéleménnyel [Be. 76. § (1) bekezdése]. Amennyiben a bizonyítás tárgya (másképpen a bizonyítandó tény) az, hogy a helyszíni szemle során lefoglalt biológiai anyagmaradvány a terheltől származik-e, akkor az ezt megállapító szakvélemény (bizonyítási eszköz) mint bizonyító tény, egyben bizonyítékként kerül értékelésre (a szerkesztő megjegyzése).

¹⁶¹ A hajszálak és az emberi eredetű szőrszálak morfológiai (alakotani) vizsgálatát a BSZKI Bűnügyi Orvosi és Orvosszakértői Osztály szakértői végzik (a szerkesztő megjegyzése).

¹⁶² Buris László – Keller Éva: Kriminálisztikai vizsgálatok. Sótónyi Péter (szerk.): Igazságügyi orvostan, 344. oldal (Semmelweis Kiadó, Budapest, 2005).

ellentétben a kihullottal.¹⁶³ Ezért is fontos, hogy a vizsgált minta a hajhagymával egyben legyen, mivel az tartalmazza az adott személy DNS-ét. Horák Nórának a testén, valamint a ruházatán talált hajszálak és szőrszálak vizsgálat alá kerültek. Két biológus szakértő is megvizsgálta ezeket az anyagmaradványokat, és megállapították, hogy a vörösesbarna szőrszál emberi eredetű, és fanszőrzet.

Fénykép szőrszálról

Mintavétel

Horák Nóra ügyében több mint száz férfi DNS-mintáját hasonlították össze az áldozat testéről rögzített biológiai anyagmaradványokkal.

A mintavételre csak és kizárólag a gyanúsított kötelezhető, akinek az adatai a mintavételt követően bekerülnek a biometrikus adatnyilvántartásba, valamint az is, aki a bűncselekmény elkövetésével összefüggésbe hozható.

A mintavétellel járó procedúrát az érintettek kötelesek tűrni, ha ez szükséges az ügy előrehíviteléhez. Előfordulhat olyan helyzet is, például betöréses lopás esetében, hogy a vétklen személyek kiszűrése miatt szükséges az ott lakó személyektől mintát venni. Ilyenkor az azonosításig az adataikat fel kell venni, azt követően viszont azok törlésére kerül sor, míg a gyanúsított adatai a nyilvántartásban maradnak. Horák Nóra esetében azonban nem csak egy személytől, hanem Kiskunlacháza több tucat férfi lakosától vettek mintát. Itt merülhet fel az a kérdés, hogy mi történik akkor, ha a lakosság közül többen is megtagadják a mintaadást? A válasz valószínűleg az, hogy semmi, hiszen mint azt már az előbbiekben leírtam, csak a gyanúsított kötelezhető a mintaadásra, illetve az, aki a bűncselekmény elkövetésével összefüggésbe hozható. Ez esetben viszont, ha egy ilyen, közfelháborodást keltő, megrázó eset történik, mint a kiskorú sértett megölése, nehezen képzelhető el, hogy azok, akiknek semmilyen szerepük nem volt a bűncselekményben, ne segítenék ilyen „*hozzájárulással*” a nyomozást.

A hatóságon belül a DNS minta levételét a bűnügyi technikusok, vagy adott esetben az orvos szakértők végzik. A mintavételt jegyzőkönyvbe kell foglalni, amelyet mind a mintát adó és a mintát vevő is kézjegyével hitelesít.

A mintavételnél lehetőség van vérmintát, hajszálat vagy szájnyalvakahártatörtletet venni.

Vérminta: ennek levétele előtt elsődleges dolog annak megállapítása, hogy az adott személy, akitől a mintát kívánjuk beszerezni, az elmúlt 3 hónap alatt nem

¹⁶³ Kriminálisztikai vizsgálatok, 344–345. oldal.

esett-e át vérátömlesztésen, vagy egyéb vérkészítménnyel nem kezelték-e. A levétel-nél elegendő akár 3–4 ml vér is, amelyhez steril, egyszer használható tű szükséges.

Szájnyálkahártya-törlet: a szájnyálkahártya-törlet levétele esetén először fel kell hívunk a személy figyelmét arra, hogy a minta adása előtt legalább fél órával ko-rábban ne étkezzen, illetőleg közvetlenül előtte öblítse ki a száját. A minta levétele vattás pálcás törlettel történik, amelyet leginkább a fültisztítóhoz lehet hasonlítani. A kisebb méretű „hurkapálca” két végén egy-egy vattás rész van, amely alkalmas arra, hogy a szájüregből fájdalommentesen mintát vegyenek. Ezt követően a levett „anyagot” szobahőmérsékleten ki kell szárítani, majd egy steril, környezeti hatások-tól védett zacskóba kell helyezni. A zacskó borítójára rögzítjük a mintát adó személy adatait. Személyenként 2 törletet kell levenni.

Hajminta: a hajminta beszerzéséhez nem csak egy darab hajszálra van szüksé-günk. A fej több „területéről” kell mintát beszerezni. Ez esetben 5 területről 10 db hajszálra van szükség, amelyet a hajhagymával együtt szükséges vizsgálni. Így a fejtetről, homloktöről, tarkóról 1–1, a halánték részről pedig 2 hajszálminta beszer-zése az előírás.¹⁶⁴

A vizsgálat módszere

*A különböző biológiai nyomokból kinyert DNS-ből a vizsgálandó szakasz, vagy sza-kaszok felsokszorosítása (PCR) után a tipizálás gél-elektroforézissel történik. Ez lehet horizontális vagy vertikális poliakrilamid-gélelektroforézis, valamint kapilláris-gélelektroforézis.*¹⁶⁵

A módszerek megválasztásánál az a fontos, hogy mindig figyelembe kell venni a nemzetközi elvárásokat. Lényeges még, hogy a laboratórium is megfeleljen a nem-zetközileg elfogadott feltételeknek. A laboratóriumban olyan felszerelések szüksé-gesek, amelyek biztosítják a gondtalan vizsgálatot, valamint az eredményességet. A DNS-sel való foglalkozás során minden munkaterületet el kell különíteni egymástól. Így külön kell kezelni, ahol:

- a bűnjeleket raktározzák,
- a mintavétel történik,
- a DNS kinyerés történik,
- sokszorosítanak (PCR)
- a sokszorosítást tárolják.¹⁶⁶

A törvényszéki DNS, mint teljes mértékű bizonyíték

Megkülönböztetünk törvényszéki, valamint büntetőeljárás DNS-t. Törvényszéki DNS-nek nevezzük azt a biológiai anyagmaradványt, amelyet a bíróság a vád bizo-nyításához a kirendelt szakértő által megállapított szakvélemény eredményeként elfogad. Annak középpontba helyezésével hozza meg ítéletét, amely az eredmény függvényében billen a vádlott javára vagy terhére. Ezen kívül találkozhatunk még az

¹⁶⁴ http://semmelweis.hu/igazsagugy/files/2012/06/22_mszlev.pdf (2016. 04. 20.) – Országos Igazságügyi és Orvostani Intézet 22. számú módszertani levele polgári perekben és büntetőügyekben végzett DNS-vizsgálatokhoz és szakvéleményadáshoz, 5. oldal. A DNS-mintavétel további szabályai: Bnytv. 92–95. §; 21/2009. (VI. 19.) IRM rendelet a bűnügyi és rendészeti biometrikus adatok nyilvántartása részére történő adatközlés, valamint az ujj- és tenyérnyomatvétel és a szájnyálkahártya-törlet levételének részletes technikai szabályairól; 17/2011. (IX. 23.) ORFK utasítás a bűnügyi nyilvántartási rendszerrel, a bűnügyi és rendészeti biometrikus adatok nyilvántartásával és a mintavétellel kapcsolatban az általános rendőr-ségi feladatok ellátására létrehozott szervre háruló feladatokról (a szerkesztő megjegyzése).

¹⁶⁵ http://semmelweis.hu/igazsagugy/files/2012/06/22_mszlev.pdf (2014. 10. 07.).

¹⁶⁶ http://semmelweis.hu/igazsagugy/files/2012/06/22_mszlev.pdf (2014. 10. 07.).

említett büntetőeljárás DNS-sel, amely nem feltétlenül vonja maga után azt, hogy a bíróság előtt meg is jelenik bizonyítási eszközként. Van olyan eset, amikor egy DNS-minta azonosításakor kapott eredmény nem vezet az elkövető leleplezéséhez vagy azonosításához. Mivel elkerülhetetlenül „tapadnak” ránk nap mint nap más személyek anyagmaradványai, így fontos a gondos átszűrés. Ennek mikéntjeként szükségtelen minden egyes DNS-t, ami nem a bűncselekmény elkövetéséhez kapcsolódik, a bíróságon bemutatni.

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Felhasznált irodalom

1. Buris László – Keller Éva: Kriminalisztikai vizsgálatok. Sótónyi Péter (szerk.): Igazságügyi orvostan (Semmelweis Kiadó, Budapest, 2005)
2. Enzo Gallori: Genetika – Képes enciklopédia – Az élet kémiai alapjai, az evolúció törvényei és aggodalmi (Kossuth Kiadó, Budapest, 2010)
3. Hautzinger Zoltán: Néhány gondolat az emberi DNS kriminalisztikai vizsgálatáról. Tremmel Flórián (szerk.): Orvosok és jogászok a büntető igazságszolgáltatásban – Dezső László Emlékkönyv (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2005)
4. James D. Watson: DNS – Az élet titka (HVG Kiadó, Budapest, 2004)
5. Magyar József – Varga Ilona: A DNS-vizsgálatok rendőrségi felhasználása. Közép-európai Rendőrákadémia (KERA) Oktatófüzet (Belügyminisztérium Nemzetközi Oktatási Központ, Budapest, 2008)

Internetes hivatkozások

1. http://index.hu/tudomany/2014/09/07/kiderult_ki_volt_hasfelmetszo_jack/
2. <http://semmelweis.hu/hirek/2010/04/23/a-dns-kutatas-tortenete-es-unnepe/>
3. http://semmelweis.hu/igazsagugy/files/2012/06/22_mszlev.pdf
4. <http://ttk.pte.hu/biologia/genetika/atg/chap11/ch11a.htm>
5. http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/eletemodto_rtenet-oskor-es-okor/biraskodas-az-okori-civilizaciokban/buntesek-az-okori-civilizaciokban
6. http://www.bszki.hu/e107_files/downloads/bszki_szervezeti_felepites_20150420.pdf
7. <http://www.bszki.hu/page.php?353>
8. <http://www.bszki.hu/page.php?355>
9. <http://www.bszki.hu/page.php?42>
10. <http://www.bszki.hu/page.php?652>
11. <http://www.citatum.hu/idezet/52706>
12. http://www.fbi.gov/about-us/lab/biometric-analysis/copy_of_codis
13. <http://www.life.hu/bulvar/20120718-gyilkosság-bunugy-dns-profil-az-elkovetok-remalma.html>
14. <http://www.origo.hu/tudomany/élet/20020516dnsujljenyomatok.html>

Dr. Virágné dr. Balázs Tímea¹⁶⁷

A szexuális erőszak nyomozásának speciális szabályai: a sértett orvosi vizsgálata

ELŐSZÓ

A nemi erkölcs társadalmi termék, része az általános morális felfogásnak. Ez az alapfelfogás hagyományosan a férfi és a nő egymás közötti viszonyában a teljes egyenjogúságnak, a nemi élet maximális kényszermentességének álláspontján van. Az emberi viselkedés meghatározói között kétségtelenül kitüntetett szerepet játszanak az ösztönök, köztük a nemi ösztön is, de ettől függetlenül minden ép pszichikumú embernek rendelkeznie kell azzal a képességgel, hogy ösztön-megnyilvánulásait az értelem kontrollja alá helyezze. E bűncselekmények tehát a szexuális ösztön olyan – többnyire erőszakos vagy rendellenes – kiélésében nyilvánulnak meg, amelyekkel szemben a társadalom védelme a büntetőjogi szankciók alkalmazását is parancsolóan megköveteli.¹⁶⁸

A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények „*társadalomra kiemelt veszélyességét*” tükrözi egyrészt a Büntető Törvénykönyvön¹⁶⁹ belüli rendszertani elhelyezésük (Btk. XIX. Fejezet), másrészt a hozzájuk kapcsolt büntetési tételek, továbbá, hogy a sexualitás, mint az emberi és társadalmi létezéshez nagyon szorosan kapcsolódó jelenség mindig is különösen szigorú szabályozások tárgya volt.¹⁷⁰

Szexuális erőszak mindenkit érhet, nemtől, kortól, nemzeti, etnikai vagy vallási és politikai hovatartozástól függetlenül. Ugyanakkor statisztikai adatok támasztják alá, hogy a szexuális erőszak elkövetői az esetek közel teljes körében (95–98%-ában) férfiak, s az áldozatok többnyire (85%) nők és gyermekek. Ez nem véletlen, és nem csupán a férfiak és nők, illetve gyermekek közötti fizikai erőkülönbségben leli magyarázatát. A szexuális erőszak elsősorban a nemek hatalmi egyenlőtlenségét tükrözi, amivel szemben számos nemzetközi egyezmény, dokumentum kíván fellépni.¹⁷¹

Dolgozatomban a szexuális erőszak nyomozásának speciális szabályai, azon belül is a sértett orvosi vizsgálata kapcsán felmerülő kérdések ismertetésére vállalkozom. Ahhoz azonban, hogy a nyomozás és a bizonyítás kérdésére, annak kapcsán pedig a sértett orvosi vizsgálatára rátérhessek, először a Btk. 197. § (1) bekezdésé-

¹⁶⁷ A szerző a Miskolci Járási és Nyomozó Ügyészségen alügyész, valamint a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán indított Bűnügyi szakjogász szakirányú továbbképzés hallgatója.

¹⁶⁸ http://www.bunuldozok.hu/Data/Sites/1/magazin_4teljes_web.pdf (megtekintés ideje: 2016. április 15.). – Dr. Kovács Gyula: A házasság a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények (Btk. XIV. fejezet) csoportosítása.

¹⁶⁹ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.).

¹⁷⁰ Kovács Gyula: Az erőszakos közöszlész bizonyítási problémái az 1997. évi LXXIII. törvény módosítását követően. Belügyi Szemle 2000. évi 4–5. szám, 43. oldal (Belügyminisztérium Budapest, 2000).

¹⁷¹ http://mona-alapitvany.hu/wp-content/uploads/2012/12/KERET_Modszer_tani_ajanlasok.pdf (megtekintés ideje: 2016. április 14.) – Betlen Anna – Pap Enikő: Módszertani ajánlások a szexuális erőszak áldozataival foglalkozó szakemberek számára 6–7. oldal.

be ütköző szexuális erőszak büntetével kapcsolatos alapfogalmakat, és jogi szabályozást ismertetem.

A SZEXUÁLIS ERŐSZAK BÜNTETTE

A Btk. 197. § (1) bekezdése szerint, *szexuális erőszakot követ el, és büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki*

a) a szexuális kényszerítést erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel követi el,

b) más védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát szexuális cselekményre használja fel.

A jogszabályi hivatkozásból is látszik, hogy a bűncselekménynek 2 alapesete van:

- az egyik elkövetési magatartás a szexuális kényszerítés erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel,
- míg a másik elkövetési magatartás, más védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotának szexuális cselekményre való felhasználását jelenti.

A tényállás, jogtechnikai szempontok szerint, egy szakaszból áll. Az (1) bekezdés a már említett alapeseteket tartalmazza. A (2)–(4) bekezdés a minősített eseteket rendeli büntetni, míg az (5) bekezdés egyfajta előkészületi magatartást szankcionál.

A Btk. 207. § nem képezi a tényállás szerves részét, azonban mégis idetartozik, mivel a büntetőjogi felelősségre vonás egyéb akadályáról rendelkezik: a 197. § (1) bekezdés a) pontjában meghatározott cselekmény csak magánindítványra büntethető, kivéve, ha azzal összefüggően nem magánindítványra büntetendő bűncselekményt is elkövetnek.

A dolgozat terjedelmi korlátait figyelembe véve, a továbbiakban a Btk. 197. § (1) bekezdés a) pontjába ütköző elkövetési magatartások elemzésével foglalkozom.

A Btk. 459. § (1) bekezdés 27. pontja szerint, szexuális cselekmény: *a közösülés és minden súlyosan szeméremsértő cselekmény, amely a nemi vágy felkeltésére, fenntartására vagy kielégítésére alkalmas, vagy arra irányul.*

A *kényszerítés* olyan leküzdhetetlen erő, amely képtelenné teszi az akaratnak megfelelő magatartást. Ennek eszköze az erőszak és a fenyegetés.¹⁷²

A *közösülés* fogalmát a Btk. tételesen nem határozza meg, így szükséges a kérdést több értelemben megvizsgálni.

A közösülés élettani fogalma, a férfi és a női nemi szervek nemzésre alkalmas, magömlést kiváltó egyesülése. Biológiai és köznapi értelemben a hímvessző behatolása a hüvelybe, magömlés következménye nélkül is. Büntetőjogi szempontból – a töretlen ítélkezési gyakorlat szerint –, a közösülés különmemű személyek szexuális aktusa, amelyben a nemi szervek érintkezésének van döntő szerepe. Ebből a szempontból befejezettnak akkor minősül a közösülés, ha a férfi közösülés szándékával a hímvesszőjét a nő nemi szervéhez érinti. A közösülés tehát két különmemű személy szexuális aktusa.

A Btk. az *erőszak* fogalmát, mértékét, nem határozza meg, azonban az erőszak – értelemszerűen – fizikai erő kifejtésével történő ráhatást jelent, amely lehet lenyűgöző erejű, akaratot megbénító (vis absoluta), és akaratot hajlító (vis compulsiva) is.

Az erőszak, a komoly ellenállás leküzdésére irányuló fizikai kényszer, nem feltétlenül leküzdhetetlen (vis absoluta) erő, de a megtámadott személy teste ellen és közvetlenül közösülésre irányuló erős ráhatás, amely alkalmas a sértett komoly ellenál-

¹⁷² A továbbiakban a téma szempontjából szükséges alapfogalmak bemutatásánál a HVG–ORAC által kiadott Magyar büntetőjog I–III. Kommentár a gyakorlat számára (a 2012. évi C. törvény, az új Btk. kommentárja) című kiadvány, dr. Márki Zoltán által írt, a szexuális erőszak büntetése vonatkozó 687–713. oldal közötti részét használtam fel.

lásának leküzdésére. Ilyen fizikai kényszer például a sértett lefogása, leteperése. Erőszak viszont akkor állapítható csak meg, ha a sértett ellenállása komoly. Ennek megítélése és bizonyítása nem könnyű, de erre utalhatnak például a sértett és az elkövető sérülései, a ruházatukon és a helyszínen található nyomok. Ezeket részletesen a következő fejezetben fejtem ki.

A szexuális erőszak elkövetésének második fordulata az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetés alkalmazásával a közösülésre kényszerítés. A *fenyegetés* a másik olyan „eszköze” a kényszerítésnek, ami képtelenné teszi az akaratnak megfelelő magatartást.

A Btk. 459. § (1) bekezdés 7. pontja szerint fenyegetés: *eltérő rendelkezés hiányában súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen.*

Az erőszakhoz hasonlóan a fenyegetésnek is a komoly ellenállás leküzdésére alkalmasnak kell lennie. Az, hogy a fenyegetés erre alkalmas, a sértett személyi tulajdonságainak, helyzetének, az elkövetőhöz fűződő viszonyának konkrét vizsgálata alapján kell elbírálni. A sértett „komoly ellenállása” a fenyegetés kapcsán is szükséges a tényállásszerűséghez. A bűncselekmény azonban akkor is megvalósul, ha a sértett azért nem tanúsít ellenállást, mert reménytelennek látja helyzetét (BJD 1251.).

A szexuális erőszak vagy kísérletének megállapításához az szükséges, hogy az elkövető a közösülést lehetővé tevő körülmények és testhelyzet megteremtése érdekében közvetlenül alkalmazott erőszakkal vagy kvalifikált fenyegetéssel törje meg a sértett fizikai ellenállását, és vigye végbe vagy kísérelje meg a közösülést (BH 2010. 116.). Fontos, hogy az erőszak, a kvalifikált fenyegetés kifejtésére, közvetlenül a szexuális cselekmény érdekében kerüljön sor, ugyanis e közvetlen cél-eszköz összefüggés hiányában a szexuális erőszak az előkészület stádiumában marad.

A SZEXUÁLIS ERŐSZAK NYOMOZÁSA, BIZONYÍTÁSA

A szexuális erőszak nyomozásának, bizonyításának ismertetése előtt, szólni kell pár szót a bizonyításról általában is.

A Be.¹⁷³ 75. § (1) bekezdése úgy fogalmaz, *hogy a bizonyítás azokra a tényekre terjed ki, amelyek a büntető és a büntetőeljárás jogszabályok alkalmazásában jelentősek. A bizonyítás során a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására kell törekedni, azonban, ha az ügyész nem indítványozza, a bíróság nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök beszerzésére, és megvizsgálására.*

A (2) bekezdés szerint, *a bizonyítás a büntetőeljárás járulékos kérdéseinek – különösen a polgári jogi igénynek, valamint a bűnözés megelőzésére és más eljárás kezdeményezésére szolgáló intézkedés szükségességének – elbírálásában jelentős tényekre is kiterjedhet.*

Általánosságban véve kijelenthetjük, hogy a bizonyítás tárgyát a nyomozás során is a tényeknek az a köre alkotja, amelyre a bizonyítás irányul. Egy adott bűncselekmény elkövetésével kapcsolatban azonban számtalan tény valósulhat meg, amelyek közül az eljárás szempontjából egyesek jelentősek, mások nem.¹⁷⁴

A szerkesztő megjegyzése: a Be. hivatkozott rendelkezéseit figyelembe véve, büntető anyagi jogi és eljárásjogi szempontból bizonyítani az adott bűncselekmény (különös törvényi) tényállási elemeit kell.

¹⁷³ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be).

¹⁷⁴ Dr. Kovács Gyula: Az 1978. évi IV. törvény (régí Btk.) szerinti erőszakos közösülés bizonyításának tárgya

[http://5mp.eu/fajlok2/obsitosdetektivek/obsitos_detektivek_lapja_\(2013._evi_i._szam\)_www.5mp.eu_.pdf](http://5mp.eu/fajlok2/obsitosdetektivek/obsitos_detektivek_lapja_(2013._evi_i._szam)_www.5mp.eu_.pdf) (megtekintve: 2016. április 14.).

Kriminálisztikai, pontosabban kriminálmódszerek oldalról vizsgálva pedig a kriminálisztikai alapkérdésekre (7+1 kérdésről beszélhetünk), valamint az esetlegesen felmerülő kiegészítő kérdésekre (ezekből pedig számtalan lehet) szükséges feleletet adni. Megjegyzendő, hogy a kriminálisztikai alap- és kiegészítő kérdések, valamint a bűncselekmény általános törvényi tényállási elemei jól összehangolhatók. Például, ha az elkövetés helyét, az idejét, a módját és az eszközt kutatom, akkor lényegében az úgynevezett szituációs ismérvek keresem a választ (a szituációs ismérvek az általános törvényi tényálláson belül a tárgyi oldalon, a nem szükségképpen ismérvek között foglalnak helyet).

Nézzünk egy példát: a szexuális erőszak (Btk. 197. §) nyomozásakor a bizonyítás tárgyát képezi – egyebek mellett – a szexuális kényszerítés erőszakkal történő alkalmazása.¹⁷⁵ Az erőszak valamely személyre közvetlenül ható olyan fizikai erő kifejtése, amely az ellenállást megtöri.¹⁷⁶ Ilyen alapvetően a sértett bántalmazása, például ütlegetése, lefogása, leszorítása. Ez tehát a bizonyítandó tény. Itt az egyik lehetséges bizonyítékforrás az a természetes személy, akinek a bizonyítandó tényről tudomása van (vagyis, aki látta a sértett bántalmazását) és aki az adatgyűjtés, tanúkutatás során a nyomozó hatóság látókörébe kerül (a továbbiakban: tanú). A nyomozó hatóság a Be. szabályainak,¹⁷⁷ valamint a kriminálisztikai (taktikai és metodikai) ajánlásoknak megfelelően a tanút kihallgatja. A tanú vallomása a Be. szerint bizonyítási eszköz,¹⁷⁸ a büntetőeljárásban pedig bizonyíték. Természetesen a szemtanú vallomása mellett bizonyítási eszköz, vagyis bizonyíték lehet a sértett tanúvallomása, a sértett orvosi vizsgálata alkalmával kiállított orvosi látlelet és vélemény, valamint végső soron a terhelt beismerő vallomása is.¹⁷⁹ E példában büntetőjogi nézőpontból az elkövetési magatartáson belül az elkövetési módot vizsgáltuk, kriminálisztikai oldalról pedig a szűkebb értelemben vett „Mi történt?“, illetve „Hogyan történt?“ kérdést feszegettük.

Esetünkben bizonyítás tárgyát képezi továbbá a sértett – a vele szemben alkalmazott erőszak következményeképpen esetlegesen keletkezett – sérülésének gyógytartama (ahol tényállási elemként az erőszak szerepel, ott a sérülés mint biológiai típusú sértő eredmény bekövetkezése akkor is vizsgálat tárgyát képezi, ha az nem tényállási elem). Ez is a bizonyítandó tények körébe tartozik. A nyomozó hatóság az inkriminált bizonyítandó tény megállapítása vagy megítélése érdekében igazságügyi orvos szakértőt rendel ki.¹⁸⁰ A szakvélemény szintén bizonyítási eszköz,¹⁸¹ tehát bizonyíték. Büntetőjogi szempontból nézve, itt az eredményt vettük górcső alá, kriminálisztikai vonatkozásban pedig a „Mi következett be?“ vagy a „Milyen sérülést szenvedett a sértett, és milyen a sérülés büntetőjogi gyógytartama?“ kérdésre kerestük a választ.

A bizonyítás tárgyához tartoznak tehát azok a *tényállási elemek is, amelyek nincsenek, és mégis vannak*. Nézzük ezeket a rejtélyes tényállási elemeket!

Az előzőekben szó esett arról, hogy a *bizonyítás azokra a tényekre terjed ki, amelyek a büntető és a büntetőeljárás jogszabályok alkalmazásában jelentősek*.¹⁸² Bátran állíthatjuk, hogy főszabály szerint, ezek a büntető és a büntetőeljárás jogszabályok alkalmazásában *jelentős tények, az adott bűncselekmény (tehát, amit „nyomozunk“) különös törvényi tényállási elemei*. Elhangzott az is, hogy a *bizonyítás a büntetőeljárás járulékos kérdéseinek elbírálásában jelentős tényekre is kiterjedhet*,¹⁸³ és tegyük hozzá: a *bizonyítás tárgyát indokolt kiterjeszteni a bűncselekmény elkövetését közvetlenül lehetővé tevő okokra és körülményekre* (lám-lám, mennyi mindent szükséges bizonyítani).¹⁸⁴

Felmerül a kérdés: *mi a helyzet akkor, amikor az általános törvényi tényállás nem szükségképpen (esetleges) ismérvei, például az elkövetés helye, ideje, módja és eszköze (ezek az úgynevezett szituációs ismérvek) az adott bűncselekmény különös törvényi tényállási elemei között nem szerepelnek?* Másképpen megfogalmazva a kérdést: a nyomozás során a bizonyítás tárgyát ki kell-e terjeszteni azokra a szituációs ismérvekre, amelyeket a kérdéses bűncselekmény törvényi tényállásában nem nevesít a jogalkotó?

Továbbmegyek: keresem-kutatom-e a szóban forgó bűncselekmény elkövetési magatartásával összefüggésben, a külvilágban bekövetkező olyan változást, amelyet a különös törvényi tényállás nem ír le? Érdekel-e engem, hogy a tettes milyen indítatásból vezérelve követte el az adott bűncselekményt, ha a különös törvényi tényállás célzatot vagy motívumot nem tartalmaz?

Nos?

Bármennyire hihetetlen (számomra legalábbis az), de *van olyan álláspont, amely szerint bizonyítani csak a kérdéses bűncselekmény különös törvényi tényállási elemeit szükséges*. (Megítélésem szerint,

¹⁷⁵ Btk. 197. § (1) bekezdés a) pontja.

¹⁷⁶ 34/2007. BK vélemény III.1. pontja, a hatályon kívül helyezett BK 93. számú állásfoglalás felülvizsgálatáról.

¹⁷⁷ Be. 79–94. § és 181. §. és a Nyer. 17–22. §.

¹⁷⁸ Be. 76. § (1) bekezdése.

¹⁷⁹ Be. 117–118. §.

¹⁸⁰ Be. 99. § (1) bekezdése.

¹⁸¹ Be. 76. § (1) bekezdése.

¹⁸² Be. 75. § (1) bekezdés első mondata.

¹⁸³ Be. 75. § (2) bekezdése.

¹⁸⁴ Be. 63/A. § (1) bekezdése.

ez a bizonyítás tárgyának igencsak szűklátókörű értelmezése.) Jőmagam azt vallom (és terjesztem), hogy a *situációs ismérveket, a kvázi eredményt, a célzatot és a motívumot, valamint az általános törvényi tényállás egyéb, nem szükségképpen ismérveit, kriminalisztikai szempontokból nézve, abban az esetben is bizonyítani kell, ha azok nem szerepelnek a szóban forgó bűncselekmény különös törvényi tényállásában.*

A miértre, vagyis az inkriminált elemek bizonyítottságának fontosságára vagy létjogosultságára már többször megadtam a választ, amikor számos tanulmányomban a kriminalisztikai alapkérdésekről írtam. Ezekben az írásokban is azt fejtegettem, hogy *amennyiben a bizonyítás tárgyát kriminalisztikai szempontok szerint vizsgáljuk, akkor a nyomozás (bizonyítás) során a kriminalisztikai alapkérdésekre, valamint az alapkérdésekkel összefüggésben esetlegesen felmerülő kiegészítő kérdésekre szükséges feleletet adni.* Gondoljunk bele: minden bűncselekmény térben (valahol) és időben (valamikor) valósul meg, valamint az elkövetési magatartások zöméhez kapcsolódik valamilyen módszer és/vagy eszköz, még abban az esetben is, ha ezekről a különös törvényi tényállások jó része mélyen hallgat. Ezt az állítást itt azzal egészítem ki, hogy *a kriminalisztikai alap- és kiegészítő kérdések lényegesen túlmutatnak vagy túlterjeszkednek az általános törvényi tényállás szükséges és nem szükséges elemein.*

Ezek tehát azok a tényállási elemek, amelyek nincsenek, de mégiscsak vannak. Tessék ezen is el-töprengeni!¹⁸⁵

Nyilvánvaló, hogy a hagyományos nyomozási cselekmények mellett, az ezeket kiegészítő, közvetlenül az ismeretlen tettes elfogását célzó intézkedésekre is szükség van. Ezek azonban nem helyettesíthetik a nyomozást, és tervezésük is csak a nyomozás adataira támaszkodhat. A nyomozáson belül a felderítés és a bizonyítás egységes folyamat, ezért a feladatok egymást alapozzák, egymást feltételezik, az egyik tevékenység a másikban folytatódik, illetve kombinálódik.¹⁸⁶

E bűncselekmények nyomozása sohasem egyszerű, a cselekmény bizonyítása még objektív bizonyítékok megléte esetén is – a gyanúsított jól felépített olyan értelmű védekezésével, amely szerint a szexuális együttlétet nem, de a sértett beleegyezésének hiányát tagadja – kétséges lehet. Az objektív bizonyítékok, legtöbbször biológiai anyagmaradványok megléte ugyanis csak a szexuális együttlét megtörténtét bizonyíthatják, azt azonban már nem, hogy az a sértett beleegyezésével, vagy erőszak, illetve élet, vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetés hatására, esetleg a sértett védekezésre, akaratnyilvánításra képtelen állapotában történt.¹⁸⁷ Probléma továbbá, hogy a nemi bűncselekményeknek tipikusan nincsenek tanúi. Az elkövető azt mondja, hogy a sértett beleegyezett a cselekménybe, a sértett pedig ezt tagadja. Így nehéz igazságot tenni.¹⁸⁸

A SÉRTETT ORVOSI VIZSGÁLATA

A bizonyításnak elsősorban arra kell fókuszálnia, hogy a szexuális cselekményt és annak erőszakos, nem beleegyezésen alapuló voltát, a sértett testén lévő és a nemi szervek tájékán fellelhető sérülések okát feltárja, és a szexuális cselekmény erőszakos jellegét kétséget kizáróan igazolja. Ennek megfelelően kiemelt figyelmet kap a szexuális kényszerítés és a szexuális erőszak bizonyításában az orvos szakértői, genetikai szakértői és a pszichológus szakértői vizsgálat és vélemény. Az előbbi kettő magyarázatot tud adni adott esetben a sérülésekre, illetve a feltalált ondó- és

¹⁸⁵ Vesd össze dr. Kovács Gyula: Nyomozás a gyakorlatban – A kezdeti lépésektől a nyomozás tervezéséig és szervezéséig. Magyar Bűnüldöző 2014. évi 1–2. szám, 20–37. oldal (Magyar Bűnüldözők Szakmai Egyesülete, Budapest, 2014).

¹⁸⁶ Dr. Barta Endre: A sorozat bűncselekmények felderítésének és bizonyításának elméleti alapjai. Rendvédelmi Füzetek 2001/20. szám, 4–5. oldal (Rendőrtiszt Főiskola, Budapest, 2001).

¹⁸⁷ <http://ibolyatibor.atw.hu/Sajat/4.pdf> (megtekintés ideje: 2016. április 14.) – Ibolya Tibor: Egy erőszakos közösülés nyomozása és annak tanulságai.

¹⁸⁸ Nagy Alexandra: Az erőszakos szexuális bűncselekmények szabályozása. Ma és holnap? – http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/Mailath-palyazat-erdmenyek/MGyTP-B-J-2-Nagy_Alexandra-Az_eroszakos_szexuális_buncselekmények_szabalyozasa.pdf (Megtekintés ideje: 2016. április 14.).

egyéb biológiai anyagmaradványokra, utóbbi pedig segít feltárni a sértettek pszichés állapotát, és meg tudja állapítani, hogy ők vagy az adott személyek valóban átélték-e a kényszerrel, fenyegetéssel véghezvitt szexuális cselekményt, és előadásuk nem élményszerű kitaláción alapult.¹⁸⁹

A külsérelmi, jellemzően megragadási nyomok – ha egyáltalán vannak – a sértett beleegyezésének hiányát önmagukban nem bizonyítják, hisz extrém szexuális szokásokra hivatkozással szintén kivédhetők, megmagyarázhatók. Vaginális, illetve anális külsérelmi nyomok (hámsérülések) orvos szakértői szempontból „szokványos közöszlőnek” számító sértettek esetében pedig általában nincsenek is.¹⁹⁰

Az orvos-szakértői vizsgálat egyik alapja a láttelelet, amellyel kapcsolatosan a „Nők Joga” elnevezésű honlapon¹⁹¹ az alábbi információk kerültek közlésre:

„Orvosi láttelelet felvételére akkor van szükség, ha a bántalmazás következtében sérülés keletkezik. Erre nemcsak a sérülés ellátása miatt van szükség, hanem mert nagyban megkönnyíti a későbbi bizonyítást.

A vizsgálatot végző orvos nem köteles látteleletet kiállítani, csak abban az esetben, ha a testi sértést elszenvedett személy vagy hozzátartozója azt kifejezetten kéri.

Nemi erőszak esetén egyáltalán nem mindegy, hogy ki végzi az első vizsgálatot! Az >>egyszerű<< nőgyógyász vizsgálatát a hatóságok (rendőrség, ügyészség, bíróság) általában nem fogadják el ugyanolyan értékűnek, mint az igazságügyi szakértői névjegyzékben szereplő nőgyógyász által végzett vizsgálatot, amely igazságügyi szakértői vizsgálatnak minősül. Az egyszerű nőgyógyász gyakran valóban nem is végez olyan részletes és célzott vizsgálatot, mivel nem biztos, hogy tudja, mire kell figyelni. A nemi erőszak nem mindig hagy olyan sérüléseket, amelyek az orvos szerint fontosak, míg az igazságügyi szakértő vizsgálata ezekre is kiterjedhet. Nemi erőszak esetén ezért lehetőleg azonnal igazságügyi orvoshoz forduljon, és tőle kérjen részletes látteleletet.

A szerkesztő megjegyzése: vitatkozom, ugyanis „nemi erőszak” esetén célszerű a rendőrséghez és nem bármilyen orvoshoz, nőgyógyász szakorvoshoz, bűnügyi orvoshoz vagy igazságügyi orvos szakértőhöz (a továbbiakban együtt: orvos) fordulni. Kivétel persze akad, mert előadódhat, hogy a sértett az állapota miatt sürgős orvosi ellátásra vagy beavatkozásra szorul, de itt most nem erről van szó.

A sértett orvosi vizsgálatáról készült láttelelet és orvosi vélemény, illetve az orvosi vizsgálat során rögzített biológiai és egyéb anyagmaradványok, valamint azok későbbi igazságügyi orvos, biológus vagy genetikus szakértői vizsgálatának „eredménye”, a szakvélemény, csak egy a bizonyítékok közül, noha nem vitás, hogy nagyon fontos bizonyíték.

A bizonyítás és a tényállás felderítése, valamint az ismeretlen elkövető kilitének megállapítása érdekében, nélkülözhetetlen a sértett azonnali kikérdezése. Kiemelten fontos az elkövető személyének és ruházatának a leírása, az elkövetés körülményeinek az ismertetése, az elkövetés pontos helyszínének és időpontjának meghatározása, ugyanis az elsődleges intézkedések (pl. adatgyűjtés, tanúkutatás, üldözés), valamint a halaszthatatlan nyomozási cselekmények (pl. helyszíni szemle, lefoglalás) mielőbbi elvégzése az eredményes nyomozás záloga. Márpedig az elkövetés helyéről és idejéről, az erőszak alkalmazásának eszközéről (feltéve, hogy volt ilyen), jószerivel csak a sértett adhat felvilágosítást, és az említett intézkedések, illetve nyomozási cselekmények elvégzése nem az orvos feladata... Egyáltalán, miképpen kerül a sértett az orvoshoz? Elmegy a háziorvoshoz, vagy előjegyezteti magát a nőgyógyász szakorvoshoz, esetleg „besétál” a BSZKI Bp. VIII. kerület, Mosonyi utcai épületébe?

A sértettet teste és testüreei, ruházata, a bűncselekmény helyszíne és annak környéke, az elkövető távozási (menekülési) útvonala, az általa használt eszköz, a büntetőeljárás szempontjából releváns nyomok (biológiai) anyagmaradványok, elváltozások és tárgyi bizonyítási eszközök pedig bizonyítékkorások tárháza lehet. Vajon, mit tudhat erről az orvos? Nagyjából semmit, ám ha mégis, akkor sincs intézkedési lehetősége, hiszen nem nyomozó hatóság (legfeljebb, ha a sértett kellő idejű várakozás után elébe kerül, értesíti a rendőrséget, ami lényeges idővesztéséget jelent). A sértett orvosi vizsgálá-

¹⁸⁹ http://epa.oszk.hu/02300/02363/00020/pdf/EPA02363_THEMIS_2013_dec_180_214.pdf (megtekintve: 2016. április 26.) – Jámbor Gellért: Egy nemi erkölcs elleni bűncselekmény-sorozat felderítése Themis, az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola lektorált elektronikus folyóirata 2013./3. szám, 214. oldal.

¹⁹⁰ Egy erőszakos közöszlős nyomozása és annak tanulságai.

¹⁹¹ <http://nokjoga.hu/erintetteknek/lattelelet> (megtekintve: 2016. április 14.).

tát a nyomozó hatóság a bűncselekmény tudomásra jutását, majd a sértett rövid, de lényegre törő ki-kérdezését követően nyomban elrendeli (természetesen a törvényben meghatározott esetekben szükség-ség a joghatályos magánindítvány előterjesztése is). Őva intek tehát mindenkit attól, hogy szexuális kényszerítés (Btk. 196. §), szexuális erőszak (Btk. 197. §) vagy szexuális visszaélés (Btk. 198. §) ese-tén, ne a rendőrséghez, hanem „azonnal igazságügyi orvoshoz forduljon”.

Láttelelet akkor is érdemes készíttetni, ha most nem kíván feljelentést tenni. A trauma után sok áldozat semmit nem akar tenni, abban a reményben, hogy az eset nem fog többet előfordulni, vagy, mert egyszerűen felejtteni akar. Ha azonban később mégis úgy gondolja, hogy feljelentést tesz (nemi erőszak esetén erre általában 30 napja van, hacsak az eset nem volt nagyon súlyos, vagy nem volt más súlyosító körülmény, mert akkor több idő áll rendelkezésre, párkapcsolati erőszak esetén, ha az orvos könnyű sérülést állapít meg, akkor szintén 30 nap áll nyitva a feljelentés megtételére), akkor a láttelelet legalább a birtokában van.”

A megfogalmazás helyenként talán nem a legpontosabb, azonban a lényegre rá-világít: a szexuális erőszak büntette nyomozásának egyik legfontosabb része a sér-tett orvosi vizsgálata, amelynek alapja az a láttelelet, amely felvételének elmulasztása az egész nyomozás sikerét veszélyeztetheti.

Betlen Anna – Pap Enikő már hivatkozott művében (Módszertani ajánlások a sze-xuális erőszak áldozataival foglalkozó szakemberek számára) a következő feladato-kat írja elő a szexuális erőszakot átélt sértettekkel foglalkozó orvosok, egészségügyi személyzet számára:

A vizsgálatot 48–72 órán belül el kell végezni.¹⁹²

Bármilyen erőszak érte is páciensünket, az alábbiakról gondoskodnunk kell:

- a fizikai sérülések ellátása, sebfertőtlenítés, fájdalomcsillapítás, esetleges mér-gezés elhárítása, a pszicho-traumatikus állapot ellátása, szükség esetén kór-házi felvétel;
- a súlyos stressz-állapot, a szorongás, a sokkos állapot, zavartság, a traumát kí-sérő disszociáció (hasítás), az izgatottság, az akut pszichotikus zavar, az ön-gyilkossági gondolatok feltárása, regisztrálása;
- az erőszakot egy esetleges büntetőeljárás céljára dokumentáló láttelelet kiállítá-sa, szükség esetén igazolás a páciens munkaképtelenségéről, táppénz megál-lapítása (és egy későbbi esetleges polgári per sikere) érdekében.

A vizsgálatot végezheti családorvos, szakorvos, háziorvosi vagy szakorvosi ügye-letet ellátó orvos; történhet kórházban, rendelőben vagy az igazságügyi orvos szak-értői intézményben. A várható eljárás szempontjából az a leghasznosabb, ha az első vizsgálatot igazságügyi orvos szakértő végzi el:

- a vizsgálatnak az egész testre ki kell terjednie annak érdekében, hogy minden seb, zúzódás, horzsolás, véraláfutás, vérömleny, törés megfigyelhető legyen, és természetesen el kell végezni minden szükséges labor- és röntgenvizsgálatot is;
- a nemi szervek, a gát, az anus és a száj részletes, körültekintő vizsgálata szük-séges (jó, ha az áldozat ezt megelőzően nem mosakszik, meg kell mondani ne-ki, hogy lehetőleg őrizzen meg minden bizonyítékot, fehérneműt, ruhadarabot, szennyezett tárgyat). Az áldozatot előzetesen részletesen, tapintatosan, türel-mesen tájékoztassuk a bekövetkező vizsgálatokról;
- végezzünk mintavételt a vagináról, a vulváról, az anusról és a szájról sperma-nyomok és genetikai vizsgálathoz szükséges anyag rögzítése érdekében. Csi-náltassunk terhességi tesztet, végezzünk nemi betegségek, hepatitis B és C-, valamint HIV-szűrést;

¹⁹² Muszaj ellentmondanom: az igazságügyi orvos szakértői vagy a bűnügyi orvosi vizsgálatot a lehetősé-gekhez mérten a bűncselekmény elkövetését követően nyomban el kell végezni (a szerkesztő megjegy-zése).

- mérgező anyagok, alkohol, drog, pszichotróp anyagok jelenlétére is folytassunk vizsgálatot.¹⁹³

UTÓSZÓ

A szexuális erőszak bűncselekményének nyomozása, ahogy az előzőekből is kitűnik, az egyik legbonyolultabb feladat.

A nyomozóknak, ügyészeknek és bírácoknak – sőt a védőügyvédeknek is, ha eredményesen akarják ügyfeleik érdekeit képviselni – ismerniük kell ezen eljárások tudományos alapjait, bizonyítékként történő felhasználásuk mikéntjét, azonban nem feledkezhetnek meg a „klasszikus” bizonyítási eszközökről sem.

A bűnügyi tudományok huszadik század végére bekövetkezett ugrásszerű fejlődésével a tudományos-technikai bizonyítékok felértékelődésének lehettünk tanúi. Nem is ok nélkül, hisz a DNS minták elemzése, a poligráfos vizsgálat, a személyiségprofil felállítása, vagy éppen a mikro-méretű anyagmaradványok vizsgálata rendkívül eredményessé teheti a bűnügyi nyomozást, a modern kriminalisztikai eszközöknek köszönhetően egyre kevesebb esélye lesz a bűncselekményt elkövetőknek felelősségre vonásuk elkerülésére.¹⁹⁴

A legmodernebb bizonyítási eszközök és módszerek, a tudományok szinte teljes fegyvertárának felvonultatása sem hozhat azonban az ügyben sikert, ha a nyomozás során az egyik legfontosabb lépést elmulasztják. A sértett orvosi vizsgálatának elmulasztása a nyomozás eredményességét veszélyeztetheti, így kiemelt figyelmet és hozzáértést igényel mind a nyomozó hatóság, mind pedig az igazságügyi orvos szakértők részéről.

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

1. Barta Endre: A sorozat bűncselekmények felderítésének és bizonyításának elméleti alapjai. Rendvédelmi Füzetek 2001/20. szám (Rendőrtiszt Főiskola, Budapest, 2001)
2. <http://ibolyatibor.atw.hu/Sajat/4.pdf> – Ibolya Tibor: Egy erőszakos közöszlés nyomozása és annak tanulságai
3. http://mona-alapitvany.hu/wp-content/uploads/2012/12/KERET_Modszer_tani_ajanlasok.pdf – Betlen Anna – Pap Enikő: Módszer_tani ajánlások a szexuális erőszak áldozataival foglalkozó szakemberek számára
4. <http://nokjoga.hu/erintetteknek/latlelet>
5. http://www.bunuldozok.hu/Data/Sites/1/magazin_4teljes_web.pdf – Dr. Kovács Gyula: A házasság a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények (Btk. XIV. fejezet) csoportosítása
6. Kónya István (szerk.): Magyar büntetőjog I–III. Kommentár a gyakorlat számára (a 2012. évi C. törvény, az új Btk. kommentárja) – Harmadik kiadás (HVG–ORAC, Budapest, 2014)
7. Kovács Gyula: A nemi erkölcs elleni erőszakos bűncselekmények nyomozása (Rendőrtiszt Főiskola, Budapest, 2011)

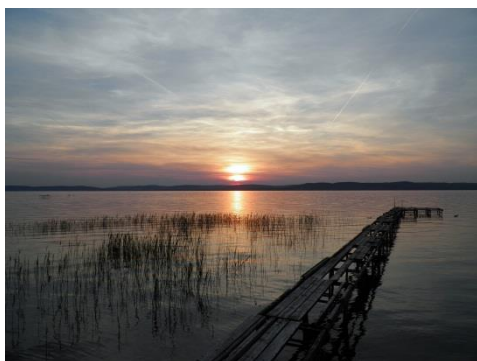
¹⁹³ A sértett orvosi vizsgálatával kapcsolatosan részletesebben lásd dr. Kovács Gyula: A nemi erkölcs elleni erőszakos bűncselekmények nyomozása, 47–59. és 113–117. oldal (Rendőrtiszt Főiskola, Budapest, 2011).

¹⁹⁴ Egy erőszakos közöszlés nyomozása és annak tanulságai.

8. Kovács Gyula: Az 1978. évi IV. törvény (rég. Btk.) szerinti erőszakos közö-
sülés bizonyításának tárgya
[http://5mp.eu/fajlok2/obsitosdetektivek/obsitos_detektivek_lapja_\(2013. evi
i. szam\) www.5mp.eu .pdf](http://5mp.eu/fajlok2/obsitosdetektivek/obsitos_detektivek_lapja_(2013._evi_i._szam)_www.5mp.eu_.pdf)
9. Kovács Gyula: Az erőszakos közöslés bizonyítási problémái az 1997. évi
LXXIII. törvény módosítását követően. Belügyi Szemle 2000. évi 4–5. szám
(Belügyminisztérium Budapest, 2000)
10. Kovács Gyula: Nyomozás a gyakorlatban – A kezdeti lépésektől a nyom-
zás tervezéséig és szervezéséig. Magyar Bűnüldöző 2014. évi 1–2. szám
(Magyar Bűnüldözők Szakmai Egyesülete, Budapest, 2014)
11. Nagy Alexandra: Az erőszakos szexuális bűncselekmények szabályozása.
Ma és holnap? – [http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/Mailath-
palyazat-erdmenyek/MGyTP-B-J-2-Nagy_Alexandra-
Az_eroszakos_szexualis_buncselekmények_szabalyozasa.pdf](http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/Mailath-palyazat-erdmenyek/MGyTP-B-J-2-Nagy_Alexandra-Az_eroszakos_szexualis_buncselekmények_szabalyozasa.pdf)
http://epa.oszk.hu/02300/02363/00020/pdf/EPA02363_THEMIS_2013_dec_180_214.pdf – Jámor Gellért: Egy nemi erkölcs elleni bűncselekmény-
sorozat felderítése Themis, az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
lektorált elektronikus folyóirata 2013./3. szám

Minden kedves Olvasónknak

*gondtalan, mosolygós,
napsütéses, kellemes és
vidám, de egyben tartal-
mas nyaralást kíván a*

Magyar **BÚNÜLDÖZŐ**

Szerkesztősége,

és kiadója, a

